

SENT

Časopis za književnost, umjetnost i kulturu

Glavni i odgovorni urednik
Enes Halilović

Grafička oprema
Milojko Milićević

Na naslovnoj strani
Redžep Nikšić, *Transformacija*
kombinovana tehnika

Izdavač
Građanski forum
Novi Pazar

Poštanski fah 130
+ 381 64 15 29 225
kl_sent@yahoo.com

SENT

Broj 26-27

Novi Pazar 2012

Eskimska pesma (5)

Interview: Bilge Emin (7)

POEZIJA

- PALEOLITSKI DOKAZ Ibrahim Hadžić (12)
AKO I USTA ZATVORIŠ Saša Jelenković (16)
PESME O LJUBAVI I SMRTI Josip Osti (18)
VRTOVI POČEŠE DA SE DOGAĐAJU Ivana Milankov (29)
SVITAK PAPIRUSA Biljana D. Obradović (35)
POKUŠAJ ŽIVOPISA BAJLONIJEVE PIJACE ENKAUSTIKOM Marija Šimoković (40)
DOVOLJNO ZA PEVANJE Boris Lazić (45)
NA KOLENIMA Milunika Mitrović (55)
U ČEKAONICI LOGOPEDA Almir Zalihić (61)
GODIŠNJI IZVEŠTAJ Aleksandar B. Laković (79)
GUSTI GLASOVI Marko Pogačar (84)
PETOKRAKE Aslan Mahmuti (89)
EZOPOV VRT Safet Hadrović Vrbički (93)
BEZAZLENOST Davor Vuković (96)
ĆILIM I METLA Siniša Tucić (103)
MIMIKRIJA Jasmina Topić (111)
SLOM Nikola Živanović (123)
LAV U KUHINJI Mladen Šljivović (125)
DO ČOVEKA ČOVEK Ilhan Pačariz (130)
PITAM SE Alan Pejković (133)
KAO NAZNAKA Viktor Radonjić (135)
NEISPRIČANA PRIČA Zlatko Pangarić (144)
MOĆ VRISKA Milan B. Popović (151)
ISTINE Ajša Bahović Latifović (155)

PUTOPIS

ISTANBULSKA RAZGLEDNICA Olja Savičević Ivančević (157)

PROZA

JUTRO NJIH DVOJE Uglješa Šajtinac (163)
KOME SMO POTREBNI Slavoljub Marković (167)
MADLENČIĆI SVIH OVIH GODINA Mirjana Malinšek Nikolić (174)
PLIVANJE U PRAŠINI Igor Isakovski (178)
VETAR Dejan Simonović (197)
TRI PRIČE Sami de Sad (203)
OČI Elvedin Nezirović (207)
LOLA Melina Kamerić (210)
GORE NAVEDENI RAZLOZI Zehnija Bulić (213)
ZAVJESA Adnan Repeša (217)
POVRATAK MEĐU ZVIJEZDE Lejla Kalamujić (230)
ZEMLJO OTVORI SE Siniša Soćanin (236)

ESEJ

SARAJLIĆEV ANTIRATNI LJUBAVNI ROMAN U STIHOVIMA
Josip Osti o Sarajliću (239)
PROMETEJSTVO TAHMIŠČIĆEVE PJESNIČKE PUSTOLOVINE
Josip Osti o Tahmiščiću (255)
ANONIMNI MAG Pero Slijepčević (1888–1964) Laura Barna (272)
FILOZOFEME Risto Vasilevski (275)
MIKROESEJI Nenad Milošević (279)

O AUTORIMA

KRENULI SU PO SENTU (292)

Postoji jedno pleme nevidljivih ljudi
koji se oko nas kreću kao senke – jeste li ih osetili?
Imaju tela poput naših i žive baš kao i mi,
upotrebljavaju isto oružje i oruđe.
Ponekad možete da vidite njihove tragove na snegu

pa čak i njihove iglue
ali nikada nevidljive ljude.
Oni jedino mogu da se vide kada umiru
jer tek onda postaju vidljivi.

Desilo se jednom da se jedna žena iz roda ljudi
udala za jednog čoveka iz roda nevidljivih ljudi.

U svakom slučaju on je bio dobar muž:
Odlazio je u lov i odnosio joj hranu,
Osim toga mogli su da se razgovaraju među sobom kao
svaki drugi par.

Ali žena nije mogla da podnese pomisao
da ne zna kako čovek za koga se udala izgleda.
Jednog dana kada su oboje bili kod kuće
toliko ju je obuzela znatiželja da ga vidi
da je nožem potegla prema onom mestu na kome je
znala da sedi.

I želja joj se ispunila:
Pred očima joj se stvorio lep mladić koji pade na pod.

Bio je hladan i mrtav, bilo je kasno
shvatila je šta je šta je uradila,
isplakala je sopstvenu dušu
Kada su nevidljivi ljudi čuli o ovom ubistvu
izišli su iz svojih iglua da se osvete.
Moglo se videti kako im strele lete kroz vazduhi
i kako im lukovi zapinju dok odapinju strele.
Ljudi su stajali beznadežno
jer nisu znali šta da rade i kako da se bore
zato što nisu mogli da vide svoje napadače.
Ali nevidljivi ljudi su imali svoj propis časti
što im je zabranjivao da napadaju protivnike
koji nisu mogli da se brane,
te tako nisu odapinjali strele
i ništa se nije desilo: bitke uopšte nije bilo
i svako se vratio svom svakodnevnom poslu.

*Sa engleskog Ivana Milankov
Izvornik: Jerome Rothemberg, Shaking the Pamkin,
New York 1972.*

UMETNICIMA JE SVUDA TEŠKO

Bilge Emin

INTERVIEW

Bilge Emin je rođena u Skoplju 15. avgusta 1976. Diplomirala je na Fakultetu za komunikacije Univerziteta u Ankari 2000. godine, a na istom univerzitetu završila je postdiplomske studije, na Fakultetu za film i televiziju. Prošle godine upisala je i postdiplomske studije na Univerzitetu „Kiril i Metodij“ u Skoplju, na odseku teatarske režije Dramskog fakulteta. Radi kao dramaturg i asistent režije. Od balkanskih redatelja radila je sa Martinom Kočovskim i Nikitom Mili-vojevićem. Od 2004. do 2010. godine radila je u Gradskom teatru Istanbula gde je vodila internacionalne odnose i bila selektor za internacionalni teatarski festival „Istanbul Prostor Teatar“.

SENT: Vi ste prevodili Mešu Selimovića, Dušana Kovačevića, Ljubomira Simovića... koliko je Vaše interesovanje za ovdašnju literaturu potaknuto Vašim detinjstvom, s obzirom da ste rođeni u Skoplju?

Djetinstvo i mladost provela sam u Skoplju gdje sam vrlo rano upoznala jugoslovensku književnost, a posebno scenska dela. Od malena sam rasla u pozorišnim i filmskim krugovima Makedonije tako da su za mene teatar i film bili deo svakodnevnice.

SENT

SENT: Šta je Vaša prva asocijacija kada pomislite na SFRJ u kojoj ste rođeni?

Bogata književnost i umetnost.

SENT: Da li su kulturološke veze koje nosite sa Balkana neraskidive?

Da. To je deo mene i svakako će uticati na moj daljni život bez obzira u kojoj zemlji ću živjeti. Moja prva saznanja o umetnosti i kulturi potiču sa balkanskog tla. To je bogastvo koje će ostati kao deo moje kulturne baštine i tradicije.

SENT: Kako stručna javnost i publika u Turskoj doživljavaju dela koja prevodite?

Positivno sam iznenađena prijemom na koji su naišli moji prevodi scenskih dela sa jugoslovenskih prostora. Posebno istaćem Dušana Kovačevića čiji je senzibilitet tako blizak turskom mentalitetu i kulturnoj sredini. O odličnom prijemu mojih prevoda kod stručne javnosti u Turskoj najbolje govori priznanje koje sam dobila za prevod *Generalne probe samoubistva* Dušana Kovačevića. Taj prevod je proglašen za najbolji u 2010. godini.

SENT: Vaš suprug Nurulah Tundžer je reditelj, a Vi ste dramaturg. Da li se dopunjujete? Kolika je Vaša uloga u interesovanju Vašeg supruga za ovdašnje dramske tekstove.

Svakako. Srećna je okolnost da smo oboje pozorišni ljudi. Posebno bih istakla interesovanje moga supruga za balkanske dramske tekstove, koje pre toga nije poznao, kao i bogastvo pozorišnog života na bivšim jugoslovenskim prostorima.

SENT: Saznali smo da je Vaša majka poreklom iz Rožaja, da imate mnogobrojnu rodbinu u Novom Pazaru. Recite nam da li ste na neki način pokuša-

∞

SENT

vali da uspostavite saradnju sa nekim kulturnim institucijama iz ovog kraja?

Prvi pozorišni kontakt je gostovanje Gradskog teatra Izmit sa predstavom *Derviš i smrt*, u režiji Nurullah Tundžera u Novom Pazaru. Što se tiče moje majke Emire, ona je rođena u Rožaju. Kada je imala pet godina sa familijom se preselila u Skoplje gde se školovala i gde i danas radi kao novinar kulturne redakcije u RTV Makedonije, u program na turskom jeziku.

SENT: Vaš otac, pesnik, Ilhami Emin, poznat je i kao blizak prijatelj sa nekadašnjim premijerom Turske, Edževitom, koji je takođe bio pesnik. Da li i Vas privlači politika? Kako gledate na angažman umetnika u političkim strankama?

Mene lično uopšte ne interesuje politika. Umetnici su uglavnom iznad politike. To važi za sve zemlje pa i za Tursku.

SENT: Kako izgleda živeti u umetničkoj porodici?

Umetnička porodica predstavlja umetničku instituciju u minijaturi. Postoji svađa, ali na stvaralačkom planu, kao i dopunjavanje što je osobito značajno za svakog umetnika. Moj brat je istoričar umetnosti i pesnik.

SENT: Šta su Vaše trenutne preokupacije i obaveze?

Trenutno radim kao dramaturg sa rediteljjom Rahim Burhanom. Pripremam Hasanagicinu po tekstu Ljubomira Simovića u Istanbulu. Nadam se da će to biti dobra prestava, jer glumci rade s ljubavlju i oduševljenjem, a i sadržaj drame je blizak turskom gledaocu. Isto tako sam započela master studije teatarske režije u klasi Slobodana Unkovskog, u Skoplju.

SENT: Kako žive umetnici u Turskoj? Koliko su uticajni? Da li su bogati? Znamo da mnogi turski sli-

**kari žive u SAD i Francuskoj? Da li i pisce i reditelje
privlači odlazak u inostranstvo?**

Umetnici u Turskoj žive kao i svuda u svetu. Nisu dovoljno cenjeni, slabo su plaćeni, osim srećnih pojedinaca koji nastupaju u TV serijama. Svakako da me privlači odlazak u inostranstvo, ali uslovi za o su vrlo teški i ta je šansa obezbeđena onima koji su dobro situirani.

**SENT: Koliko današnja Turska ulaže u promociju
svoje umetnosti u svetu?**

Pre izvesnog vremena sve je bilo prepušteno privatnim inicijativama, jer državna pomoć za promovisanje umetnika u svetu je vrlo simbolična i incidentna. Nedostaje dugoročna i sistemska kulturna politika.

**SENT: Da li je Nobelova nagrada koju je dobio Orhan Pamuk pomogla da se obnovi sećanje na velike
turske pisce Jakuba Kadrija Karaosmanoglua, Nazima Hikmeta, Daglardžu...?**

Svakako, Nobelova nagrada Orhana Pamuka otvorila je široka vrata svim vidovima turske umetnosti, a posebno turskim knjižvnicima čija dela se više prevode i traže više nego ranije.

SENT: Kakav je status umetničkih časopisa u Turskoj? Koliko su čitani i uticajni?

Do osamdesetih godina prošlog veka broj umetničkih časopisa u Turskoj je bio znatno veći nego danas. Za smanjenje broja časopisa, kao i njihovih čitalaca, kriva je televizija. Može se reći da je televizija preuzela mesto mnogim umetničkim časopisima u Turskoj.

SENT: U kojem tiražu se štampaju zbirke poezije danas u Turskoj, a kakav je tiraž romana? Kakve honorare dobijaju pisci u prestižnim izdavačkim kućama?

Tiraž pesničkih knjiga je zaista mali u odnosu na tiraž romana koji se sve više čitaju u Turskoj. Među najčitanim romanopiscima izdvaja se Elif Šafak.

SENT: Uporedite odnos današnjeg turskog pozorišta i turskog filma?

Film je znatno popularniji u odnosu na pozorište u Turskoj. Mnogi turski filmovi su nagrađeni na međunarodnim filmskim festivalima. Pozorišni umetnici su daleko od međunarodnih pozorišnih nagrada. Nuri Bilge Ceylan je dobio bezbroj nagrada, Kan 2011- Grand Prix, Njujork, Karlove Vari, Melburn, Helsinki, Vankuver, Čikago, Gent...

SENT: Koji dramski pisci su Vaši uzori?

Čehov, Breht i Kovačević.

SENT: Kako tumačite Brehtovu misao da je budućnost pozorišta u filozofiji?

Pozorište treba da utiče na gledaoce i da ih podstiče na razmišljanje.

SENT: Kao dete želeli ste da budete?

Novinar.

SENT: Želeli biste da Vas ljudi pamte po...

Po nekom delu trajnije vrednosti.

SENT: Šta je Vaš osnovni umetnički cilj?

Da ljudima predočim neke univerzalne vrednosti.

razgovarao Enes Halilović

**PRVI PUT S MAJKOM
NA SVETSKOM FUDBALSKOM PRVENSTU**

Dok gledamo kasno uveče prenos na TV-u
Fudbalske utakmice sa Svetskog prvenstva
Između Španije i Hondurasa,
Moja devedesetogodišnja majka i ja,
Ona s podeljenom pažnjom između pletenja čarapica
Za neko buduće dete koje će se roditi u komšiluku
Ili negde dalje, tek
Da ga sačekaju i da budu dar od jedne prastare bake,
I mene koji pokušavam da se udubim u igru,
Ona, tj. moja majka, koja je rodila četiri sina
I koji su svi za fudbal imali obe leve noge,
Pita, pošto je utakmica poprilično odmakla,
Ko igra ovo?

Španija, majko.
Ona Španija koja je nekada proterala Arape i Jevreje
Sa Pirinejskog poluostrva,
A ubrzo potom osvojila i kolonizirala pola sveta,
Pa i Honduras,
Zemlju koja večeras na sportskom polju
Bije bitku s kolonizatorom.

Nisam čula za Honduras. Ne znam gde je to, kaže.

To je u Americi, u Južnoj Americi, tamo gde rastu
banane,
Tamo gde su živeli Indijanci,
Onaj narod kojeg su kauboji u filmovima neprestano
pobeđivali,
Onaj nesretni narod za koji smo mi
U bioskopu navijali,
Jer smo Indijance doživljavali kao svoje.

A ko su bijeli a ko crveni?
Između nekoliko okrenutih redova iglama na čarapi,
Pita.

Crveni su Španci
A beli Hondurašani.

Čini mi se da ovih crvenih ima više.

U pravu si.
Čini se da ih ima više
Jer im je više stalo do pobede pa više trče,
Svuda stignu.
A ima ih podjednako.

A zašto ovaj ne udari loptu?
Je li se umorio?
Vidi kako stoji i dahće.

Ne, on čeka da mu sudija dade znak,
Da mu dozvoli da puca penal.

A što je ovaj narod ovako obučen?
Ko su oni?

To je publika.
Tako se publika maskira.
Oni podržavaju svoj tim vikom,
Mahanjem zastavama,
Duvanjem u trube vuvuzele
(U onakve trube
kakve sam ja pravio u proleće od mlade vrbove kore,
sećaš se?)
Oni su se obukli šareno,
Ili su se premazali po telu
Bojama svoje zastave.

Moja majka odlaže pored sebe čarapicu koju plete,
Gleda me pravo u lice,
I puna nekog skrivenog besa
Šutnu klupko koje se motalo oko njenih nogu
I reče:
Ž'o mi je što bar neko od vas braće nije posto fuzbaler,
No ste se svi dali na umetnost,
Pa niko za vas ne zna.

12. VI 2010.

ZA KRAJ O POEZIJI

I onaj koji ovo čita
Biće nula,
Kao što će i ovaj koji piše
Biti ništica.

A tek papir?
A tek papir?
Biće pepeo
I prah.

I kada se to troje spoji
I zalije vodom,
Uz tajnu formulu vremena,
Nastaće fosil.

I radoznali android,
Čeprkaće po okamenjenom pepelu.
Prinosiće očima
I nosu artefakt, zrnce koje sija.

U rukama zbunjenog istraživača
Biće to novi paleolitski dokaz
O uzaludnosti smrti
I besmrtnosti poezije.

14. XII 2011.

Došao sam nepripremljen,
kao da je moglo biti drugačije.
Radoznalost je bila jača od razuma,
razum slabiji od mašte.
Trebalo je stvoriti nekakav svet.
Trebalo je promisliti, pre stvaranja,
i nikako ne odmarati, o nikako ne!
Odmor korumpira.
Kažu da sam se dosađivao, da sam previše lutao,
kažu da nikada nisam shvatio koliko propuštam
okrećući glavu od svega što sam stvorio.
U čemu bih bio najbolji?
Kakav posao, u kom gradu, kojoj zemlji,
pod kojim nebom? Jednom sam izašao iz uloge
i sakrio se da bih pisao o svemu.
Nikada do kraja. Nikada na početku.
Naučio sam te da se raduješ, vezuješ pertle
zatvorenih očiju, hodaš na rukama unatrag,
zviždiš u prste, gledaš u drvo i vidiš Gulivera.
Nema bežanja, ni lažnih uzbuna,
nema pravila igre, utrkivanja, nema predviđanja.
Ako oči prekriješ dlanovima,
da li će svet i dalje postojati?
Ako i usta zatvoriš, da li će i dalje biti reči?

Sakupljao sam sitnice, odbačene i prezrene,
pravio od njih azbuku svog života,
sistematični nered, himnu duhovnog klošarenja.
Na moje oči svet je postajao nalik tački.
Približavao sam se gradu koji postoji
samo za mene, kojeg nema na mapama,
u turističkim vodičima, niti u sećanju gladnih.
Povedi me, ne trebaju nam dokazi.

*Zajedno smo posljednji put skinuli, umili
i obukli moju ženu, umrlu ljubav*

Zajedno smo posljednji put skinuli, umili i obukli moju ženu, umrlu ljubav. Prvi put sam je skinuo na dugačiji način nego toliko puta dosada. Polako i da je, pri tom, nisam ljubio. Umila si je nježno, kao da još uvijek osjeća bolove ili kao da umivaš dijete. Stavila si joj maramu oko glave kako ne bi imala otvorena usta. I novčiće na vjeđe da ne gleda više ovaj svijet. Pomagala si mi da je obučem. I obukli smo joj ono što je najviše voljela i u čemu mi se najviše sviđala. Pri svemu tome ruke su nam se više puta srele i dotakle, ali kao da to uopće nismo primijetili. Među nama, kao ženom i muškarcem, još je bila udaljenost tisuće svjetlosnih milja. Istina je, da sam te svaki put, kada si došla i kada si otišla, u zahvalu za sve što si učinila za nju, na vratima srdačno poljubio u obraz. Moguće i svaki naredni put s više zahvalnosti, jer si joj savjesno pomagala da, što je moguće

spokojnije, bez straha pređe granicu, koja dijeli ono prije smrti od onoga poslije nje. I u zahvalu sam ti poklonio nekoliko svojih knjiga pjesama i priča. I sve se među nama slagalo i, kao što se kasnije pokazalo, složilo tako, da je, poput suhe trave, samo čekalo iskru, koja će zapaliti vatru. I dogodilo nam se što nam se, kao što sve potvrđuje, moralo dogoditi. Zagrlili smo se i zagrlila nas je vatra, u kojoj i oko koje smo plesali cijelu zimu i proljeće. Vatra, koju smo, usred proljeća, kako bi ti produžila svojim već odavno izabranim putem, a ja nastavio sa svojom tomajskom samoćom, gasili bosim nogama. A sada hodamo po žeravici, ne znajući hoće li se pretvoriti u pepeo ili upaliti novu vatru.

Na grob moje žene, kojoj si ti pomagala umrijeti bez bolova...

Na grob moje žene, kojoj si ti pomagala umrijeti bez bolova, a meni i dalje živjeti s njima, došli smo s rukom u ruci. Zagrlili smo se i poljubili. I time se, s najvećim poštovanjem, poklonili istodobno smrti i ljubavi.

Kao Kolumbo Ameriku, tražeći Indiju, i ja sam tebe otkrio slučajno

Kao Kolumbo Ameriku, tražeći Indiju, i ja sam tebe otkrio slučajno. Mada smo godinama živjeli u susjedstvu, nikada se ranije nismo sreli. Dotada smo, vjerojatno,

išli u isto vrijeme različitim ulicama i istim ulicama u različito vrijeme. Moguće i istom ulicom u isti vrijeme, ali u suprotnom pravcu. A ako smo se i sreli, ti nisi znala, da sam to ja, isto kao što ja nisam znao da si to ti... Kao Kolumbo Ameriku, tražeći Indiju, i ja sam tebe otkrio slučajno. Potom nas je, bukvalno, smrt zbližila, a ljubav združila. I otada slavim slučajnost, mada ne znam da li uopće postoji.

Kod nas se i smrt osjećala doma

Kod nas se i smrt osjećala doma, mada nas dvoje zajedničkog doma uopće nismo imali. Sva naša boravišta bila su privremena, kao što je privremen i naš život. Sve vrijeme smo je pominjali ili govorili o njoj. Čak više nego o životu, u koje nam je donosila više radosti nego žalosti. Kad si dolazila s posla, donosila si miris smrti, a bila si zadovoljna ako je toga dana neki bolesnik ili bolesnica, najčešće starac ili starica, za koje si brinula i smatrala ih, kao što ih još uvijek smatraš, svojim ljubavnicima i ljubavnicama, okončao patnju i umro. Posebno ako je umro bez bolova, smiren. A katkada čak nasmiješen. I onda smo i nas dvoje bili veseli i nasmijani... Kod nas se i smrt osjećala doma. I sam sam je smatrao članom obitelji, mada nas dvoje nikada nismo bili prava obitelj, nego nešto manje

i istodobno više od nje. Ne jednom sam, kada si kuhala, a ja pripremao stol za ručak, greškom, stavio na njega umjesto dva, tri tanjura.

Znam da je tvoj ljubavnik, draga, vjetar

Znam da je tvoj ljubavnik, draga, vjetar. I da se je s njim svakom drugom koji to nastoji biti teško takmičiti. Brži je od svakog drugog. Ni meni ništa ne pomaže što sam nekada bio među najbržim. Vodi te svim svojim čarolijama, htjela ili ne, samo u jednom pravcu. Ne dozvoljava ti da ideš stranputicom. Uz to je nježniji, ne samo od mene, nego od svih koji su te dosad milovali, jer te miluje s tisuću baršunastih dlanova istodobno. I svuda. I strasniji je od drugih ljubavnika. Njegova požuda pali najveću moguću nevidljivu vatru. A, pri tom, gasi sve svjetiljke, izuzev plamena one koja je u tebi. Koja ti svijetli na mračnom putu u sebe. Na kraju kojeg ćeš se, nadaš se, konačno sresti s svojim pravim licem, na kojem neće biti nijedne maske i nikakve šminke više. Sresti sama sa sobom, koja nećeš više biti ona, koja ti se činila da si ili kakvu su te drugi, zajedno sa mnom, vidjeli. Taj put je uzak i strm. Upravo to je bilo za tebe izazov. Njim ide, mada i taj ne lako, samo jedan sam. Zato si me, bez riječi, s na tom putu suvišnom prtljagom ovozemaljske ljubavi, ostavila u podnožju planine, gdje se put

počinje uspinjati strmo nagore. I, ne okrećući se, uspinjala si se njime sve više i više. Gledao sam za tobom, sve dok mi se činilo da te vidim. I potom. Kada sam još samo vidio iznad oblaka snijegom prekriveni vrh visoke planine. Koji gledam još uvijek. I vidim kako na njemu snažan vjetar, koji te tamo nestrpljivo čeka, na sve strane razmeće snijeg.

Otišla si, draga, svojim putem kroz mračnu šumu u kojoj nema nijednog puteljka

Otišla si, draga, svojim putem kroz mračnu šumu u kojoj nema nijednog puteljka. Trčala si između drveća i grmlja prema glasu koji si prvi put čula u dječjim snovima. Nehotice si me ranila granom punom trnja. Krv teče iz otvorene rane na grudima. Osjećam jaku bol i volim je, kao što još uvijek volim tebe, draga, koja si otišla svojim putem kroz mračnu šumu u kojoj nema nijednog puteljka. I, zaustavljen na raskrižju nepomičan se smiješim od lijepe jake boli na križu ljubavi.

Kako bih se i danas, kada nisi pored mene, s tobom gledao oči u oči

Kako bih se i danas, kada nisi pored mene, s tobom gledao oči u oči, ljubio u usta i strasno grlio, gledam oči u oči, ljubim u usta i strasnogrli sve. Zrak, vodu, zemlju i vatru.

Ležao sam u postelji, kada si došla nečujno

Ležao sam u postelji, kada si došla nečujno. Ne čuvši da si otvorila vrata i za sobom ih zatvorila. Kao ni tvoje korake, kada si šetala po kući. Pod tvojim bosim stopalima nijednom nisu zaškripale drvene stepenice ili daščani pod. Samo kada si mi se približavala, učinilo mi se kako je zrak, koji je uzmicao pred tobom, ustalasio svilenu plahtu kojom sam bio pokriven. Ležao sam nag, zatvorenih očiju, na ničijoj zemlji između snova i budnosti. Čelo mi je dotaknuo tvoj nježni dlan. Čak nije ni dotaknuo, nego je lebdio iznad njega, kao suhi list, koji još ne zna hoće li pasti na zemlju ili se, ponovno, polakodići u nebo. Na vjedesu mi pale sjene tvojih trepavica, kao da je na njih počeo sniježiti zlatni prah s krila šarenog leptira. Da si i ti bila naga kazivao je ovlašan i nježan dodir malinastog vrha tvoje dojke s već kot kosa sijedim dlakama na mojim grudima, koje su, orošene, svjetlucale poput trave na vrtu u prvi osvit. Tvoje nosnice mirisale su cvjetna polja moje gole kože. Vrat, rame, pazuh... Tvoje usnice, kao usnice crvene ruže, ljubile su auru moga tijela boje duge. Zaustavile su se na ruci koja je ležala preko plahte i dugo ljubile prste na njoj, koji ti do tada nisu bile napisale nijednog stiha,

mada si očekivala bar jednu ljubavnu pjesmu... Ležao sam u postelji, kada si došla nečujno. Poput svjetlosti, koja je bila u sobi i, kada sam otvorio oči, nije je bilo više. I svuda je bila tama. Kroz otvoren prozor, na kojem je jedva primjetno vijorila zavjesa, vidjelo se da je još noć. Ne upalivši svjetlo, pored postelje sam napipao olovku i na komadiću papira napisao ovu pjesmu o tvojoj posjeti i za tebe, još jedna moja prva Pjesmo.

U jednom od pisama napisao sam ti...

U jednom od pisama napisao sam ti da te milujem dlanovima od riječi, a sada dlanovima milujem samo tvoje tijelo od riječi.

Tvoga kruha ljubavi od riže nema više

Tvoga kruha ljubavi od riže nema više. Pojeo sam ga do posljednje mrve. Čak njih nisam ostavio ni pticama ni mravima.

Sada su moji dlanovi prazna gnijezda

Sada su moji dlanovi prazna gnijezda. Gdje će se odsada gnijezditi tvoje, meni drage, male lijepe drhtave dojke?

Nekada sam tvoje lice uspoređivao s lunom

Nekada sam tvoje lice uspoređivao s lunom, a sada lunu uspoređujem s tvojim licem.

Na još jedno pitanje nemam odgovor

Na još jedno pitanje nemam odgovor:
Je li lakše ili teže biti sam, s tobom
ili s tobom, sam?

U glini na vrtu otisak tvog bosog stopala

U glini na vrtu otisak tvog bosog stopala.
Poslije kiše je u njemu jezero iz kojeg
nekoliko dana piju žedni leptirovi.

I nas dvoje smo, draga, bili Orfej i Euridika

I nas dvoje smo, draga, bili Orfej i
Euridika. Ne samo tada kada smo
išli goli iz podzemlja, iz prizemlja kuće,
koja je ukopana u zemlju, stepenicama
gore na njen sprat, do spavaće sobe,
u kojoj smo najmanje spavali. Ti si
išla ispred mene, očaranim skladnim
kretnjama tvog tijela, očarana pogledom
na vrt izakuće. Rajski. U kojem je
sniježi objijeli behar jabuke. Nismo
imali strpljenja čekati da na njoj izrastu
jabuke. Da izaberemo najljepšu i
zagrizemo je. Počeli smo se odmah
grliti i ljubiti, ne misleći na neizbježni
kraj biblijske priče i toliko puta u životu
ponovljeni izgon iz raja. I kada smo se
vraćali, niz stepenice, išla si ti ispred
mene. Kao što si išla ispred mene i kada
smo s poda pokupili suho lišće naše
odjeće i vratili se u svakodnevni život,
koji više nije bio svakodnevan. I nikada

više neće biti. Ni za mene ni za tebe.
Ne samo budeš li se, htijući ili ne,
okrenula i ponovio se tragični kraj
mitološke priče ili ćeš ići svojim putem,
ne osvrnuvši se i ne provjeravajući idem
li za tobom... I nas dvoje smo, draga,
bili Orfej i Euridika. I to smo ostali.
Ja ću ići za tobom i ne budem li te vidio
i bude li mi se samo činilo da ideš ispred
mene. Čak budem li, u mračnoj noći,
skrenuo s puta i išao dalje sam kroz
cjelac crnog snijega.

*Jedni mudraci kažu da je u životu sve
gubitak...*

Jedni mudraci kažu da je u životu sve
gubitak, drugi da u njemu nije ništa
gubitak. Jedni pjesnici da sve vrijeme
treba plakati, drugi da ne treba nikada
plakati... Ne smatram se mudracem,
a, mada pišem pjesme, ni pjesnikom.
Mislim da je i da nije sve gubitak te da
za izgubljenim jednom treba, a drugi
put ne treba plakati. Naime, kada kažu,
da je sve gubitak, sjetim se izgubljenog
prije nego je bilo izgubljeno i veseo
sam. Smijem se. A kada kažu da nije
ništa gubitak, pitam se, gdje je ono što
je bilo, a nema ga više i žalostan sam.
I plačem. Plačem i smijem se, žalostan
sam i veseo tisuću puta u jednom jedinom
danu i bezbroj puta više u jednoj samoj
noći. Bio sam, draga, veseo, kada si bila

sa mnom. Žalostan, kada te više nije bilo. Veseo sam, kada te se sjećam iz vremena prije toga. Ne prestajem se smijati i plakati. Sve vrijeme plačem sa smiješkom na ustima i smijem se sasuzama u očima.

Znam da kraj naše ljubavi neće značiti kraj svijeta

Znam da kraj naše ljubavi neće značiti kraj svijeta. Ali mene zanimaš ti, a ne svijet.

Ispred prozora je, draga, brajda i na njoj je dozrio grozd

Ispred prozora je, draga, brajda i na njoj je dozrio grozd. Kao vrijeme. Jer kraj je ljeta i već počinje jesen. Donedavno zelena zrna već imaju boju jantara. Nešto sam ih ostavio za tebe. Nešto pojeo sam. Nešto ih je pozobao vinski drozd. Poslije jeseni bit će zima. Možda posljednja. Sveopća. I sve će otići u ništa. Grozd. Ja. I drozd.

Vrata moje kuće bit će i dalje otvorena

Vrata moje kuće bit će i dalje otvorena. Odsada, kao štosu bila i dosada. Mada ti nije trebalo zvoniti ili kucati, kada sada netko sred dana ili noći pozvoni ili pokuca najprije pomislim da si to ti. Da si se vratila. I trčim da ti otvorim. Možda ćeš se, prije ili kasnije, vratiti. Isto kao što si otišla. Bez riječi. I ne budeš li sama rekla, neću te pitati gdje si

bila i kako ti je bilo. Zagrlit ću te i poljubiti isto kao što smo se u naše vrijeme grlili i ljubili. I bezbroj naših pisama završili upravo riječima: Zagrljaj i poljubac. Isto ću učiniti i dođe li prije tebe smrt. Zagrlitću je i poljubiti. Volio bih, kada dođe, da bude slična tebi, ako ne ista. Da ima tvoje lice. Tvoje oči, ruke, kosu... Čak u nekoj tvojoj šarenoj haljini. U jednoj od onih jarkih boja. Da između vas ne mognem razlikovati tko je tko. Isto kao ni jesi li se vratila ti prije nego je ona došla ili je ona došla prije nego si se ti vratila.

VRTOVI POČEŠE DA SE DOGAĐAJU

Ivana Milankov

REČ DVE O PESMI

Svaka napisana pesma je samo jedna mrvica onih velikih vrtloga i prostora koji su joj prethodili i dolazili iz dalekih i nepoznatih oblasti. Moji prostori dolaze iz dubina koje su ujedno i visine. Dolaze iz mirisa, boja i zvukova. Moji prostori dolaze nenajavljeni, ali osetim ih po mirisu kada mi se već približe. Nije lako sa tim prostorima. Iz te borbe sa prostorima ispadne pesma koja je tek majušni rudiment. Pesma je ustvari najmanje važna. Važnija je šetnja sa prijateljem, sedenje kraj reke, hvatanje pahuljice, slušanje vetra. Divno je u svemu tome imati prijatelje. A ja sam ih imala, i još uvek ih imam! Zaista je lepo kada prijatelji umeju isto tako da slušaju travu, vetrove i sneg. I dan danas kada pogledam neku svoju pesmu osetim miris reke i prolećne trave koje sam udisala na putu ka Jeleni Lengold na naša nedeljna druženja. Isto tako zatitram kada se setim šetnji sa Snežanom Minić. Uvek smo šetale kraj Dunava, sa zemunske strane, gde nas je sačekivao Novica Tadić – Čovek Ptica, kako ga je Snežana zvala. Sećam se šetnji sa Nelom Bebler i Vladimirom Pištalom po Kosančićevom i drugim venecima Beograda. Znali smo da je na Kosančićevom vencu jedan od zmajeva-čuvara. I zaista, i dan danas, taj deo grada me puni snagom.

Dolazak kompjutera doneo je elektronske prepiske koje su prevazišle sva moja očekivanja. Oblik izražavanja mi se sveo

na haiku tj. na brze i čiste transcendencije. To postizem u prepisci sa Silvijom Monros i Anom Ristic, što u istoj meri dobijam i od njih. Veoma često napišemo pesmu, bez namere da to uradimo, jer počele smo priču o prepunom autobusu ili o bilo čemu svakodnevnom. Naravno da ovo svakodnevno transcendiru u pesmu ili priču jer smo međosobno emotivno odgovorne i znamo da ona sa druge strane nije imaginarni čitalac, već neko koga ću videti i čuti već sutra ili prekosutra.

Moje su pesme prepune mojih prijatelja pridošlih sa vetrovima, snegovima, morima i pticama.

JELENA TROJANSKA

Mogla sam biti carica od Sabe,
u crnoj šumi, crna puma,
ruža u carskom vrtu,
kometa
 i njena obrušavanja,
ali volela sam mora i brodove
 i njihova nadolaženja
i ratove sam volela,
ratove uopšte
i ratove zbog mene
i moje fine puti.
Znao je to slepi Starac
i sa mnom otpočeo ep.
Bejah mu samo za toliko potrebna.
Posle je stvar prešla
u muške ruke,
a mene gurnuše
niz litice istorije.

Ali, da mene nije bilo
zardali bi mačevi Troje,

a Grci ne bi ni znali
koliko mačeva mudrih
može u jednog konja da stane.
Da mene nije bilo
postojale ne bi sve te Kasandre,
Kiklopi, Kirke, sve te radosti mašte.
Bez mene korali ne bi bili crveni.
Uz mene gromovi ponovo postadoše mladi.
Eh, da mene nije bilo
more ne bi bilo toliko duboko.
Znao je to slepi Starac
i sa Penelopom vernom završio ep.
Ali, ne žalim,
jer more se tako mreškalo,
a brodovi
sve na hiljade.

LETO

Kreni u šumu,
dodirni munju,
bez straha, nežno, lako.
Potom je sa neba uberi
kao posle kiše pečurke kada bereš.
Čekam te.
Donesi mi korpu
mladih gromova punu,
jer sutra je na mene red
da najavim leto.

Ka moru kreni.
Ostrvima reci
ka obali da požure,
jer dolazim im prozračna, plava

i od letnje pene sva,
u južne zvezde duboko utkana.

Požuri, kreni
i tamo negde
na pučini
ovako modru i daleku
me uberi
kao u svom vrtu
što bereš nar.

EURIDIKA

U dahu joj beše
mnogo nepoznatih stvari,
lepotu joj čuvao
neli daleki led,
na santama joj plovilo lice,
iz snegova joj dolazio šum.
Među senkama jedina oblik je imala,
milost joj neka sopstvo ostavila,
jer za nju moljahu device,
a prepoznaše je po koži na kojoj je trag
svetova ljubičastih,
jer takve je boje srž pojava onih
što izvan vremena su.
Sva u duhu, svečana beše,
jer blage je sile uzeše iz sveta,
a građa joj prozirna
pođe nekim novim putem,
u odaje prostrane –
jer predeo smrti sav je od palata
i jedino u njima umela je da diše,
ali to ne beše disanje kako mi na zemlji zovemo,

već plovidba kroz slike nekada nejasne,
A On, kada je počeo da se spušta
pomislila je da su to borovi i vetrovi južni
iz onih slika davnašnjih, nedorečenih
u dubinama zaturenim, jer behu iz predela mora.
Ne ka njemu, ka moru je krenula,
jer samo joj nagon za dubinom osta.
A, on, Grk, okrenuo se
i svoje lice u njenom ugledao.
Ogledalo ona beše
sa odrazima vetrova i bezdana.
Sva u staklu
iščezavajući
nešto mu je rekla –
behu to reči nekog drugog znanja
i na tom mestu zumbul zamirisa,
kasnije i vrtovi počеше da se događaju.

PROTIČEM KROZ TVOJ GRAD

Došli su
i bilo je leto.
Nije zanemarljivo to što bilo je leto
i što je u sedmoj palati moga uma
bilo doba delfina
i što je priča ispričana u plavom.
Bilo je vrtova,
arapskih bazara,
jednoroga,
vizantijskih ruža.
Nije zanemarljivo to što bilo je leto,
jer došli su bosonogi,
bez krila,
a imali su ih

u nekoj još dubljoj slici.
Došli su bez ključeva,
premda sam ih očekivala –
te zvuke, dok namiču zastore,
nad pločama moga uma,
dok zaključavaju vetrove.
Došli su,
ali ne stvarni.
Disali su u orhidejama,
jer znali su kako je iza anđela, iza pečata.

Pokreti mi se ulivaju u reku.
Protičem kroz tvoj grad.
Leto je,
i nimalo nije zanemarljivo to što je leto,
jer doći će,
i tebi ce doći.
Doneće ti makove.
Samo pazi,
ne dodiruj ih rukama.
Dodirni ih mojim umom.
Ako na javi ne možeš,
a ti odsanjaj.

U ĆUFU – KONFUČIJEVOM RODNOM MESTU

Ah, biti na brdašcu iznad Konfučijevog groba
i upoznati mu rođaka, koji je njegovo
sedamdeset drugo koleno, zvuči nezamislivo,

zapanjujuće, orno — tako sediš u svojoj
sobi u Keli hotelu, posmatraš
ždralove kako sleću na vrhove drveća —

taj prozor je tvoj kineski svitak papirusa —
živ, upotpunjen njegovim hramom
sa crno-crvenim stubovima pozadi;

i pošto popiješ zeleni čaj prošetaš
vrtovima između savršeno izrezbarenih
stubova, koji su morali da se obmotaju

platnom kada je Imperator dolazio u posetu
jer čak ni on nije imao nešto tako
ukrašeno, a Konfučije jeste —

da je Imperator to video možda bi i ubio
filozofa, a na kraju krajeva jedan
od zidova je imao na sebi svastike¹

* Svastika – simbol sreće, blagostanja iz Sanskrita. u Kini i Hong Kongu.

koje su osigurale da on ili njegove misli opstanu,
da žive i posle njegove smrti. Sada milion
i po njegovih potomaka živi

u Kini i Hong Kongu.

OČI U OČI

Beograd, Srbija

U autobusu 26 ubacujem kartu
da bih je poništila, jedan mladić mi ustupa mesto da
sednem.

Neko sedi ispred mene. Znam
da sam razmišljala, da je vreme da ofarbam
moje sede kao što to sada činim jednom mesečno,
možda
on misli da ja treba da sednem jer izgledam stara.

Onda čovek ispred mene izađe iz autobusa i ja se
nađem
licem u lice sa jednim starim, srpskim, filmskim glumcem,
sada
potpuno sedim, i izboranim, a ipak mu je
na glavi ostalo puno kose. Mi se dugo gledamo pravo u
oči
kao da smo se prepoznali. Sigurna sam
da mu se to toliko puta desilo,

i možda je ranije dok je bio mlađi,
istog trenutka skretao pogled, ali sada on
nastavlja da me gleda pravo u oči.
To mora da je ukupno trajalo tri sekunde, ali

mi se učinilo tako dugo, tako duboko. Onda je on
okrenuo
glavu ili sam ja okrenula moju... ne znam.

Ne mogu da se setim njegovog imena ni njegovih
uloga
u starim filmovima sa Nemcima protiv partizana, ali
znam da je to bio on, baš kao što sam znala da je ono
bio
poznati roker u Milanu, koji je pio kafu
sa ćerkom, i ispostavilo se da je to
Bili Džoel, ali ja nisam mogla odmah da se setim

ni njegovog imena. Ili onda u Skadarliji u Beogradu
kada sam naletela na Gorana Bregovića, vođu
Bijelog dugmeta, najveće jugoslovenske rok grupe
i rukovala se sa njim i rekla mu da je najveći.
Ali ovo je drugačije. Osećam se kao da sam prišla tom
čoveku i šapnula mu
na uvo nešto kao, „Vi ste bili veliki glumac,“

samo da bih ga navela da se oseća isto onako kao
kad je bio mlađi:
ili sam mogla da mu dam ceduljicu pre nego što sam
izašla,
ali on je češao uvo, okretao se,
proveravajući različite stanice.
Možda je prostak i možda bi rekao nešto
ružno, „Ja *sam* još uvek, ženturačo! Još uvek sam živ. “

Živ je, ali nije ono što je bio.
Niko od nas nije više ono što smo nekada bili.

POST MORTEM

za Džozefa Brodskog (1940-1996)

Svake godine posećujem vaš grob
g-dine Brodski, iako vas nisam poznavala.
Vi ležite pored još jednog velikana koga takođe nisam
poznavala, ali njega moj suprug želi da poseti —
g-din Paunda i njegovu ljubavnicu. Na ovom
portretu fotografa Avedona pet godina pre vaše smrti
vi ste imali pedesetjednu godinu, bili ste pet godina
stariji
od mene sada. Bili ste ćelavi i sedi,
i čelo vam je bilo puno dubokih bora
neke su bile horizontalne. Neke su bile vertikalne, druge
oko
očiju i nosa, čak i na vratu. Da li ste
onda znali ono što ja sada znam o vama?

Lepo je biti sahranjen u Veneciji.
Rupe u vašoj ofucanoj majici, i
fleke od boje i prljavštine, karirani sako
sa hemijskim olovkama u gornjem levom džepu
govore da ste bili nadahnuti čovek; spoljašnjost
je bila nevažna, privremena i nepouzdana.
Da smo se upoznali probala bih da
da vam se obratim na ruskom, pa bismo se možda
međusobno razumeli—
isto kao i vi, ja se nikada neću vratiti u svoju domovinu
fizički, ali ja ostajem ono što jesam.

I tako, prelistala sam sveske koje su drugi ostavili
pored vašeg groba; stavila sam kamenčić na vaš
nadgrobni spomenik kao što su drugi to učinili pre
mene;

čak sam ostavila i jedan cvet i upalila
sveću kao što pravoslavci rade...možda čak
ni vaša ćerka Ana (bila je beba kada ste umrli) ne
dolazi da vas poseti tako često kao ja.
Ostaću ovde u Americi, pisaću
sopstvene pesme, čitaću pesme drugih ljudi, kao što su
vaše
i svakog leta ću dolaziti *vaporetom*
preko lagune da bih vas još jednom posetila,
kao što bi ćerka posetila oca,
jedino, kao što sam već rekla, mi se nikada u životu
nismo upoznali.

Prevele sa engleskog: Tatjana Stefanović i Biljana D. Obradović

POKUŠAJ ŽIVOPISA BAJLONIJEVE PIJACE ENKAUSTIKOM

Marija Šimoković

1.

ovde vidljivost objašnjava predmete i ljude
i ne smeta joj ni magla koja je kažu slikari vešti
dodatak ekspresiji
kroz koju se katkad mogu čuti tihi glasovi
i teške psovke kako binarno drukuju legende
da bi pokušaj uspeo
treba zamisliti oblik decembra na tezgama
i ljude kako kroz vlažnu uzicu prepodneva
lenjo i predano ponovo postaju vlasnici sopstvenih života
maločas je načeta subota u kojoj vreme suzdržano tuče
ne bi li uvodjenje u misteriju duže trajalo
pesma počinje sa prvim ulaskom u prizor
čiji lirski junak obojen voštanim bojama
ne prestaje da se odaziva na reč
čudo

2.

grožđe je zdravo jer ima vinograd i pesak i nebo
sapeto u svojim košticama
sa smislom za učitavanje u drugom pesku
pod novim položajem zvezda
na isti način između dva otkucaja srca

koje je kažu trenutak čudesnog
grožđe je zdravo jer je sred njega i mir dlana
one koja ga je iznela na sunce bajlonijeve
pa se subota zaustavila kod njene tezge
da odgrize podnevu komad i skrije ga u zrno koje se sliva
niz potpeticu vremena sa sve grožđanim šećerom
i postaje tanka skoro prozirna skrama
koja odvaja pre od popodneva

3.

pitam je iz kojeg kraja dolaze tako zaumni grozdovi
a ona zausti o putu odnekle
bez izgleda na uopštavanje:
iz arado rumunijo ja nikad naučilo pravilno govorilo
zujalo je između njenog domalog prsta i linije sreće
posute mirisom snegova transilvanije ko vanilin šećerom
grožđe je kod nje ipak bilo najlepše dok je zbrajalo
sočnost afusalija slanke i kadarke
i dok smo postajale vladarke
trenutka u kojem je još sve bilo moguće
spustila sam šapat čuđenja na tezgu pored grozdova
dok je brižno na vagu stavljala sve pogrešne reči
kojih se mogla setiti

4.

podne se spremalo da se koso spusti na ramena
najmlađeg bajlonija koji je nekud išao povijen
od duge nesanice
nad spokojem što je smekšao glagole i vremena
miksujući prizore i boje sa proscenijuma nekadašnje crkve
sada bitef teatra usred beograda i nekog dalekog
aradskog vinograda sa izbledelim slikama detinjstva

i dok su nepravilno deklinirani pojmovi o istom obrtali
svoj tok

u naletu vetra čiji pravac nije stigao uz
prepoznavanje
okrenut od tame nagoveštene scenografijom
vasko je sa adijem pio slatku širu koja je
krenula grožđu među zemljopisnim kartama
sladeći se mnoštvom naglasaka koje je usput nosilo

5.

cela je pijaca odjednom
dobila boju zažarene puti devojaka što golim nogama
sred šatorskog krila raspetog na zaprežnim kolima
tek pristiglim sa peska arada
gaze grozdove uz dug puteni vrisak zapeo sred uvojaka
pronoseći kroz leto mirise mladih sukanja
dok nad tezgama pčelama nalik
stadoše da lelujaju neke sasvim uzbibane rečenice
nevične podmetanju i konjugacijama
sneg je ispirao svaku suvišnu reč između oboda
adijevog i vaskovog šešira
čujno je rastao stepen prisnosti i u ljudima je stalo da
zri vino kao što u kacama tako ranije nije nikada
neko je rekao: čudo se događa čudo je u toku

6.

prizor je najmladji bajloni
preneo u izlog obližnjeg kafića
u kojem se već bio ogledao
i seo za okrugli sto naspram braće jakova i antona
u prvom a već uspelom pokušaju da im
podastre svoj halbcilindar prepun događaja sa njihove
pijace

i dok su mu pod zubima još rskala zrna aradskog afusalija
doneo je reč koja je ovoj dvojici što su
sve videla kroz staklo izloga
još jedina nedostajala
i onda se čuo taj smeh u kojem su se vremena usložila
dan je puko po sredini ko zrela lubenica
i pijacom je krenuo glas o ne/vremenu koje se iz
geografije dalekog arada poput dečjeg preslikača
stalo ovamo valjati
i niko više u subotu decembra 2007. sred beograda
nije pitao za cenu
odjednom je
sve čega god je bilo na brzinu krenulo u prodaju
dok je vreme mađioničar stalo vaditi sve nove zečeve
iz šešira
vozeći se drvenim sličugama kroz firmirane izloge knez
mihajlove namigujući braći bajloni dok su
tražeći još po jednu kafu
rasplet viđenog gledali

7.

na tezgi od maločas ostala je jedna
izvrnuta rukavica
sred adijevog ili vaskovog šešira
retuš prizora ni temperom ni fresco seccom nije uspeo
bitez teatar je naočigled braće bajloni i užurbanih koraka
sred pijace
postajao ponovo crkva
a subota posle krika ustrajala u dugoj molitvi
ispod ostavljenog grozda sred blow up sekvence
sneg se pretvarao u baru brzinom svetlosti
i više nije bilo nijednog načina
da se tragovi prekriju

8.

smrvljene boje vremena nagrevane rastopljenim voskom
u žitkom stanju ulaze u pesmu
ona ih upija i ne da da očvrsnu
jer dogodi li se
nekoga će prevariti trajan sjaj
i živost kolorita koji ni voda ni sneg
ni kiša ni more
oprati više neće

DEMITOLOGIZACIJA

Beau tableau à faire: La Canaille Littéraire

Charles Baudelaire

Treba demitologizovati biografije pisaca,
Treba demitologizovati, depatetizovati recepcijski
prostor čitalaštva.
Ne veruj da svetost je privilegij pesnika, ne veruj u
svetački oreol nijednog pisca.
Čemu svetovne hagiografije, čemu posvećivanje
ijednog pesnika?
Treba vratiti pisce istinama njihovih biografija.
Nije to materij za žitija svetih. Ovakva posvećenost je
beg izvan opštežiteljstva –
Ne traži trag opštežiteljstva u biografijama pisaca.
Niti prećuti ijednu slabost, kako svoju, tako ni svojih
prethodnika,
Na putu podređivanja sveg, pozivu pesništva.
Idioritmik, Sveti skarabej nikog ne priznaje – do sebe.
Zar nije, katkad, i sam rad – to sakralno pevušenje –
zar nije samo žića treperenje
Izgovor za povlađivanje sebi?
Ne veruj da svetost je privilegij pesnika, ne veruj u
svetački oreol nijednog pisca.

Treba demitologizovati, depatetizovati recepcijski prostor čitalaštva.

Treba demitologizovati biografije pisaca.

Čitaoče, biće već dobro ukoliko uspemo da jedno drugom

Saopštimo nešto esencijalno, da to oživimo, da to zazovemo,

Da ovakav stih u tebi oživi slike koje svedoče da vredi biti,

Nešto poput ljubavi za romon kiše, s jeseni; za pev grlice,

Ili huk košave od koje opuste obale Tise a sela,

Šajkaške, trpke, s proleća,

Podneće ćud, nebesa.

Samo, bez učitavanja. Ne gradi ni taj prostor sreće, nisam Hristolik.

Možda se ni sad ne dotičemo. Istrpi tu misao.

Ne veruj da svetost je privilegij pesnika, ne veruj u svetački oreol nijednog pisca.

PLES, PREPOZNAVANJE

Prepoznati u njoj obrise onoga što tajiš u sebi što ćutiš čega do susreta s njom i nisi bio svestan najednom naglo otkriti sebe naga beznjenicu urvinu beskraj otkrivati čiji ti užas samo reč i glas joj ume da blaži otkriti sebe naga osetiv koliko godi taj sret koliko je u njemu dobrohotnog milosnog blagog nezemaljskog prepoznati u njoj sve što duši ti treba slutiti da njen je glas taj koji te kupa da njen glas je plima koja te nosi i njiše i voda što proneće tvoj um tvoje srce telo tvoje u susret sa umom i telom njenim pristajati na taj glas pristajati na taj smeh na ples na ljeskanje uma o površi

svake njezine reči kikota smeha podražaja vriske svakog uma joj glasa u tajni sebe samog dopustiti da prodre njen glas koji te vraća tebi pročišćenom neka te kupu tih reka reči neka te kupaju reči neka te nosi struja neka te ljeska svaki joj šapat neka te čuva taj glas neka te štiti ta žena i zvezdani joj smeh kojim te okupa i neka bdije ta žena taj angel ta zver nad umom tvojim nad telom tvojim nad duhom žednim pesama briznulih iz glasa joj neka te opije taj angel ta žena ta zver nek opije te neka je bude neka te zove neka te vabi neka je plesa neka je plesa sladostrasnog ili zlokobnog ma kakvog samo neka je nje neka je bude neka je zore neka svitanja neka je Boga među vama

ODBLESAK

Ako će po isteku eona da ista ova ruka ispiše iste ove retke tada znači da postoji samo ovo ovde i samo ovo sada, ako će po isteku svih vremena da ista ova stvar se ponovi kako u svome obliku tako i u svojoj suštini, ako će doći do te istovetnosti, ako to iz svega ishodi, ukoliko ću ja isti Tebe slaviti to tada znači da ja isti Tebe već sada slavim to tada znači da ja isti već sad obitavam u Večnosti

T'GA ZA JUG

To nije *Proza Transsibirske železnice* niti *Highway 61*
To drugo je čvorište a jednak mu učinak –
Mi sećemo dolinu Rajne, Dunava, brodimo kroz alpske
vrhove
Krotimo zveri od čelika, krotimo
Tela koja kipte od želja nejasnih i nejasnih nam
namera s njima,

To svaki put u sebi ponavlja pute pređašnje –
Ploča za pločom Nove talase
I mojih petnaest godina što zasvodiše se u šumno
pristajanje
Na eho tvrdog zvuka – gitarskog rifa koji zvuk je
pristajanja na sebe,
Na tebe, na svet. *A Night at the Opera*, da li je kabare,
opereta, šta li je,
Električni džez koji se šumno razastire niz školjku
koreanskog vozila,
Na putu za Jug.

Tiha je noć. Konceptualni albumi, progresivni *beat*,
rani *Queen*, tvrdi rok,
Akordi od kojih su se budila saglasja, sa sobom, sa
Vlastitom telom u pokretu, u performansu izvođenja
mojih petnaest godina,
To je prvi moj putopis, rano putovanje dolinom Rajne
gde
I ti bićeš lutak u rukama starih
Koji hotijaše da klinci se
Uknjiže u *Knjige osame*, da klinci se ukllope,
Uklone, u kasarne, dolina Rajne, pusta godina u četiri
zida
Uz slušanje francuske *Nouvelle vague*, uklonjen,
zatočen, zaptiven, sred kasarne,
Ti, koji odrasta na Novom valu, Novom talasu,
Na putu za Jug.

Noćas te, dok voziš, drže Fredi Merkuri, Brajan Mej,
Rodžer Tejlor, Džon Dikon
(Koji je ostao veran tom prvom snevnom odsjaju,
prvom sastavu),

Njihove stvari te vode, od Sarbrikena do
Kajzerslauterna,
Kroz noć i tamu, zasvodiše i svemu dadoše
Smisao i meru, kroz noć i tamu,
Diljem perfektnih arhitektonika nemačkih autoputeva
I ne manje bitno od toga je i čin listanja
Trotomnih izdanja pustolovina Paje Patka, pri
pauzama, na putu, listanja stripova
Italijanskih majstora, jer *far niente* je mera te satire
Čije odbljeske trpke kusamo, sada pusti; i te stvari,
takvi sadržaji,
Bude lica, predele, drugovetne i zatomljene stvarnosti,
one su odsjaji – zaumlja,
Tvojih petnaest leta i jednog proleća probdevenog na
cestama Evrope
Ta leta ćutiš, osluškuješ ih, motriš na njih, danas dok
voziš,
Na putu za Jug.

SETOVANJE

Bez druga, bez ljubve, bez cilja i čina.
A ljudi, svet – negve: stvarnost je pričina.
Stvarnost jest pričina, splet sila nejasnih,
Lud čvor nepočina, krletka nemoćnih.

Svest za drob godina, prah i sen u ništa,
Dah što zar maglina, za čar gubilišta.
Nisam pozno nauk, ne pozna ga mladost –
Što tkaše mi pauk ne rasprede zrelost.

Tam preinačenja duše, tela, u prah,
Sjaj upriličenja u jad, u kal: o, strah
Pred tajnom te noći: ne tišti me to već.

Ne tišti me poći: ne tišti, ne odveć.
Bez druga, bez ljubve, bez cilja i čina.
Dok ljudi, svet – negve: stvarnost mi pričina.

Beograd, 2002.

SONET TIŠINE

U svoju klet, u tihost, mirenje
U krhak cvet, u mirtu, bdenje
Utoni, usni, zaklopi veđe
U ma se ospi – označi međe

Preko kojih u te zatrt je put –
Mimo kojih sve drugo je zalut
Do tvoje svesti, do tvoga srca
Te tihe duše, kleti što grca

Ne budi pust, ne, trošiš se zalud –
Postavi meru, postani sasud
Čvrst – ima li svrhe,

Krhke, ma koliko,
Dati se opet, biti opijan,
Dati se svemu, od sveg razdiran

E. D.

Dve su lektire Dikinsonove
Sveto pismo i Šekspir
Jezik i Svet
Dovoljno za pevanje

*

Današnja plavet Lijevčanskog polja ko
Nezemaljski zapah
Nebesa Maršalovih arhipelaga
Omama i draž
Snitvenog sećanja
O, zar zato se vratih?

Inok je recitovao
Stihove o smrti
Emili Dickinson
Dok mi je grafitnom olovkom crtao
Lik svoje sestre
Te večeri pred put na Roj-Namu sricao je
„Gavrana“ Alana Poa
Te noći ja njemu „Santa Maria della Salute“
Daleko, za nama, bile su svetlosti
Poslednjih kuća

Izgovorih, tada, Njeno ime –

O crni sprud se razbih
O tam je skivah
O kam joj sakovah
Lik

O, biti osamljen obeznažen i biti čist kao tad!

O kam joj ime skivah:
Njeno je ime Beskraj
Ovu joj pesmu spevah:

Pristajem, na pute
Sa usana vaših, više,

*Da ne slutim,
Pomute*

Nehaj, puteni log ka kome žeđah, o, ta bedra,
Guste arome pandanusa
Sa tela tih djeva,
I zato, jer žudeh trag svoj da položim do svakog
koralnog dna
Do svetlećeg praha
Do zatona umlja –
Svoju smrt joj sa usana kusah

*

Tvoj pokret je ples
Tvoj ples izazov
On kazuje:
Budi sebi veran
Sebi naklonjen

Nepokoran
Dakle nepokoren
Obredno ponesen i putenosti plen

LIMES, TRANZICIJA, KNUT

Zakon o restituciji
Zakon o finansiranju politi
kih stranaka

Dve suštinske
Neizglasane
Stavke
Ovde svaka reč gubi svoju sadržinu i
Srž stvari suprotnost joj biva

Iz mitomanske glibine do u bestrage, nedodije,
Po
i, samo po
i!

I polazio bih
I bih otišao
Jezika da nije
Jezika, *omame!*

O sputanosti.
O baškarenju po tuđim domovima,
O raspolaganju s tuđim imetcima, životima.
Lekcija:

Sine,
Samo sebi pripadaš
Rodih te iz ljubavi k tebi, ne k sebi
Rodih te
Iz želje da te upoznajem.
Tvoja je ljubav tvoja svetinja
Tvoja igra tvoja
Otadžbina

Ne fiskalne kase ne vojne parade zadržiglih generala
Što ruše duše i gradove

Ne veruj nitkovima
Slavna prošlost bila je laž
Ne posveti se Lazar
Ne iskupi Miloš

Miloš: njih je Bog kaznio mojom rukom
Mene, njihovim glavama

Ali njegovog sina,
Zašto njega kazna da dostigne?

Sine:
Tvoja je kob
Tvoja otadžbina

Pošao, ma kuda, žig porekla
(Sram i beda),
Na čelu ti blista

Za rodoljublje – dovoljno, sasvim

POĆI

To, samo poći – ne skrivati – otisnuti se
Ne, čileti – iščileti, obamreti, jednom,
Zavazdan

Ne, žedneti, venuti, tragati – hteti,
I tome htenju dati vlast

U vlasti htenja biti, bit te vlasti
Hteti,
To sušto nemirenje, tu suštu strast,
Te duše trag

Pred pragom stati – ne, okretati se,
Stati, pružiti pogled u dalj,
Pružiti korak u dalj

Ne, čileti – iščileti, jednom,
Zavazdan

O VLASTITOJ CELOVITOSTI

Svaki ožiljak
na savršenoj mapi
njegovog tela
grlim pobožno

Ushitom nepravedno povlašćene
kraljice i sluškinje
svojedobno samoizgnane

Kao da objubljujem
san o vlastitoj celovitosti

Osvetljen javno
lirskom ružom
potrošenog beskraj

KAO LIMUN

Eno mesec nehatno
kao ogroman limun
gori u plamenu
Sred mora otmen i zreo
kroz dim pluta u nepoznato

Još jedan krug opisujući
možda u snu svom
I tvom misli moja
zaplenjena ovim prizorom
milovanja utvara

Rastočena
povečerjem leta na umoru
u kapi medovine
Nehajne
za doseg moga pogleda

URONJENA TEŽINA

Nije to više
s časa na čas
uronjena težina
koja će ispariti
od uboda prvog
zraka narednog jutra

Već neka ispucala gled
popala na sve stvari
i pomisli o njima
kao zaraza

Još uvek zadržavajući
prazninu na pristojom odstojanju
glođe iznutra bez namere
da me napusti

Samo povremeno
kao da se preruši

u neupadljivu putnicu
bezličnu

Koja izađe noću
neopženo iz voza
na nekoj neočekivanoj stanici
da dopuni moj kofer
sitnim prtljagom
i drugim izlišnostima
koje se čine neophodnim
kako bi nas i dalje zavaravale

Sve dok najzad
više ne čineći ništa
isisa boju svakog smisla
utiskujući posvuda svoj
neimenovani potpis

Namesto imena moga
I tvoga

NE NAVRAĆAJ

Senko mladosti
ne obmanjuj
Molim

Ne navraćaj
u moj pogled
maglen

Pun oklevajuće zime
pred ježastim
cvetanjem hrizantema

Dole
u raskoši osame
majčinog vrta
pomračen sjaj
Zaseniće ga
bojim se

Sa vrha čiode
okliznuti
niz blagu liticu tmine
sred smušene zbilje

I više neće znati
izaći ni na jedna vrata
zaključana iznutra
nevidljiva spolja

Ni reći mi
gde sam to sada
a ko namesto tebe
bejah negda

IŠČEZAVANJE

Dobroslvu Smiljaniću

Kisnu
duše naše rasparane
a ne tela ispod kišobrana

Kako da ih proverimo
tako neprimetni
od rada noći

Natkrljeni
svako svojim
iza vida svodom

Sred vremena
što nas opkoljava

Uramljeni
već u slova neizbežna
padajući

Cvetanja natrula
I smrtna

NA KOLENIMA

Šapućemo
iz petnih žila
noktima
očima

Na kolenima
kažemo rečima
dođite

I one dođu
ponekad

Izdaleka
privuku se noću
kao pseći lavež

U grudima
da nam oližu
lokve vremena

Krv
sparušenu na usnama

Sa opustelog lica
svemoć prašine

MAURI I RIJEČI

U desetom su stoljeću Mauri znali
da su lažne riječi kao olovo teške.

Težina njihova potapa suštinu
života. *Alhemija* na površini pluta.

Izmoren čitanjem *Al –‘Iqd al-Farid*²
osjetim u stomaku životinju što mi

razara želudac. Neki ljudi kroz život
prođu kao sjene, a drugi kao divlje

zvijeri. Svima je zemlja sigurno
konačište. Stvari koje smo napravili

postaju što žele: značenja ćemo naknadno
razumjeti, kad se nađemo u Božijem

predvorju kao lice biljaka, sjene divljih
životinja, ornament na mihrabu.

² *Jedinstvena ogrlica* (Antologija različitih pjesama Ibn – Abd – Rabbiha, najpoznatijeg pisca Kordobe /Živio od 860 do 940/)

* * *

Kao što ništavilo u trenu sravni rovove
agonije, kao što se pejzaž nakon vejavice
smiri, tako nekako se oblikuje, malo po malo,
dovede u red dijalog čovjeka i Boga,
dijalog stradanja i rađanja.

POSTRATNE POMIRBENE INICIJATIVE

Na konferenciji o samoodrživosti povratka
mašu šablonima produkivnog mira.

Katalizatori novog svjetskog poredka
rješavaju nesporazume civilne i vojne pravde

tako što stanje na terenu pravdaju
nužnošću ušutkivanja oružja.

Mirovna nagodba kao prezreni blef
anegdotski je ovjekovječena na papiru.

Ona tačku opasnosti podcrtava
u nepotrebnosti kolektivnog pamćenja.

Ublaženi opisi dogođenog i nečitke naredbe
političkih silnika koji prijetnjama ometaju

povjesnu priliku, pompu dojmljivog radnog ugođaja
pretvaraju u produženi oblik utamničenja.

SVAKO JE POLJE GROBLJE

ovdje je svako polje groblje
pojednostavljena grafika
ispod narebrenog neba

pokrov od trave istinski zamlađen
korijenjem učvršćen u suri kamen
kome ne mogu naškoditi kisele kiše

kolopet razbacanih brežuljaka
ponovo posjeduje utopljenu vlažnost
i rasplinite nabore izmaglice
zdrobljene po plitkim usjeklinama

samo zastrašenost trenutnim ozračjem
i instikt za samoodržanjem
pred šalterima vječnosti
priječi nas da olahko skončamo
u brazdi njihove nepromjenjivosti

ZAVJETOVANI DA PRIPITOME HOBOTNICU ZLA

U samostanu St. Georg u Paderbornu
isposničke ćelije bez prozora
pružale su utočište bosanskim izbjeglicama.

Po jedan veliki crni kamen
prekriven bijelom tkaninom blagoslova,
postavljen je pred svakim vratima.

Dvije godine, dva mjeseca i jedan dan
ćelije su bile zatvorene,
a kvake nepomaknute.

Ljudi žive na ovom svijetu,
premda više nisu njegov dio.

Osamljene redovnice,
prošle kroz ogledalo svjetlosti i sjena
prepoznaju odraz kao život
a život kao odraz,
zavjetovane da će pripitomiti
hiljaduruku hobotnicu zla
u topionici ovozemaljskog milosrđa.

Dok ovdje, u Bosni, rasprave o uzrocima
i posljedicama rata, još uvijek, traju,
zatvorenici u Guantanamu
otkrivaju američke strahove,
a ulice iračkih gradova
vrve od tenkova i vojnika
spremnih da pucaju i ubiju.

Oni ne znaju da se oko crnog kamena
svake godine, blizu tri miliona
ljudi, sedam puta okrene.

Petnaest godina nakon rata,
na bosanskim stratištima,
majke stišću odjeću svojih mrtvih,
u Palestini šezdeset i drugu godinu
djeca gladuju, zureći u roditelje
odgojene da umru na spaljenjoj zemlji
svojih predaka.

Kad zakoračimo u sjenovito predvorje
ahireta koga ćemo ugledati kako krvari
u prašini? Sveca ili umirućeg vojnika?

I hoće li nam Bog, napokon, reći što je trajnije?
Naša patnja? Ili nada naša?

Sarajevo 17. 05. 2009.

MIR U EVROPI

Od spokojnog drijemeža Evropljani su ispleli
guste bedeme: mir, rad, disciplina. Sve u svemu:
uživali su u svjetlucavom bljesku *Novog zlatnog
doba*; Ali nisu mogli zadržati vatreni meteor

koji je naš kontinent pretvorio u prazninu. *Pssst,*
psssst! – kaže jednoličnost meteorovog repa.
Konture i granice država ne raspoznaju se više.
Ratne zastave neko će vrijeme visiti bezbojne;

Početna tačka mraza sada fingira primirje
među narodima i godišnjim dobima,
i briše svaku pucnjavu i plač.

Ali kad velika nesreća prođe, koliko će crven
biti snijeg koji se topi, koliko glasni bubnjevi
što obznanjivali su pobjedu?

ĐAVOLJA KUTIJA

platneni koferi koprcaju se iz sobe
tromi glas duhandžije je kao krug
kredom nacrtan na stolu

cipela spremna za dugi hod
neumoljiva je kao satni mehanizam

koji pokazuje nestalnost vremena
ili poriče sveukupno postojanje

jer nakon svega, zašto bi ljubav
podsjećala na jastuk
zašto bi kamen spoticanja
plutao ka stropu

u našim gornjim odajama
uvijek se govorilo da je
ova natmurena država
najnesretnije mjesto na zemlji
a onda tu je i problem odlaska
koji bi trebalo razmotriti

nadbiskupi, reis-efendije i vladike
u svojim prostranim odeždama
pred tv-kamerama objašnjavaju
zašto je trava zelena
zelenija od bića iz *sf* filmova

svjetlost zvijezda još uvijek
privlači providno cvijeće
historia non est magistra vitae
ni čovjeku ni zvjeri
jer granice ljudskog nemara
stvarno su nepoznate

fabrike novina rade danonoćno
proizvode najjači opijum za mase
i onda se ljudi nezadovoljni okupe
pa zabljesne svjetlost logorskih vatri
ulice se opašu bodljikavom žicom

zločine koji budu učinjeni
amnestirat će nova država
ima prostora za sve njih
u đavoljoj muzičkoj kutiji

ima dovoljno mjesta za podla lica
jer započeto dovršiti treba
i koga je briga što će se opet
kotrljati glave niz ulice

OVO SU POBIJENI

Ovo su pobijeni, pokazao je s nekim ravnodušnim
poštovanjem, na uredno poredane gomilice kostiju,
ostatke odjeće, nakit, istruhle dokumente.

Ovo su pobijeni, ponovio sam
pokazujući rukom na uredno poredane
plastične vreće za spavanje.

Nešto kasnije shvatio sam da moj glas
izlazi iz tajnog spremišta duše
koja zna da isto tako mogla je završiti
kao zaboravljeni prah.

* * *

Toplo prijepodne;
deseti dan boravka u Ravnom.
Sjedim na obali jezera,
zavaljen u drvenu naslonjaču.
Kroz sladunjav drijemež
pratim igru zrnaca prašine

u snopu sunčeve svjetlosti.
S čašom travarice i nogama
na obližnjem kamenu,
s cigaretom među prstima.

Godi mi odsječenost od svijeta.
Ona mi trese šaku.
Hej, daj mi drugu, kud si se zagledao!?
Podsja mi nokte ljubeći svaki „prstić“.

Ugodno je sjediti
s rukom u ženskom krilu,
ali ja vidim bolničarku
kako mi obrezuje nokte
i berberina koji brije leševe.

* * *

Dok samo polovina tvoje domovine
slavi dan nezavisnosti
ti prstima opipavaš bolnu sljepoočnicu.

Prijatelj želi da usvoji dijete i moli te za savjet,
koji ti, naravno, ne možeš dati,
zato što nemaš iskustva roditeljskog.

Predponoćni stihovi iskaču kroz prozor
bijesni na ušutkanu misao od jutros.

Noć se oporukom završava,
a ti se ne možeš radovati beharu
koji drijema na staroj trešnji,
ni čamcu nacrtanom na papiru

koji ti je jučer dala pjegava djevojčica
govoreći: *Ovaj neće potonuti!*

NEMOJ JESTI SAM

(pjesma ratnih invalida)

Mnogi od nas ima samo jednu nogu
Drugu zamjenjuje proteza
Teško hodamo a ipak se penjemo uz stepenice
Bez štapa ili bez štake pridjenute nam uz ime

Mnogi od nas samo jednu ruku ima
Tek toliko da zagrlji stvorenje koje voli
Da odsječe hljeb za stolom
Da u žurbi navuče kaput
Da počese ruku koje nema

Napomenuo bih da smo slabovidi
I nagluhi poprilično
Zato je opasno biti na ulici
Sred zbora osakaćenih

Uz tek pokoji korak skopčan s pamćenjem
Mi krotko dopuštamo da nas razvesele
U beskrajnom sumraku
Dok nas kao slijepce vode kaišem za ruku
Gladni psi politike

Potpuna je tišina svuda oko nas
Ni nebo nam nije odveć sklono
Kišne kapi silaze samo do pola
Dođu tako blizu do nas pa odustanu

RIJEČ DVIJE O SVANUĆU

Riječ dvije o svanuću
još ne znače da ćeš ujutro biti živ
ili da će pijanist
osvajajući goruću Vijećnicu u sebi
odsvirati posmrtni marš do kraja

Bjelosvjetski panduri
koji više puta dnevno
prouzrokuju pustoš
među narodima
a potom ih tuku zakletvom
u demokratiju
već su obezbjedili mjesta u historiji –
džepu s dvostrukim dnom

Zato tako jasno vidiš
sjenku tronošca
debelo nauljeno uže
i crnu kapuljaču koja podrhtava
na lahoru

U ČEKAONICI LOGOPEDA

u čekaonici logopeda
ponovo učim da govorim
slova mi kao tetovirane vaši
sišu krv

sretan sam ako sam
manja zaliha od zalihice
u igri u kojoj se precrtavamo

s mog jezika otpadaju
krajnji znaci
linjaju se glagoli
ljušte se pridjevi

šta li će kapnuti u raj
kad izgovorim
prvo moderno slovo
staro kao kraj

treba li biti nevin
jezički podstriženik
da bi brstio
nepostrizeno
govorno stado

treba li biti ženik
ili žednik
dok prebrojavaju nam
krvna zrnca
oni što govore
iz punog trbuha
a jezička ekstaza
nadima im želudac

potom njihov se udić diže
i uz gromki pucanj
stomačnih vjetrova
negira onu narodnu
mrtav ne prdi

a onda kad
digne se udić
strasno požele
makar jezikom
pod pubis unić

ZIMSKA IDILA

Ispred Latinske ćuprije,
uvila se u krzno
i dobacila riječ: sneg –
bijelu riječ, riječ magiju.

Šetamo betonskom stazom
kraj smrdljive rijeke,
eto, nema više alkohola ni zdravica,
ni hotela, sa uslužnim osobljem
i neizbježnim cvijećem.

Zima je prevelika kuća
i u njoj ostajemo sami.
A na jugu,
ima li tamo snega, pitala je.
Htio sam ogovoriti:
„Ima li: snijega ili snega?“
Ali pošto je samo para,
bijela izmaglica,
šištala iz mojih usta,
odustao sam.

Draga moja, prehladit ćete se,
prigovara ljubazno ministar,
pokazujući službenu
crnu limuzinu uz kolovoz.
Kako svjedočiti o sjaju stvari?

Apsolutno je neizrecivo,
ali na mahove vidljivo,
čak blisko, rekoh
pokazujući im snijeg
koji se tog trenutka
pretvarao u sneg.

O

Te godine imala je dva ljubavnika
od kojih jedan bijaše ministar.
Šta zaključiti iz toga?
Nije zbog toga bila mnogo sretnija,
A ni lišće zbog toga nije manje požutjelo.
(Da li je pjesmi potreban ministar?
– namjerno koristim tu riječ
da bih rečenici dao malo više dostojanstvenosti,
što se inače postiže fanfarama
na svečanostima kad se službeno podsjeća
na neki događaj uzvišen,
na nešto kao državni praznik
sa cvijećem i pleh muzikom –)

Iskreno, pitam se,
ne bi li joj više odgovaralo
da napišem epistolu
u kojoj bi označio taj karakter:
sa *O* i *Ovakvica* i *Onakvica*.
(jedno *O* ispred, kao točak ručnih kolica,
ali za kakav tovar: cvijeće ili đubre?)

Da vidimo: *Vespazijan, gdje je Vespazijan?*
Vespazijan je njen pas.

Ljudi kažu:
*Samo što ne
progovori.*

Vidjeli ste već to:
psa koji govori latinski?

Što se mene tiče,
zadovoljavam se nejasnim jezikom.
Oprostite mi ako se tu i tamo
može naći poneko pljuckanje u lice

i nešto prostodušnosti.
Što se tiče riječi
pomalo nepristojnih,
njih, svakako, prihvatam.

ČAMCI NA OBALI

Četiri ribarska čamca
Leže na obali.

Presvučeni krljuštima,
na suncu, šire miris ulova,

talasa i znoja. Mačke ih
istražuju i poslije

razočarano napuštaju gladne.
Nedaleko od čamac

lepršaju raznobojne
haljine na štriku.

Zahvalni smo za tu
radost razigranu

koja se dijeli s nama
i oblacima

što, također, nečujno
prolaze, nestaju.

POVRATAK

Brod se vraća.

Svjetlost poslijepodneva,
u septembru, nakon kiše,

na tren te sjeća radosti i mira,
galebova i mirisa ribarskih mreža.

Ali sad čitaš oblake s nepovjerenjem.
Njušiš vazduh sa sumnjom.

Ovdje je neko nešto promijenio.

Odavde je tvoj dom u beskraj udaljen.

NEUGODA POVRATKA

Ušetismo u dan kao da smo zakoračili
na novu planetu, onu na kojoj ne živi
niko osim nas. Stigavši pred kuću,
dugo smo sjedili na klupi zazirući

od susreta s poznatim, šutke, odjednom
strani sami sebi i jedno drugome.
Ona je gledala van, u baštu u kojoj su se
tunjice smotanih jedara kostriješile

na blještavom suncu. Lastavice koje su se
gnijezdile u našim dimnjacima već su
odletjele na jug. Na kraju uđosmo u kuću
jer nigdje drugo nismo mogli poći. Jarka

svjetlost podneva slijevala se na kuhinjski
prozor i sve je posjedovalo staklast, oštar
sjaj kao da tu prostoriju promatramo
kroz objektiv fotoaparata. Osjećali smo

posvemašnju, neizrečenu neugodu,
jer su svi oni kućanski predmeti –

čaše i tanjiri na policama, šerpe na peći,
daska za kruh s onim svojim pilastim

nožem – odvrćali pogled od naše
iznenadne rastužene prisutnosti.
Tada shvatih, ojađeno, da tako će
biti od sada nadalje; ma gdje išli,

slijedit će nas bezglasen zveket
gubavčevog zvonca. Slijedit će nas
miris pustinje i uvijek će u nas
biti uperen prst i prijetnja.

TABLA

Tabla iznad kafane
Mostar
koja reklamira cigarete marke
Morava
sa slikom bradata mornara
u kolutu dima
škripi na jutarnjem
povjetarcu

Jekom oponaša kapiju
u Cernici
na kojoj se još ljulja
onaj dječak
u meni

Prošlost kuca
poput drugog
srca
a ulazna vrata
i ta tabla

škripe
do dana
današnjega

OBIČAN DAN

Himzi Skorupanu

Namirnice sam stavio na sto.
Ispeglaio nekoliko košulja,
složio rublje, ispraznio pepeljare,
obrisao prašinu sa stola,
dao cvijeću i čuvarkući vode,
i nakon toga mi je bilo dosta.

Sjeo sam na kauč, pušio i gledao van.
Prolazile su tri žene, nijedna lijepa.
Jedan se auto truckao po „ležećem policajcu“.
Preslušao sam telefonsku sekretaricu
– bilo je 108 poruka –
i popušio još jednu cigaretu.

Poslije sam otišao ljekaru.
Sjedio u čekaonici.
Sterilnoj bijeloj sobi.
Čekajući na red
da me pregledaju.

Četvero drugih sjedilo je
preko puta mene.
Izbjegavao sam njihove poglede,
oni su izbjegavali moje.
Bolesti je bilo dovoljno
i bez da se poveća dijeljenjem.

Ljekar, za svojim pisaćim stolom,
premeće papire u fasciklu;
blijedo-ružičasta karton fascikla
podsjetila me na ona drhtava
prva jutra povratka u školu

poslije ljetnih praznika,
na dodir novih novcatih
školskih udžbenika
i na nekako zlosutan miris
crnila grafitnih olovaka
jednake dužine.

Potom, kao da ga je neko
pustio na slobodu,
ljekar se ispruženim dlanovima
žustro pljesnuo po koljenima
skočio na noge, te me blago
odgurao do vrata, darujući mi
odlučan osmijeh, onako,
kao muškarac muškarcu.

Rukovao se suho, snažno.
Bio je to način rukovanja
koji je, siguran sam,
čuvao za bolesne
u takvim trenucima.

Sve u svemu, običan dan.

1.

evo nas pohode
neki nemušti geometri
sa maskama i perikama
poput
Kafkinog zemljomerca

korake nam i misli premeravaju
i preusmeravaju
nekim čudnim pantljikama i šestarima

ali nikako
da nam granice
i odjeke snohvatica
odrede

Tebi
te smešne sprave
nikada nisu trebale

uvek si znala
gde su međaši
i belezi vremena

2.

Kafkini zemljomerci
nisu dosada gazili
po zemlji Hvastanskoj
po legendama i žitijama
vođeni
pogledima sa fresaka

uz leđa im se
penje zmijolika zebnja
od nepoznatog i prozorljivog
neba pod zemljom
(koje se povremeno pomalja)

te im se nije čuditi
što vekove i bajalice
ne mogu nikako da premere

kažu
sprave im neispravne
ne odgovaraju im uslovi
ometa ih neka neobjašnjiva sila
iz dubine zemlje

ne veruju
da to mi
još uvek naivno činimo
strahom od kletve
za one
koji granice skrnave i pomeraju
jer nas
i dan-danas
okamenjeni na međama
upozoravaju

3.

između tebe i Kosova
neka čudna
uzajamnost
jedno postaje drugo
i obratno

zato ga
nikad nisi mogla napustiti
ni kad si
ostala sama

(i bez sebe)

4.

zalud si
prorokovala
Priština – Gavran-grad
Kosovo – Vranilovo
nad kojima
mrak i grak

ali
kao ni proroka Vukašina
nisu Te slušali
ni čitali
oni
koji su mogli
doneti jutro

5.

gledala si
što videti nisi mogla
ni opisati
jer
za mržnju
takvih razmera
u našem jeziku
još uvek
ne postoje reči

6.

Kafkini zemljomerci
ne znaju
da niko nije vlastan
potpisa na kosovskoj tapiji

još se takav nije rodio

Kosovo je šahovska tabla
(govorio je Matić)
na kojoj se
povremeno
gubi i dobija

i ranije su nam
kuće i zemlju otimali
ime ništili
preoravali groblja
i zalud palili
sve što ih na nas opominje

i Kosovo su pet vekova
mislili da imaju
ali mi ga
nikad nismo izgubili

ne znaju nemušti geometri
za naš usud
da gubeći dobijamo
i obratno

oni
za takve proračune
još nisu čuli

i ne slute
da mi
vreme i sećanja
drugačije merimo

7.

Goranov stih
Nitko da ne dođe do prijatelj drag
čuvao Ti je knjige
i Tebe među njima

i danas je on
na mrtvoj straži
iako ga ne vidimo

nema ko da mu kaže
da si se Ti
umorila
od čekanja

početkom 2008.

MARKOV TRG

Nešto se dešava, no ne znam što.
neki se grudni koš širi i napinje,
sužavaju se stjenke žila, ti žljebovi, žlijezde
luče golemu žuč nad Zagrebom.
takvo je nebo tih dana: košmar
bez trunke svetosti. blok na kojem je štošta
nacrtano i nije nacrtano, šum
milijuna nogu koje se pokreću.
košmar, ponavljaju glasovi, košmar
ponavljaš ti. oštre linije kojima
kiša silazi u svoje utore; nokti, sigurno nokti.
oko zapešća vezano lišće, jer je jesen i takvo
što bezbolno prolazi. vode kipe
u loncima. psi crno procvjetaju. tko mi prilazi
prilazi tupom zlu: košmar, ponavljam,
košmar, ponavljaju oni. cijelo se nebo
sabilo u ključnu kost, i nitko od puste buke
nikoga ne čuje. a sve je novo, i sve je mučno
i sve u Zagrebu. oči, tanjuri, stvari
preko kojih se gledamo. sve sveto, sve oštro
sve psi, sve naši gusti glasovi. govor
grada koji bi grizao, borovi, jato, nešto

u zraku, pod zemljom, u zidovima; nešto
nad nama i negdje drugdje. nešto se dešava,
ne znam što.

POVIJEST

Šumski požar to je kad gori šuma.
toplina na krošnje spušta se s južnog neba:
u lišće umotane pošiljke svijetla
stabla gutaju kao kokoši glupu zob.
sa stablima je u tom trenutku svršeno
samo se to još ne zna. kao što krmača guta šaku.
plamen već šuška u džepu košulje, u njenim
naborima, i dan je svakako svjetliji.
na horizontu, njegovoj kičmi, njegovim dlakama
dva su sunca; šire njuška prisutnim mrakom.
ništa ono ne zadržava za sebe, nikud ne odlazi.
bez pomirenja; utihne tek kad dim upuže
u slijepu zob i tu ostane. sve će se opametiti;
sve će oko mene uskoro postati sunce,
misli sunce dok spaja grane s okolnim zrakom.
niz deblo k zemlji bježe vjeverice i zmije.
toplina, ne znajući si ime, silazi njime u meku
stvarnost i ono u sebi pulsira, tijesni se s pticama
u isto ludilo. zatim iz debbla prodre životinja.
proždre koru i kreste konačno probiju površinu.
sada deblo u svojoj dubokoj šutnji kukuriječe.
upućuje u još jedan dan suviše sklon svom prolasku.
potom toplina pohrli niže. sklupča se, nečujna,
negdje u korijenju, svečanost stjerana u svoj početak,
u mudru mladost. požar sam sebe snažno poželi.
prostre se visokim raslinjem kao zora još tamnim
neбом, pozdrav jednom punom i praznom sobom.
poliže lišće, poliže koru, poliže korijen, sve

taj pomalo poliče. i bude bliže jednom i drugom.
niskom i visokom bude blizu, kratko započne
a onda nastavi s pustim poslom. sada se sve već tresu:
između zraka i zemlje više ne stoji ništa.
neke su životinje otišle, a neke druge ostale ondje
gdje jesu. nad njima čitava šuma u nešto prelazi,
neopipljivo, voda u termama koja čisti i razbija, neka
stišana nečist koja bježi ali ne nestaje, zbija si redove.
i sve je negdje i sve je nigdje, i sve je osvjetljeno.
šumski požar to je kad gori šuma. požar to je
kad gori.

KRASTICE

Popodne trune na svojim klimavim nogama,
kopni, tele koje neće dospjeti k mesaru,
pašnjak okupan mûkom, sve se
u nekoj večernjoj svijesti sabire, mutnoj
i sebi pripuštenoj: posteljice na niskim granama,
krv na oštrici trave, rogovi tek
u tragovima, poput svakodnevnog otrova;
zubi rasuti opasnim susjedstvom usta.

iskušavam logiku sitnih pomaka,
promatram: svjetlost je mjera svih stvari.
tikve izrezbarene na pravi način,
konzerve otvorene beskonačnosti susreta,
obložene hrđom koja okiva kvake, nudi
pogled na mehanizam zemlje, njezine kraslice,
poslagane po prozorskoj dasci.

teško je reći što započinje. svjetlost koja iznutra
puzi zidovima liježe tihe travanjske sjene
tikve cvjetaju, hrđa se runi: može li zima svojim

zubima zatrti prašnike, i pašnjak kopni pod kopitima;
tele ustaje, otresa sa sebe slinu, njegova njuška
upija mokri zrak; s truleži je, čini se, ipak svršeno.

sada zaista, iz nekog prašnjavog spisa,
na nebo silazi noć: ono je oblači kao najdraže cipele.
prvo lijevu pa desnu, zatim vezice, i noć je
napokon stabilna. konačno ona je u svojoj kući, na
nebu,
u grlu teleta: tama šumi u mojim ušima,
u šumu krošanja koje se nad nas suviše prisno
naginju–
pritišće težina noći; pečat koji potpisuje spis.

IZJAVA KOJU SAM, 4. TRAVNJA 2010. GODINE U 4.45 UJUTRO, U PIJANOM STANJU PREDAO SLUŽBENICI NACIONALNE AGENCIJE ZA KNJIGU. BEZ ZAPISNIKA

Zmije šute u zidovima. zidova u zmijama
nema: samo kost, meso,
i otrov u kosti i mesu, otrov
što oko po oko unosi svijet u tišinu.

gdje je bilo tog tupog kapanja nema
punih barova, stuba, birokrata,
kokoši koje šapuću *dođi i uzmi me, uzmi me zubima,*
dođi,
uzmi me u tišini.

svijet je češljugar. najtanja crna čaša.
tučak koji mi, poput novčića užarenog na haubi

ogromnog
crnog kombajna prži oči i onaj bijeli,
kao leđa djevojke koju sam s leđa gledao kako prstima

kopa po srcu i sve zaboravlja bijeli prostor,
s ove i s one strane jezika. zmiije šute u zidovima.
židovi čekaju proroka. iz zvučnika dopire pjesma,
kokoši
mrtve šapuću *dođi i uzmi me, uzmi me zubima, dođi,*
uzmi me u tišini.

svijet je češljugar, crna čaša; samo na tebe čeka.

RASKOL

žvaćemo gorko korenje
glad nam u obličju orla
raznosi kosti po nebu

sa sunca peva grlica

luna je okov i grobnica

GNEV

sastavljamo grobove
rastavljamo zglobove
pomoću četiri vetra

mešamo zemlju i vatru

da satru slepe robove

UGRIZI

grizu se zmija i lav
od početka zavisti

do mračnog dna ponora
ko je kriv a ko prav
znaju sodom i gomora

PRSTEN

oblak mutno grli stenu
nad pećinom zmajeva
dragi kamen na prstenu

svedok mrtvih kraljeva

svetli s kraja krajeva

VARVARI

luta ovan sa zlatnim runom
lutaju večni argonauti
od istoka do zapada

farsa im preti mladom lunom

maraton ih spašava od raspada

PRVAK

ispisuješ nam zakone krvlju
imaš augurski vid dar i štap
stado ovnova i čopor vukova

guraš nas sa tarpejske stene

u mrtva mora i adske pene

SVETKOVINA

zagrljeni ispod svetog drena
slavimo vedro vučiji praznik
i prinosimo vilicama vruga

mlade pse kao žrtve pomirnice

oko krvavih tela igra kolo žena

KLATNO

mrtve ptice se jate
mrtve kandže klata
klata krila i kljunove

nad mojom mrtvom glavom

mrtva su gnezda svile

KLJUČ

košute srebrne od rose
lunu u očima nose
preko ljubičastih polja

na proplanku pasu travu

jelen otključava bravu

POLURASPAD

stari smo znanci marija kiri i ja
tvrda je bila sorbonina katedra
za ljubav polonijum i polonezu

i poljska se gubi daleko u snegu

i srebrnosiva luna klizi po bregu

SREBRO

nosiš hladnu zvezdu oko vrata
skica sunca nad trećim rebrom
toplo sija nad aortnim ušćem

koren pokriven opalim lišćem

hrani se živim lunarnim srebrom

BUĐENJE

skrivam male stvari u veće
u vremenu između vremena
u vratima unutar vrata

sedim u disanju vredan

niti dva niti jedan

EZOP LIČNO

Lijevom iskorači preko praga
U gluhu noć, duboku
Otrgni se od sise materine

Neka ti jednom bude jasno
Krenuti moraš na putovanje

Na putu tom
(A svi su putevi Gospodnji, isti)
Iz tajnog brloga svog
Očima vrijeba vuk

Ko bi bio lud
Da bez vučje krvi u sebi
Otisne se u pustolovinu?!

Mnoge će, nebrojene
Na tebe huškati zvijeri
Načulji uši
Izoštri vid oku sokolovom
Ojačaj mišicu!

Samo ne budi ovca
Samo to ne!

EZOPOV VRT

Godinama sam odlazio, svakoja jutra
U određeno vrijeme. Lijepo uređen
Obrijan. Kako i dolikuje
Jednom gospodinu
Mog kova!

Dakle: odlazio sam svakoga jutra
U Ezopov vrt. Na jutarnji –
Ugovoreni sastanak
Sa životinjama

Dočekivali su me:
Konj
Lijepo utimaren
Osedlan
Pripravan za puta
I jako, jako zadovoljan
Onim što jeste

Njegov prvi komšija
Magarac
Koji je uvijek znao
Svoje pravo vrijeme
Njakanja

Lav
Tigar
I sva falimija te sorte
Nije primala bez vizit karte

Najteže sam prolazio
Sa majmunima!

LISICA

Pred svima pokazati čednost
Sa svima lijepo
Kako mi i dolikuje imenu

A što se tiče prave igre
Ona se odvija iza leđa.

OVAN

Ne možeš biti
Predvodnik stada
Kad ti nedostaju
Rogovi

I što više crnih ovaca
Za sobom.

SJENE

konačno tko ste
vi memljive sjene
moje tjeskobe straha
nemoći i sumnje
što promičete plavičastim eterom
prošlih vremena
u slikama francuskih i škotskih dvoraca
sedamnaestog i osamnaestog stoljeća
ratnici isukanih mačeva
i plemići ogrezli u spletkama
i dvorskim previranjima
u vremenima ponosa i slave
ove ili one nacije
hipnotizirane vječnom nadom
u prestiž pobjedu i bolje sutra
što opravdava sve logore i pakao
nedosanjane sreće
u sapunicama od života
što se nemoćno ponavlja
na velikoj pozornici svijeta
kojoj se nikada ne gase svjetla
ni kada prisežu zvijezde

ni kada se oglašavaju zrikavci
ni kada noć tajnom odzvanja
konačno tko ste
vi vječni pratioci moji i suučesnici
izvršio i tajni nalogodavci
obmane i zločina
zavjera i šutnji
jeste li mi rod
bratstvo vid ili pamćenje
kuda me to eteričnog vodite
i zašto me bolno vraćate na početak
sa dalekih putovanja
u tajnovito i nemoguće
u nespokoj sna
konačno tko ste
vi stanovnici moje mašte
da li ste ikada postojali
baš takvi kakvim vas vidim
dođite da vas prigrlim
vi krvnici i spasioci moji
iz prvih krugova tame
moji izdajnici lažni kulturnjaci
stare prznice bokci i prostaci
bezveznjaci i prezreni pijanci
teški bolesnici i stradalnici rata
zlokobni sidaši i razočarani branitelji
samoubojice i vi poštenjaci umrli od stida
u opustošenoj domovini bez novih naraštaja
dođite k meni izgubljeni znanstvenici
akademici lukavi i bijedni političari
što zaustavljate život u ime svih nas
koji ste izdajnički prevarili i potrošili
jer skoro ne znate ništa drugo

nego oponašati kaligule nerone
hitlere sadame i druge zločeste dečke
i to loše
sve vas grlim štreberi apatični i nezaposleni
pred vama stoji prazno platno života
i možete biti što god hoćete
baš kao i ja samo ako se usudite
nemojte ostati skriveni
prepoznati i obilježeni po zlu
i gnojnom čiru u koji je iscurila
vaša ustajala i zloupotrebljavana kreativnost
konačno tko ste vi
loši igrači namještenih utakmica
sa nerazgovjetnim maskama na licu
od tlapnje obmane i nepostojanja
u areni koja ne upućuje na prostor i vrijeme
sa dekorom koji je napravljen da zbunjuje
dokle ćete uporno izbjegavati
imena pojmove i činjenice
i razgovjetni um koji čeka na vas
izranjajući iz sjene
tek što se nisam ponovno vratio u nju
prepoznajem vas dobro
vas pretke i potomke moje
ne možete me prevariti
prezirom mimikrijom i zabludom
dobro vas poznam
jer stanujete u mom snu
u mojoj nadi nemoći i tlapnji
u mom povraćenom i osvježenom sjećanju
jer sam satkan od vas
od vaših strasti očekivanja i nesreće
od vaših ljubavi i smrti

jer sam vas živio i ponovno vas živim
sada drukčije potpunije toplije i nježnije
pun razumijevanja i svetog oprosta
i nikako da vas se nadišem i nauživam
vas tako nedužne u grijehu vremena
tako mi je dobro u vama
kad vam se nadam i radujem
kad vas razumijem prihvaćam i volim
kao samoga sebe jer to i jesam
izranjajući iz tame dišući iz bezdana
neshvatljivo mnoštvo bezmjerje
i to živo jedno
htio bih vam obznaniti da su maske pale
i da vas vidim u namjeri i ljudskoj potrebi
da ste dobri ma što god bili i radili
i da vas bodrim u svemu što jeste
a pogotovo u onome što niste
kako se više ne biste
kriomice šuljali kao memljive sjene
moje tjeskobe straha nemoći i sumnje
kao da vi niste moji
kao da ja nisam vaš

RASTEM

rastem
bez pravila
nadzora i reda
iz sebe sama
nizakoga
beskorisno
ukrivo
kaotično
smrtno

bez kontrole
upozorenja
osiguranja
brige i pameti
rastem
na divlje
u nepoznato
bez smjera
putokaza
dočeka
konačišta
i krajnjeg cilja
rastem noću
umjesto danju
iznutra rastem
u bezmjerje
izvana
propadam
u smrt
pepeo i prah
živog planeta
među zvijezdama
i beskrajnim galaksijama
kojima se spokojan
tako ponovo
vraćam domu

BEZIMENI PUTNIK U VISINE

nadvisuje me
svako stablo
ptica ili travka
svojim prirodnim
i predanim rastom

u visine
moje želje
očekivanja i planovi
neuspjesi
a pogotovo uspjesi
zadržavaju me
u iluziji
da već nešto imam
da imam moć
a ne izbor
i da sam odlučujem
o svojoj sudbini
prije nego sam
saživio u sebi
i ponovno postao
vlat trave
taj mali
odvažni
i bezimni putnik
u visine

MOĆ

moć je u mojim
rukama bila
kada je nevin
nisam imao
nisam znao
da je imam
jer mi
nije trebala
ni sada
mi ne treba
jer se ponovno

vraćam jednostavnosti
i običnosti
to je pravda
i nagrada
za hrabrost napuštanja
iluzije obilja
kroz uvažavanje
samopoštovanje
i povratak
nezasluženoj
darovanoj moći
prije svih
početaka
a to je
bezazlenost
u čuđenju
i neznanju

RIBLJA KOST JE I DALJE VISILA NA ZGRADI

11. 7. 1995.

Deca su bila rođena
u porodilištima,
u bolničkim sobama.
A gde bi drugo?

Razapeta ispred televizijskih ekrana,
gledala su emisije školskog programa
i crtane filmove.

Oštrina slike
zavisila je od riblje kosti,
antene prikačene na zgradu.

Svako dete je izmanipulisani subjekt televizije
u literaturi,
u bolnici i u svetu.

Čak i kada je slika na ekranu loša,
a literatura bezazlena,
dete boli u tekstu!

Dolazak u bolnicu je svakako traumatičan.
Jedna nova slika sveta,
koja nije uslovljena,
ekranom, školskim programom,
crtanim filmom
i diskurzivnom logikom pisma.

Mali bolesnici,
baškarili su se u krevetima
a njihove majke
su svakog sekunda mislile na njih
i kljukale ih
kapsulama vitamina,
slatkim sirupima,
pričama o zamkovima
na dalekim ostrvvima.

I tamo je bilo crtanih filmova, televizora i knjiga
riblja kost je visila
na prozoru bolničke sobe.
Ipak, to nije bila jedina slika sveta,
radilo se o nečem sasvim drugom.

Trebalo je klasifikovati bolesnike
razvrstati u malene boksove
pratiti
analizirati njihovo ponašanje.
Deliti im bombone.

Bolnica = škola = kasarna = fabrika
Bolnica = škola = kasarna = fabrika
Bolnica = škola = kasarna = fabrika
Bolnica = škola = kasarna = fabrika...

U međuprostoru je posejana trava.

Deca rastu na školskim dvorištima,
ili u bolnicama.
sasvim je sve jedno gde se nalaze,
kasarne i fabrike će tek doći,
daleka ostrva možda.

A onda je sve stalo.

Doktor u belom mantilu
tešio je majke,
nakon crtanog filma
pradsednik se svečano
stvorio na ekranu
i svojom pojavom
ispunio bolničku sobu.

General je nudio bombone
a autobusi na parkingu ispred zgrade
postali su brodovi na pučini
spremni da prime decu
i da neprimetno otplove
u imaginarni beskaj
ciničnih prizora razorenih zamkova.

Više nije bilo ničeg,
Ni bolnice, ni majki,
Soba je nestala
klanica je mogla da počne.

Srećom,
sve je bilo snimljeno.

Riblja kost je i dalje visila na zgradi.

ŠIFRE MENSTRUACIJE

izmaštanoj prijateljici sa fejsbuka

Stigla si.

Izula si apostolke
stavila ih na betonski peronski stepenik
i sela pored mene.

Iznad nas
lebdeli su beli oblaci
kupali se u plavetnilu
koje će nestati pred letnji pljusak.

Bosa si krenula u grad

Stanični crveni kiosk
vruće mekike
žuta štampa
i besmisleni astrološki kutak.

Šta ima novo u svetu i kod nas?

Na nebu je bila upisana šifra
tvoje poslednje menstruacije.

I pored svega,
i pored smrada,
ostala si gradu..

Borila si se do poslednjeg daha
jer si znala
da ćeš uskoro završiti.

Nikada nećeš otputovati sa perona
i spoznati širinu okeana.

Ja sam ostao isti
jer nisam krvario
a mogao sam
da izujem obuću
i postanem žena.

Našli smo jednu zgradu
u blizini stanice
stali ispred nje
i slušali muziku
sa buđavog radija.
iz mini marketa
koji je takođe delovao prljavo.

Stajali si bosa pored mene
i držala apostolke u ruci.

Naša idila je trajala,
dok nije počela letnja kiša.

A onda sam te odveo kući
I udavio u kadi.

Tvoj profil na mreži još uvek postoji.

Prisutna si.

SOBA BEZ ZGRADE

Nije mi problem da uđem u zgradu,
iako je teško,
podići nogu,
zakoračiti na stepenik.

Za života sam već stekao neko zanje,
čitao sam knjige,
gledao sam šume,
i slike.

Ipak,
sve što sam pročitao
stane u komične oblačiće
loše nacrtanog stripa.

Nemam problema da uđem u zgradu
i suočim se sa mrakom,
koji odjekuje.

Okolo marširaju vojnici,
bojovnici, sveštenici, patriote
i njihovi naslednici.

Nije mi problem što sam mračan,
i što ću oćutati,
i neću ući i zgradu.

Nisam više komunista
mada na momente još pomalo
želim da menjam svet.

Jedan manifest sam napisao u životu,
opalio šamar patrioti
poljubio revoluciju
i to je sasvim dovoljno.

Više mi se nigde ne ulazi
mada su vrata još oškrinuta.

Ipak –Ne!
Zgrada je nekako obljutavila.
Puno je dosadnog vremena
i nije to za mene.

Nigde mi se ne ulazi,
osim u sobu bez zgrade
i to baš u trenutku
kada u njoj sedi Ernest Jinger
i puši hašiš za stoti rođendan.

METLA JE NEUPOTREBLJIVO ORUŽJE IZNAD PAKLA

Nije lako živeti dole,
u pihtijastoj masi ljudi.

Bulevari,
raskrsnice,
zašiljeni semafori
kao rogovi u vreći.

Trideset i tri godine sam živeo u gradu.
Ni Hugo Fridrih, ni Valter Benjamin,
ni Ande Breton, nisu mi pomogli
da napišem pesmu.

Sve svoje, stvorio sam sam.

Jezdim na ćilimu iznad grada
i namerno neću da ga zamenim sa metlom,
Metla je neupotrebljivo oružje iznad pakla.

Ne, nisam veštica!
Ja sam sam jedna fina lirska duša,

zagledana u beskraj, u planine, jezera,
mora,
i nikada se nisam opterećivao
knjigama i teorijom.

Ipak, u nekim stvarima sam čist, čvrst i jasan!
Jezdim na ćilimu kao u kocki leda ispunjenoj strahom,
u čvrstom agregatnom stanju
Rogovi u vreći ostali su dole,
a pihtijasta masa zauzima preveliku površinu prostora
za moj ukus.

Čekam da se raščisti gužva,
da mirno sletim
na praznu površinu bulevara,
i bezopasno kročim na pešački prelaz,
zašiljenog semafora.

NEMOĆAN KEPEC

Nemoćan kepec stoji na pešačkom ostrvu
u gradu
boji se žileta
vetra
boji se žileta jer može biti isečen
svet je nesiguran,
svet nema štipaljku.
Vetar duva na pešačkom ostrvu
Vetar ne da da semafor namigne zeleno.

VIDLJIVI PREDEO

To je utihnulo brundanje,
Eho još uvek razumljiv.

I nervoza mekana, nikome nalik.
Ponovo pitanje, lepo opisani bunari
sa stranice neke, jedva napunjene posude.

Biti tvrdoglav, a ranjiv
kao iznova zatečen u prevari
U umetnutom enterijeru nesmotren
i suvišan
Lakom na odgovore unapred.

Očekivanom odustajanju.

Ram za sliku.

Ali slušaj,
dodir klizi prema tebi, dolazi po tebe,
na upaljaču reklama koja kresne:
Jedva vidljivi predeo.

Ali čuješ, i čuvan se biva u hladnom dodiru
hladne sobe, odbleska stakla,
prelomljenog u nebu, u staklu smrznutom i u zimu.

Biti raspričan a tužan,
mrgodan, a glumatav, to je
utihnilo brundanje. Shvati.
Ne trudiš se dovoljno, ne opisuješ pojave
po osećaju, samo mažeš prosuto piće po stolu.

Mrviš dodir i preostali pepeo.

Ali znaš, i prepoznaješ
buduće obrise mlake tame, piće već popijeno,
čep iskrivljen do neprepoznatljivosti.
I rupa se začepiti ne može, niti na isto vratiti.

O NEROĐENOJ DECI

Da se sporazumemo o sadržaju i propratnim
komentarima,
Da li se na kraju dolazi do slučajno začete dece,
ako je dovoljno mračno u sobi da novi život zakuca;
čak iako ga nema, ni u najavi, ni iz jamba talasanja.
Sve za tu nežnost – mekše nego bilo koja senka
pređe preko lica:

nerođena deca

Da se sporazumemo u vezi sa znacima
i zarđalim kvakama,
kako ćemo talasati u roditeljstvu bačenih kockica,
koliko istetoviranih rupica podneće tvoje telo
s mojim telom.

I bez ridanja molim, i plakanja preteranog:

nerođena deca

Da se sporazumemo u fusnotama
i raspodelimo poglavlja.
Da li se na kraju dolazi do
slučajno začete dece? – tvoje lice mokro od mojih
hidrantnih pomada. U mraku zveckaju
novčići, tek otkopčani kaiš, i čarape mirišu na
nemogućnost da se izboriš s toplotom novog života
U žilama kuca podjednako stvarno kao i svi
naši organi koji umeju da kucaju
o sadržaju nesreće u najavi:

nerođena deca

gledaju svojim pitomim očima, prodorno, pravo u nas.
Upiru ručice prema morima koja obeležismo, i
obećanjima
koja načinismo, i vernosti...

Najbolje se prihvata u fusnotama, u malim dozama
zajedno
s nitroglicerinom pod jezikom
i potom u ređanju praznih
bočica:

o nerođenoj deci ćutimo

pustimenapolje

DUPLO DNO

Neki su pominjali da je vreme,
a drugi šaputali kako možda još uvek nije.

Neki smo bili i ti i ja.
I naša planeta obmotana vunicom, od
rasparanih džempera, pa smo drhtali,
a krevet je konstantno rastao u mislima.

Još uvek škripi,
iako je zamenjen novim, izdržljivijim!

Dok udišemo noć s zapašenom levom nozdrvom ja,
i zapašenom desnom ti, ili je bilo obrnuto,
vodeći ljubav povrh savremenika.

Osećala sam teret poređanih knjiga.

Kijalo mi se od prašine na sasvim drugom mestu,
a i sad strepim od njenih slojeva u prolazu –

Neki su pisali pisma. Drugi poricali i same reči.

Blenuli u noć pijani kao prazno,
ispod duplog dna.

Treptali, osvrćući se stalno jedno na drugo,
i za prethodnim stihom s promašenom zapetom.

Neki su polegali a drugi još uvek ne.

I sve mi se čini da nas je sve više.

TEŠKO MEŠKOLJENJE

Nedeljama razgovaramo u snu.
Što manje se izgovori na javi,
to više treba reći upravo tu,
onako kako nije nikada pre.
Nalik magnetofonskim trakama,
odavno van upotrebe, odmotavamo se,
ali ni one ne mogu sve
da zabeleže, niti da nas ponovo
namotaju u nekadašnju muziku.

Iz svake noćne vlage u oku izađe po jedan
značajan citat ili naslov.
Pozajmljene kućne papuče
kao da minsko polje prelaze i onda,
utvrđuju se pravila za predsoblje,
od izrečenog, teško je raskrčiti put!
U kupatilu nema mesta za moju kozmetiku,
nervira te!

A u kuhinji prepoznatljiv miris, kafe i toplih sendviča,
koji me kao i uvek čekaju, i kažeš:
nema u tim knjigama ničeg izmišljenog! –
dok pokušavam da naučim pesmu po pesmu.

Pored ulaznih vrata uvek jedna kesa s đubretom,
i u snu je s lakoćom odnosiš do kontejnera!
U međuvremenu, kako je išao razgovor?
Ko ti sad šalje poruku?

Rasprava će stići zbog trunčice na papiru, i sasušene
mirođije na otiraču, ali zaboga, to je u snu!

Ubrzo opet u kuhinji. Pije se i puši.

U spavaćoj sobi, zeleni prekrivač
već je preko čaršava gde do malopre ležasmo,
i pepeo po tastaturi nema ko da otrese, ali je
islednička lampa od ranog jutra upaljena.

A nedeljama razgovaramo samo u snu,
u teškom meškoljenju ispod slojeva prećutanog.

Ređaju se pejzaži i prebrojane ovce:
prisustvo – odsustvo – prisustvo – odsustvo
kao iznova premotavane magnetofonske trake,

kao trake koje se krzaju od preslušavanja.

Putujemo, u svakome po jedno seme proklijalo.

MIMIKRIJA

Kažeš, tražimo se!
(tražimo i gubimo i gubimo i nalazimo.)
I oblici nam se prilagođavaju,
čas listu i utvrđenoj promeni boje
čas kori drveta, sitnišu po zemlji;
vlažnoj, pa suvoj.

Kažeš, slušam te!
Ali, naravno, nikad me ne čuješ do kraja
mojim rečima, ne čuješ me,
Trećim prisustvom izgovara se, dopunjava
ono prazno mesto iseljeno. Ne sasvim iseljeno!

Ta mimikrija: stalna ili povremena
sličnost po obliku, teško prepoznavanje.
Neprijatelji jedino iznutra čekaju. Klackaju se.

Kažeš, potreba tebi, meni navika,
kao da čas gledamo stado krava kako pase
lišeno svake brige,
čas nizove kuća i priča skrivenih našoj pameti.

I u krug. A kada bi se krenulo od nazad i unazad
pa skinule naslage nepotrebnih boja,
zamaskirani mozak jedanput ostao bi na čistini?
Ne bih bila pašnjak, ni ti buba što se neprestano
čauri, niti bi zaključaka bilo onoliko koliko bodlji nosi
ježurka dok sporo ide od tačke A do tačke B,
ali uvek spreman da brzo ubode.

Teško prepoznavanje, stalna promena iznutra,
u krug, oko istog. Sveska s providnim omotačem,
naravno zavrnutim ušima zbog
nenaučene lekcije.

Krava, kuća, jež, buba,
potreba, navika, potreba, potreba
jedno isto lice naličja –

I oblici nam se stalno prilagođavaju
zemlji, čas vlažnoj, čas suvoj.

GORKA TABLETA

Na jeziku devojčice ne otapa se sneg.
Tvrдне, gle, u kamenac, s utihnulim slojem
nataloženih događaja. A odeća,

uvek druga, izlazi iz bubnja veš-mašine,
i svakog dana iznova je spremna za izazove.
Ćutanjem se popunjavaju redovi doživljenih naslova.

Glas spikera izveštava o poplavi
i mogućoj epidemiji.

Na jeziku se šire i umnožavaju plikovi.
U svakom nerealizovani dobitak. I svet crni
kako se uhvati prvi, ili ipak svaki drugi sumrak!
Dan je dobar za ispiranje, a i spiranje taloga,
slojeva kamenca i telesnih krečnjaka.

Devojčica ide da se posveti čaši.
U nju može mnogo duša da stane.
Od alkohola možda popucaju plikovi, nalik sapunici,
i u mehurima njihovim pokaže se oko nečistoće.
Stvari i dalje mirišu na čisto, omekšano.

Ide, da pogledom otprati preveliki talog zimskog
pejzaža;
Izmenjen raspored brazgotina, šara, deljivih jedara.
Promenljive oblike svakodnevnih bara.
Utihnuli događaji, gle, čine je težom na preciznoj vagi.
Upire prstom u sebe, a osluškuje tihost snega
što još uvek pada.

Od kamenca postane tableta! Ako se pre gutanja
rastvori,
postaće i previše gorka. Neizbežna.

Devojčice moja, svakom je po jedna tegla namenjena.
Sitne utehe opstaće možda u formaldehidu.
Obući ćeš kao i uvek čisti veš

spremna za još jedan izazov,
u svetu, koji ti i u sobu zaviruje –
poplavu ili epidemiju
i skoro uvek laž.

SOBA SE RASKLAPA

nema mesta za potrošen ili nedorečen život
od: knjiga
sitnica
uspomena –

gde su našle svoje ulegnuće?
iz kojeg iskaču kao ručni zglob.
I već nema mesta,

osim u rasklapanju.
Prihvatiti ponovo već nebitne svetove.

Ako nisu u mozgu, nisu više ni u tragovima:
Papirićima
papirićima
papirićima

Đubretarcima! Prenositi ih u budućnost,
bili bi dosadnije od mrava
što se uporno vraćaju
i kad više nema ostataka hrane.

A, kao da namesto njih počinje promaja.
U rasklopljenom i u sklopljenom,
zamena slogova.
Rasklimatano! Ne znam kako –
Kompilkuje se... težina stvari i
Prašina sa police, napuštene *slobodice*,

malih radosti. Melanholije.
Mesta napuštena! Napuštenih!

Svet se komplikuje u odsustvu sigurnog mesta
Deo težine od sada odsustvuje,
a nastavlja se u trajanju novog poseda:
Ta soba, na nju mislim,
kroz noć moje nepoznate ulice

Više nego o polomljenom kišobranu
izigranim očekivanjima.
I nevidljivim tragovima tuđeg dvorišta,
lišću uvelom.

Zamisli da si sova. Dugo u noć sa grane
tog drveta gledaš u prozor
što više nije tvoj.

JASTUČIĆ

svako srce probodeš iglom
i šta onda, šta onda

nije to farba da njome prekriješ
prethodne nedostatke zida
ili tragove pokušaja

srce izgnječeno iako nije veliko
kao u vola
i šta onda, šta onda

hoćemo li da se ušuškamo na bodljama?
ali nije ovo indijska tv serija

ako znaš mesto dovoljno napušteno
možda stajanje u mestu i uvek isti pogled
postanu istina

svako srce posle mora da ti bude
meko krzno
i šta onda, šta onda

čuvaćeš ga izdaleka a mrzeti
kad ti je sasvim blizu
i jastučić za njega izmicaćeš
sporo ili brzo

a igla ostaje u tebi

STRAH OD TOGA DA TO VIŠE NEĆEŠ BITI TI

Izgovoreno je, kao da izbacuješ izvakane plombe
I unutrašnjoj poeziji se nećemo vraćati.

U istom krugu od sobe do sobe
svaka će se misao svoditi
na meru suvišnog časa

Sitne bodlje postale su veliki metež
A glava puna, otežala od podzemne vode
biće konačno kao da se pliva kroz dno.

Zalogaj po zalogaj izgovorenog
dodavati neprestano teško na težinu
Pojedeni unutrašnji omotači

Tvoje naličje zacrni moje lice
I lice s licem susreće se u novim odrazima

Idi unazad, do istog mesta gde opet nećeš više biti ti!
Tamo, gde još nisam ista ja.
Potiru se pređene razdaljine i šake raspoznavanja

I reči nataložene u uspomene
biće konačno uspomene
u jednoj drugoj glavi
što je nekad živela
a sada više ne zna kako do prekidača
ne bi li ponovo ugledala svetlo.

PRVE MOJE

Kao gimnazijalcu jedan stariji pesnik
Objavio mi je pesme sa ispravkama,
Ubacio je nekoliko arhaizama i augmentativa
I sasvim ih upropastio.
Kakav je to slom mojih mladalačkih
Pesničkih poleta bio?
Nisam očekivao da napišem velike pesme,
Da zasenim čitaoce
Koji su samo mene čekali;
Znao sam da su moje misli bile naivne,
A stihovi nevešti,
Ali sam se nadao da su bar reči moje.

ANA GERUN

Za vreme jednog gimnazijskog izleta
Ana Gerun, ćerka poslastičara,
Udavila se u vodama i talasima Tare.

Kada su je izvukli još je bila živa,
Lice joj se grčilo kao pastrmka izbačena na suvo.
Profesori su se okupili oko nje
I bespomoćno pokušavali da je ožive.

Mi deca, jer tada smo još bili deca,
Skretali smo poglede u pravcu
Drveća sa druge strane reke,
Bistrog aprilskog neba i pašnjaka,
Idiličnih u atmosferskoj perspektivi.

Nismo gledali nju,
Nije bilo potrebe
Tačno smo znali šta radi.

PSEĆI ŽIVOT

Prijatelj sa kojim sam objavio prve stihove
Napisao je tada pesmu o štenetu
Koje je dobio za rođendan.
Pre nekoliko dana prošetali smo njegovom baštom
I on mi je pokazao mesto gde je taj pas sahranjen.
Pitao sam ga od čega je uginuo.
Od starosti, rekao je.
Šta bi kritičari koji me nazivaju mladim pesnikom
Rekli da znaju da sam pišući i objavljujući
Proveo čitav jedan pseći život?

ZEN ZA LIGU ŠAMPIONA

Učitelj nam je govorio
Kako postoji jedan duh
I duh koji misli da je jedan
ali je u stvari
samo deo prvog

Ja sam se tokom tih predavanja
Prepuštao dremanju i meditaciji

Maštao sam o tome
kako bi izgledalo
Biti u stanju
provoditi sate na kauču
uz pivo i čips

Činilo mi se da je nemoguće naterati duh
da miruje u tom položaju
Bez nekog valjanog razloga

Tada sam imao viziju

Zelena trava
bele linije

i dvadeset dva budistička sveštenika
kako jure za belom loptom
koju bi uporno šutirali
svaki put kad bi je stigli

Kao što i mi odbacujemo duh
svaki put kad nam se približi

BALADA O LOVCU NA LAVOVE

Već sedmi dan
sedimo u džungli
ja koplje štit
i mars čokoladice

Uvek mogu da uberem banane
papaju
ili pomorandže
ali kao za inat
sad mi se jedu kajsije
a najbliži supermarket
udaljen je samo
petsto kilometara

Možda bi bilo bolje
da sam otvorio pekaru
nego što sam se odlučio
da postanem
lovac na lavove

Imao bih lepši pogled
a i lavovi ne žive u džungli
već u savani
a tamo nema hladovine

LAVOVI I KAJSIJE

inspirisano Stevanom Jovanovićem

Moja devojka nikad nije razumela
zašto sam čuvao
lava
u kuhinji

O draga moja gde da čuvam lava

Nisam želeo da mu smetam
te-ve programom
postao bi dosadan i mirisao na skupštinu

U spavaćoj sobi bi mu smetalo hrkanje
takođe bi mi bilo jako neprijatno
kad bih znao da je pod mojim krevetom

U hodniku bi mi izgrizao papuče
i kapute mojih gostiju

Vrlo dobro znaš
da za njega ne bi bilo mesta ni u kupatilu
malo je
pa bih morao da izbacim veš mašinu

E zato ga držim
u kuhinji pod stolom
gde spava u hladu
a ja ću ga svakodnevno hraniti kajsijama
jer čime drugo da hranim lava

PILETINA SA PEČURKAMA I BAMBUSOM

U ovom gradu u kome nema
kineskih restorana
dozvoliću da me zaboraviš

ni prstom se neću pomeriti
dok puštam koren
ni glas neću ispustiti
dok iz mene
izbija lišće

ni glas neću ispustiti
tokom zime
dok moja koža postaje kora

zaboravi ćeš me u proleće
kada počnem da cvetam

ZEN U POŽEŠKOJ

inspirisano Nenadom Jovanovićem

Devojke sa Žarkova
plave
dok jure ka splavovima
i devojke sa Železnika
plave
dok jure ka splavovima
kada sretnu se u Požeškoj reže

Učitelj i ja
obično na stanici
sačekamo autobus

potom stanemo između redova devojaka
i meditiramo
u unakrsnoj paljbi urokljivih pogleda

rešeta nas
njihova sujeta
pogađaju sitne mržnje i pakosti
mene ponekad dekokentrišu
njihove vitke noge

učitelj kaže da kad budem spreman
meditiraćemo u noćnom klubu

RADNI DAN

čovек se raduje suncu
podne je
iz kuće izlazi u šetnju

sunce sneg topi
led sa krova klizi
čovек na trotoaru leži

**NEPOZNATA ŽENA SE BUDI
I PALI NOĆNU LAMPU**

čovек piša u sneg
i glasno peva
ne razaznajemo
koja je to pesma
dva sata je ujutru
jul je

JUTRO NA PRUZI

u sve je nesiguran
njegova kuća je preko pruge
gle

noga mu zapinje za šine
prsne unuče rakije

čovjek je bez svesti
sanja kako putuje vozom
rano jutro je
a on spava na pruzi
zadnji voz je tom prugom
prošao osam godina ranije

DOKTOR STRENDŽLAV

žena se smeška kao
da ima paklen plan
pridiže se na krevetu
čovjek leži na krevetu
njegova leđa su jaka
široka
upravo sad ga piter selers
nasmejava šesdeset četvrte

ona stoji na njegovim leđima
pleše

DRUGI SAN

čovjek je osjetljivo dete
ima pobjednički osmeh
na licu apsolutno slabog
zabavlja se na zidiću
sam je u toj igri
skakuće na jednoj nozi
do ruba pameti i nazad

PITER

čovjek sedi na stepeniku
zaranja lice u šake
iz džepa očevog kaputa
vadi cigarete
ne zna kako ali zna
nevski prospekt je
bela noć je
u svakom očnom kapku
ima po poluloptu

Hoćeš li biti ona ista pahulja kad me vjetar dobaulja
do tvojih granica?
Hoćeš li kritički sagledati kroniku traženja, ispipati
oltar čekanja, zaglaviti se u arhivi molitvi?
Hoćeš li se nasmiješiti kristalno-sniježno, obrisati
moje dileme u zamahu ruke?
Hoćeš li ćutati kao u drugorazrednom filmu? Pričati
neprestano?
Hoćeš li biti bug u mom operativnom sistemu?
Hoćeš li me potsjetiti na ljubav šašavu od nedostatka
vremena?
Hoćeš li se okrenuti za svojim greškama ili čekati da ja
napravim nove?
Bićeš potpuno nestvarna u razmjeni pogleda. Ja i ti, taoci.

TI DOLAZIŠ

Nenametljiv korak, tih, karakterno sličan svitanju na
rijeci
Odmjeren smiješak, ni prejak, daleko od preslabog
Ne žuriš, ne pokazuješ radost
Tek blistava pretpostavka, negdje duboko, u
izazjenućnom bunaru,
Nadmoćno ćutiš, diktiraš ritam, nezatno meka

Između ždralova i labudova
Pritjerana u tjesnac nesuvislih pitanja
Tvoje ime postaje daljina.

IZRAZITA LIČNOST

Ona je izrazita ličnost, zna kako treba s ljudima,
barata latinskim kao što joj je otac baratao plugom.
Ne odbija mito prije operacije da se ko ne bi uvrijedio.
Indeks joj je prepun desetki i za par godina će biti
šefica odeljenja.

Ako na vrijeme skloni sve protukandidate koji nemaju
njenu moralnu vrijednost.

Demokratija joj je omiljena tema a smatra
homoseksualnost tek blagim poremećajem.

Aferim.

Reče Hipokrat.

SUZA RADOSNICA

Bio sam na putu.

Na WC-šolji se nahvatala ozbiljna fleka od kamenca.

Lijepo je znati da sam bio odsutan.

*

Tu sam
Negde
Gde nije blizu
Zemlja posuta injem
Nekud
Ka stazama svile
Tu sam
Na stranicama sveta
Što tvrdi da je ploča
Tu
U susretanju dva zida
Okrećenih nedogleda
Tu sam
I kada vidiš
Da sam najviše tu
U cvatu peska
Pod brazdama dlana
Tu sam
Na kapi rose
U auspuhu automobila
Tu
Nad miškom diva

Gazeći mrava
Tu
Sa mlazom
Što šiklja
Iz pupka
Pitomih potoka
A zapravo
Nisam
U dodiru
Pokretu
Pogledu
Tu sam
Kao naznaka

*

Ćutimo
O kiši
Ćebetu na travi
Potopljena ostrva
Iz daha
Cede pupčanu vrpcu
Nerođene smrti
Žmurim
Ruke
Kao da znaju
Da će postojati i sutra
Miruju
Na bubnjevima ranih ljudi
Duh noći
Otkrio se na usni
Donjoj
Bezmalobeloj
Nag

Zaplašen počinkom
Oslušujemo grane
Iz trupa zimskih ptica
Opirem se zadahu susretanja
Novog
I ponovljivog
U starenju pauze

*

Zidine
Pod vodama
Stanovnici su polja
Obrali žar
Iz napuklih ruku
Sneg je plav
Miriše na buđenje žita
U izvesnoj meri
Kotrlja se neizvesnost
Blještavilo diska
Jutros ćeš mi doći
Prineti plodove
Gazi bosa
Boljim namerama
Cedi ispruženu ruku
Utkanu u zidine
Priđi joj
Baš zato što se bojiš
Probodi se
Njome
Zidine
Zazidane
Otvorene
Mnome

*

Lišajevi uzleću
U malom broju
Pobili su skakavce
Sisaju rumenilo
Mesinganim rilicama
Fantazam čizme
Oživeće
Ako se ne setiš stida
Poklič
Škrguće mir
Oživeće
Zaboden u kolenima
Na tvrdom blatu
Jer si mislio
Da si jednom bolji
Jednom ćeš progledati
Dojkama
Istrgnutim
Što mole za usta
Nečijeg deteta
Nasađenog
Na očišćenoj grudi
Da se vijori kao pobjeda
Oživeće
Dok metak
Oblizuje ti slepoočnicu
Čuješ li
Blizu je daljina
I zveckanje kašika
Postrojavanjem smaknuća
Oživeće
U ordenju grobova

Starim
Toplim
Bez mogućeg imena

*

Vetar sam prebacio
Na zemlju
Usitnio je
U gromade praha
Vetar je iznutra žedan
Liže opnu
Oštri krak
Stvorena je kocka
U koži
Na ivicama garež
Bežim od odgovora
Dogovora
Konačnog
Nadimanog u časti
Što sprovodi čast
O nadi
Beskrajnoj u nama
O nama
Dok igramo se istinama
O posvećenju
Osvešćenju
Početnog mraka
Imam te
Kada mislim
Da te najmanje imam
A upravo tada
Sada
Pada
Stena od paperja

Čini da najviše izmičeš
Aorti
I razumu virova
Dok razmeću se
Sjajem
Nadušeni verom
Da se prepoznajemo
Kroz vreme dato dodiru
Poznajem li te
U zagrljaju
Čvrstom
Mekom
Otići ćeš
I ja ću za tobom
Na marginama
Koje činili smo zajedno

*

Ono što se može videti
Pokaži
Dokaži slepom
Lepom pokoricom
Iz kandže
Mekše od doticanja
U doturenom pogledu
Zapretenom u zanos
Požutelih zanata
Izvuci
Povuci
Na prepečenoj postelji
Plavičastu oseku
Muževnih zaborava
Zavedi
Bespolnim sećanjem

Na pupak
Uvedi me u prkos
Ponizan
odvažan
Zatočen u mišićavom biću
Mušićavom
Zadrigao u telu žene
Što provocira Troju
Novu i slabašnu
Silovitu na uzglavljima
Nedovršenih budoara
Pozovi
Dozovi zaglavlje
Opustošeno nesanicom
Na dokonim dokovima
Prepunim svanuća
U mrklom kutku
Zarivenom u obasjaj
Što odlaže pretrajalu dušu
Zahod
Nema mirisa
Muzike
Broja
Žena sa nadimkom
Nada mnom je
I upravo počinje

*

Uspravio si čelo
Izgulio kapke
Donji rakurs
Proteran
Oteran

Iz kažiprsta neba
Zašio si usne
Šav na obrvama
Rašio Meku
Blicevima
Balski prizor
Na brisanom tepihu
Sfinga je gost
Usputnom peru
Puzao si podnožjem
Ćutljiv
Ćudljiv
Klečao na preponi
Uzdižući Olimp
Na raskopčane malje
Spokojan
Kao vodič do statua
Preobučen u krzno
Potpaljivao sneg
Prošao si put
Zatekao pehar
Prepun odgovora
Na postolju
U vešu
Čistom
Nabrao si čelo
U mašini nema nikog

*

Uvukao sam se
U dužicu
Bunar
U hrapavom glasu

Gladak kao seme
Klija
U bestidnost skica
Izronio sam
Posegao za kofom
Promašio koronu
Dotakao uzani otvor
Modar
Protumačen kao dobar
Dok čupam jezik
Misionara
Razgaljena usta
Množe se u licu
Svako je tvoje
U imenu
Otvor je širi
Dovoljno uzak
Zadojena trupla

*

Prorez uz godove
Strah od gmizanja
Patinom kroz kodove
Slast puzanja
Otupljena epom
Čojstvo u odstrelu
Lascivne nevinosti
Otapanjem zida
U jazbini mrava
Sluzokoža žege
U beloј noći
Višak blizine
Rasprskava svanuće

PROLOG

Živim u stanu koji nema više od dvadeset pet kvadrata.
Nema suvišnih predmeta, kiča,
nema slika, cveća, saksija i vaza,
nema vitrina, ormana, ni noćnih ormančića –
samo boja, linije i tekstura.
Pod i zidovi.
Geometrija.
Minimalizam.

Volim da mislim da je to moja soba,
da bi tako izgledala moja soba kada bih je ja uredio –
ali to nije slučaj.
Ono što sam zatekao – ostavio sam.
Samo sam krečio.
Nacrtao sam jednu liniju.

Kiša bubnja od jutra po mojim prozorima bez zavesa.

Izabrao sam ovaj stan zato što su ispred zgrade tri
velike breze.

Šteta što neću dočekati
da ozelene i zatvore krošnje.

Pitam se šta će biti ako kiša ne prestane?
(potopiće svet?!)
Pomislim da će luda veš-mašina da se istrgne;
polomiće sve oko sebe – i nastaviće da uništava svet!

Tako je nekako ispalo i sa mojim životom.
Iskočio je jednog momenta iz normale,
iz ležišta, iz kolotečine ili korita...
Dobio je neku čudnu logiku
i čudovišnu razmere.

Nešto kasnije ćete čuti iz usta moje sestre da ona
mene ne prepozna u ovakvom okruženju, da me ne
poznaje, itd., ali tako je to kada dugo živite svi zajedno
kao familija.
Dovukli su neke tronove
i sede važno na njima.
Za ostale nema mesta.

Želim da uklonim narativne elemente i aluzije na
društvo, politiku ili istoriju iz svog okruženja.
Pogotovo mi sada smeta ekspresija koja se
materijalizuje u kućnim stvarima.
Plašim se i da pomislim šta bih ja, u ovom stanju u
kakovom sam sada, dovukao u stan!

Sve što je lepo i što u nama izaziva osećanja treba
kupiti, kažu ljudi koji imaju novca, treba dovući u
svoje stanove, u svoje hodnike i sobe!

Kako bilo da bilo, mislim da je žalosno ako vam deda
ili prababa nisu ostavili ni jednu jedinu vrednu stvar...

Šta je to „autentični život“?,
i šta je to lažni život, život drugih,
život kompilacija i reprodukcija –
ostavićemo sada po strani.

Stakleni sto i šest stolica.

Na svakoj je stolici četvrtasto jastuče
drečave elektrik plave boje.

Zidovi su ofarbani bojom koja se zove „krem“.
Takva je i kuhinja.
Na zidovima sam nacrtao četkom
neprekidnu valovitu crtu debljine palca, crne boje.
U visini mojeg ramena.
Crta se ne prekida ni kod ulaznih vrata,
vrata od kupatila i prozora –
ide i preko njih, a i pločica gde je kuhinja.
Nalazim se tako u kvadratu,
(mada ja zamišljam da je to krug,
da se nalazim u cilindru)
koji je pukao po obimu.

Na jednoj stolici sedim ja...

PRVI SUSRET

Sreo sam ga prvi put
u somborskom *cafe Des Arts*
Sedeo je levo od mene.
Video sam mu levi profil
sa velikim flasterom iza uha.
Verovatno su mu operisali masno tkivo
jer je imao još jednu čvorugu niže,

i jednu poveću na vratu.
Ruke je držao pod stolom.
Palčevima je preko pantalona
češkao penis...

Juče sam mu poslao pismo.
On mene još ne poznaje.

Ispio sam ono što je preostalo u čaši,
ugasio cigaretu –
pa kroz dugi hodnik izbio na ulicu –
u svet koji sa onim pređašnjim
nema nikakve veze.

DRUGI SUSRET

Slušao sam ga iste večeri
iz petog-šestog reda publike.

Otvorio je izložbu slika...

Govorio je žustro da slika nije ništa drugo
nego nanos boje na nekoj površini,
pa kako ni jedna interpretacija
ne može da promeni tu činjenicu!

„Ipak“, nastavio je, uz bolnu grimasu,
verovatno ga je bolelo iza uha,
„zamislite sliku od pre dve stotine godina
kada se iznese iz depoa u galeriju –
(ili iz ateljea ovde među ljude)
kada na nju padne ova današnja svetlost...
Kada svetlost u oku ostari dvesta godina...

Nemoj sada da mi neko kaže
da je to iluzija,
ne, ne, dilecti auditorio,
to je pravo pravcato čudo!“

Nisam ga slušao dalje,
jer mi je u glavi tekao razgovor
koji ćemo voditi tek za godinu dana.

INTERMEZZO ILI TRAGANJE ZA RAZLOGOM

*Nije dovoljno pisati knjige,
treba činiti i dobra dela.*
Vladimir Kamčević

Mnoge rečenice ulaze u naš život.
Poneke se skrase u nekom kutku memorije
i čekaju strpljivo pogodan trenutak
da zagospodare našim životom.
Misli legnu,
talože se vremenom,
ali i kličaju i bujaju,
a da toga nismo svesni.
(„Legnu“, „talože“, „kličaju“, „bujaju“ –
nespretan izbor reči –
ali neću da menjam!
Pišem o onom što ne znam,
što ne poznajem do kraja,
pa kako onda da znam
koja je slika prava?
U ovoj je knjizi, inače,
sadržaj nadređen formi!)

nastavnik fizike i hemije,
na svečanom času/sastanku
generacije šezdeset druge.

Izgovorio ju je dok sam stajao pred razredom
čekajući da kažem, kao i svi ostali – –

U razgovoru sa filozofom Vladimirom Milutinovićem,
jednog momenta je trebalo da odgovorim na pitanje:
„Šta je dobro?“

Kada sam se zapitao šta je dobro,
kada sam eliminisao jednu po jednu
moju predstavu o dobrom –
i kada naposljetku nije ostalo ništa
što nije bilo posredovano i problematično –
taj rezultat me je lupio po glavi!
Priznajem: pogodio je moju sujetu!

Taj rezultat je na drugačiji način
presložio moje iskustvo!

- - - -

Kao nepopravljivim žutokljuncima i neznačicama
hoće li nam *eksperti* ukinuti
i samu mogućnost neslaganja i protesta –
jer smo, eto, uvek u krivu?!

- - - -

Orvelova 84-a i nije tako daleko!
(Kako je jezik čudesan!)

- - - -

Danas bi radije svako imao svoju istinu
i radio šta mu je volja --
A to ne može biti --

- - - -

I tako, danas, kada pišem,
kao da još stojim pred generacijom
na onom zbunjućem školskom času --

POSLE MESECA

Evo četiri je posle meseca
punog
i ne mogu da sklopim oči.

Kidaju mi se misli,
poput umornih sumornih vojnika,
krvavih umijenih ruku opijenim.

I bruji mi unutar lobanje,
unutar sopstvene duše.
Diverziju svoju spremaju,
akciju svoju odlažu,
meni mira ne daju,
struje nemirnih svetova
neshvatljivih, mojih.

Dok svi umorni skupljaju snagu,
premoren spokoju širim zenice,
preplašene, utopljene, ugušene.

Nešto mi odvlači misli,
vezuje ih u trostruki zamršeni niz

i mira mi ne da.
Odgovori mi!

Ove sekunde kao momenti ističu,
utapaju se, bledilu se predaju
poput mene.

Ja više ne mogu ni san da zagrlim,
ja više ne mogu da sklopim života oči.

JEZI BLISKE TENDENCIJE

Sada grčevito stežem spokoj od treptaja
i ne dam mu mira,
dok ga bez daha ostavljam.

Nekada sam
svesno,
ludilu ulazio u dušu
ili mi je ono
paralo,
otkidalo,
kože
sloj po sloj.

PONEKAD

Ponekad me više i ne brine.

Skidam teg,
skidam sve,
posmatram te
sklopljenih usana.

Tišina odzvanja etrom,
koji postoji,
ne.

Ovde su svi digli ruke,
osim mene,
na samog sebe.

Ponekad bih ti prošaputao,
ponekad bih zaplakao, viknuo,
sklopio pogled, zaspao.

Ovde su se stvari promenile,
nikada zapravo nisu.

Ja te ne poznajem.

Više ne želim,
dok želim baš sve,
jer kotrlja se
dok stoji.

Da uvenem ne umem dok svetlost ne osećam.

TIHI ČISTAČ

Umoran od krajeva novih pomeraja
ispod kože koje nema,
koja samoj sebi nedostaje.

Ovde je i veliki sklonio pogled,
nem sam dok vrisku priznajem moć,
dahu sušim usamljen krik,
srcem koje stežem sopsvenim prstima.

Daljina sin i brat,
priželjkivanih svetova pobornik,
suparnik,
ogavni buntovnik,
nerealni jave čitač
i čistač.

Lobanje na pucanja pola,
čela lave vrelina leda,
uspavan, budan,
krvavih sudova
oka koje ne želi da gleda, sagleda.

Samo mi je potrebno da odem.

*

Ja sve svoje živote kao da unapred odživim.
Tek ponešto mi ostane za sutrašnju večeru.

*

Oduvek se pitam kako se zvao onaj čovek
što je prodavao ćilime u svetoj Mizantropiji.
Stajao je naslonjen na drvena vrata svog dućana,
Puštajući Sunce da mu prži desni obraz,
Dok se znojna suza premišljala da li da se pretvori
U običan čmičak.
Neću mu nikada ime znati.
Svaki pečat za njega bi bio
Sulud pokušaj homo sapiensa
Da ga pretvori u običnog kokičara na trgu.

*

Kao da nam je biljka osušila suze.
Sva ta zrna Sunca su se stopila
U njihove melanholične pozive na
slabost koju su nazivali Ljubav.
Naizgled, nije tu bilo mnoge mržnje

Među simfonijama.
Kažu da su preziranja jača od bilo kakvog straha,
A moja se nemost pretvorila
U čauru,
U oblik,
U ton.
Nisam nikada ni očekivala da će se moje dete
Mojim imenom nazvati.
Zato poslednji zrak Sunca
Pretvaram u prah Zemljin
I opet tako dugo ćutim
Da sam deo biljke vec Mesečevim decenijama
Unazad.
Trebalo me samo pitati
Da li sam ikada konzumirala taj
Davisov jazz.

*

Helena je sanjala da su je prognali
Iz sopstvenog kreveta.
Zora joj je donela znoj,
A dan miris krvi na Zemlji
Koja je odveć bila prokleta.
Čija Kiša moraš biti
I kom Vetru moraš da se klanjaš
Da te ne bi iz sopstvenog sna
Prognali?

*

Josif je moj izabranik do smrti –
Rekoh i uginuh u kapljici meda
što mi prosuše na grob.

ŽENA POD ŠEŠIROM

Šarenom cestom preko Beşiktaša, zaputila sam se u Ortakoj.

Taj Ortakoj je nestvarno mjesto, ali tri sata angažiranog hoda – to ne spominje nitko. Drugačije su ovdje relacije.

Uz cestu prolazi milijun žena, a nijedna šešir nema.

Ribari u luci, taksisti u taksijima, vjernici pred džamijom, čuvari s puškama, djevojčice kraj česme: neka strankinja pod širokim obodom.

Za natrag ipak, ne budi luda, hvatam autobus do Taksima, kondukter kaže: lira i nešto sitno. Čini mi se baš smo zaglavili u jednoj od tri beskrajne kolone, a nitko nikome ne psuje mater, putnici prate stvar kroz prozor. Zirkam u njih (možda nešto znaju), oni u mene (pod obodom). Pola sata ne znači puno. Drugačije su, ima bit, relacije.

A na Taksimu milijun žena, ali nijedna šešir nema.

DVOJE

T. mi pokazuje jedan grafit na zidu zgrade, priča da je prije nekog vremena netko po cijelom gradu ispisao: Preklinjem te, ne vraćaj se.

– To je strast, kaže T.

– Kako znaš da nije poruka treneru nogometnog kluba? Ili političaru?

Pitam.

– Misliš?! Ma nije, ne vjerujem. Ali palo mi je napamet da su to možda napisali Orhanu Pamuku kad je bio otišao iz Turske.

Malo šutimo i hodamo istanbulskim uzbrdicama. Ja i dalje mislim da se radi o nogometu, ali ne upirem, ipak je ovo njen, a ne moj grad.

T. grabi ispred mene i više za sebe kaže: Ma to ti je nešto između dvoje.

LISTANBON

Četiri sobe imam na Galati, deset prozora, osam stolaca.

Bar tri sobe su uvijek prazne, devet prozora, sedam stolaca.

Imam i balkon, u bilo kojem gradu pogled je isti na Bairo Alto. Na tom balkonu, u bilo kojem gradu, ti se nadviruješ preko ograde, do tvog ramena stoji visoka žena s bob frizuram, brblja i uvlači dim iz nargile.

Ne slušaš pažljivo, gledaš nizbrdo, niz ulicu u kojoj prodaju bubnjeve. Na ulici čovjek pjeva refren koji glasi, otprilike: nije najteže umrijeti prije smrti, najteže je htjeti oživjeti iza tog, najteže je htjeti oživjeti iza tog.

Dan je sunčan i nedjelja: ljudi i mačke uživaju u svojoj koži. Mačke promatraju ptice. S trga prema balkonu uzlijeću ptice. Na balkonu ti se okrećeš prema meni, duboko u pozadini, u snu: u jednoj od četiri sobe sjedim na jednom od osam stolaca pokraj jednog od deset prozora. Ti kažeš: Probudi se, moramo sići dolje. Napokon sići u Listanbon.

MALA ULICA ZA SEKS

Živim u shopping centru svijeta, radi od 0 do 24. Postoje, na primjer, ulice za rasvjetna tijela, pa kad to krene nikad kraja svjetiljkama, čipkastim abažurima, lusterima, žarulja-

ma svake fele; zatim ulica vijaka i matica, pa beskrajan niz ribljih restorana, jedan sokak gdje se mogu kupiti ovčje glave i iznutrice kakvih nema ni u anatomskim atlasima. Nedaleko je i crveno-crna ulica sa jazz klubovima, pa ćilimi, ćilimi, ćilimi, a svaki leti, aleje baklava i lokuma, izlozi po kojima curi meso i med i tako redom, dok ne zaboje noge, a pamet stane.

Ulica za seks je neugledna nizbrdica, jedna od mnogih kojima se može spustiti do obale i dokova uz koje su privezani brodovi za Bosfor i Aziju. S lijeve strane ulice otvorene su kutije prepune kondoma rinfuzo. Muškarci, uglavnom mlađi, sjede u grupicama, po zidovima i ulaznim stubištima, puše i razgovaraju, čekaju svoj red. S desne strane nema izloga, samo ogromna metalna vrata. Jedno krilo je otvoreno i vidi se kućica na kapiji: dva policajca legitimiraju i pregledavaju mušterije prije nego što ih puste u kupleraj.

Žene ovuda baš i ne prolaze, osim ako ne zalutaju i osim nas dvije.

T. mi kaže: Ne bulji tako ko seljanka i ne, nemoj ih fotografirati, mogao bi izaći policajac. E, da vidiš kako je dan nakon Ramazana, muški red je duži od ulice.

Što ne bih buljila, kažem, bulje i oni u nas.

Spominjem joj Flauberta koji je ovdje proveo nekoliko tje-dana, pa posjetio i neki bordel, ma baš ovdje na Galati. A otkrio je tih dana – piše Flaubert svom prijatelju Bouilhetu – sedam ranica na penisu, ajme. (Početak sifilisa koji je za-radio, valjda, u Beirutu, ali to ga, navode izvori, nije osobito sprječavalo u kurbaluku. Za više informacija konzultirati po-malo zajedljivog O. P., „Istanbul“, V&R, str. 313.

Na izlazu, prema mostu Galata, gdje se sudaraju vjetro-vi s Crnog i Mramornog mora, a mnoštvo ribara lovi srdele ili neku sličnu ribu, naletimo na kolonu pokrivenih turskih tinejdžerki i mnogih gospođa pod hidžabima: one nose tran-sparente i palestinske zastave. Dok ih pratimo pogledom, oči

ribara plove na golim leđima neke turistkinje koja upravo prelazi most.

PISMO MUŽU

Nisam poginula u potresu i nije me ubila bomba koja je jučer, zbog predizborne kampanje, eksplodirala u Istanbulu. Znam da novine ne donose vijesti o omjeru tirkiza i purpura u ovom gradu, jer koga bi takvo što zanimalo, to su stvari za domaćice. Smrt je vijest, a od živih stvari one političke naravi.

Dragi, ti si zaboravio, preživjeli smo strah s obje strane nišana, bilo je to doma.

Nepravda koju nam nanosi tijelo, kaže iskustvo, mora jednom prestati.

Svi krvnici će iza brave, umirit će se tlo koje podrhtava, ali zadovoljština koju nazivamo pravdom neće doći. Ipak: postoje mnoga zadovoljstva, na to se isplati koncentrirati.

Jedini strah koji ću zadržati je onaj da će me iznenadni prekid programa, neka idiotska katastrofa, spriječiti da zgrabim tvoje ruke, i one druge sitne, koje su me dočekivale nespremnu, češljale i uporno gurale na zrak.

Ni danas ni sutra za čitavo čovječanstvo, kako god okreneš, ne postoji važnija vijest na svijetu od te da si našu malu, baš jučer, u Splitu, naučio voziti bicikl.

PRINČEVI

Bezbrizno groblje poviše Ejupa sa šetnicom između nišana. Tu se ne radi o smrti kao o strašnoj i mističnoj zemlji.

Tu su dječaci u bijelim plaštevima i blistavim cipelama koji se spuštaju niz široke stube, pridržavajući čudesne kاپice. Stepenice kroz groblje penju se na brdo Pierre Loti kao strijele: prolaze posred starih i novijih smrti ravno kroz život. I mi smo s njima danas u beskrajnoj šetnji.

Gore na vrhu mala je kavana u francuskom stilu: tamo je živio Pierre Loti pisac koji je volio Istanbul: dao im je ljubav i njena laskanja, i oni su mu uzvratili brdom.

Žene u dugim bež mantilima i svilenim marama šetaju bebe. Žene u dugim bež mantilima i svilenim maramama puše nargile.

Tražim dječake u prinčevskim odijelima i nalazim ih dolje na trgu. Ponosni su i svjetlucaju. Jako su se proljepšali. Oni nastupaju. Danas je dan sunećenja.

Jedan otac mi prilazi i s osmijehom nudi lokum. Ako ga uzmem možda će stići u raj.

STANDARDAN ŽIVOT

Kava i voda. Vijesti pregledane na brzinu, vješanje mokrog rublja, odlazak u trgovinu. Volim rutinu, ima ritam.

Standardan život je ugodan dan bez fabule.

Razmičem zavjese i već sam blizu prvim gostima na vrhu restorana, izgleda kao da doručujemo na istoj terasi.

U prolazu kucnem na prljavo staklo grlici na odvodnim cijevima i spustim kruh. Šetnje su duge i u stan uvijek donesem nešto novo, stvari koje ću zapisati i tako zadržati; knjigu ili presnimljen turski film s engleskim titlom, i namirnice.

Zatim: fotografije prolaznika, jer u gradu su ljudi ono što je u prirodi voda.

Strankinju ponekad tješe i osmijesi trgovaca (da to su zagrljaji među nepoznatim ljudima).

Kada grad predahne i terase se isprazne, a noć ispuni bijelim pticama, širim prozore, brojim udarce krila. Volim ritam, ima rutinu.

ZATVORIM OČI, ČUJEM GRAD

Ujutro to je tihi saksofon s terase obližnjeg bara, ovdje gore na najvišem katu; galebovi, druge ptice, i čest zvuk brodske trube sa Zlatnog roga, ulični radovi, povremeno fragmenti razgovora sa stubišta, tuđi jezik. Nadljudski glas s minareta prati grupni mrmor iz džamije, a kasnije jave se vrišteći, sa sokaka, sitne mačke, izbliza umiljate i malenih glava, pa istočnjački ritmovi, pjevačica tužnog glasa, prodavači ribe i začina, performer i s instrumentima kojima ne znam nazive. Na ulici Istikal jedan starac pjeva i umire, unuk mu pridržava mikrofon. Ne čujem zvono tramvaja i neki mladić s velikim bijelim zubima, skoro dijete, miče me s tračnica. Njegovi prijatelji se veselo smiju kad kažem: spasio si mi život. Taksisti, konobari i trgovci iskaču iz svojih kutija, nude sve za nekoliko lira: mađam, lejdi, skinite naočale lejdi, da vam vidim oči. Ljudi i psi i automobili, buka navijača. I srce puno krvi koje nabija u ušima, uho koje trepće kao oko: grad je DJ i ima barem 50 milijuna ruku kojima vrti ploče na pozlaćenim pultovima, na mesarskim pultovima, na trgovačkim pultovima, na svetim pultovima i barem 50 milijuna ljudskih, psećih, mačjih, gumenih nogu, nogu koje plešu ko da im gori pod stopalima i šapama, kao da se tlo izmiče, kao da sve to izmiče razumu.

Pred trokrilnim ogledalom. Zemlja porekla: Turska. Treba da se obrijem, stavim sočiva, operem zube. Kupatilo je i dalje ono isto. Pločice naklobučene oko kade, požuteli umivaonik, plastika na klozetskoj šolji požutela. Treća godina braka. Obećanje da ću ga srediti, uložiti tih najmanje 1000 evra, nisam joj ispunio. Stavljam malu plastičnu rešetku na otvor u umivaoniku da mi voda slučajno ne bi odnela sočivo ako mi ispadne. Dve jebene tečnosti, ne jedna, dve! Ova je za tvrda sočiva, ova druga za meka. Oči peku. Na prstima je još uvek nešto od losiona posle brijanja i sad ga osećam u očima. A, trebalo bi da požurim. Ona sedi u kuhinji i pije kafu, čeka da oslobodim kupatilo. Ni dete se ovoliko ne bi zamajavalo po kupatilu. Verovatno i Ona misli o tome. Dobila je muža i dete u istom čoveku. Kako je samo sjajno bilo dok sam bio klinac. Nikakvih jebelih sočiva, nikakve jebene brade, „sportova“ trenerica na sebe i piči na ulicu. Voleo bih da uđe sad. Da me povuče za ruku kao da će je istrgnuti. Da mi odstrani krmelje iz očiju, opali po guzici i krene da mi izvlači ruke kroz rukave kao da sam „potpuno nesposoban da išta učinim sam“. Završio sam. Izgledam glupo ovako uredan i doteran. Vidim bolje iako nemam šta da vidim.

To je beskonačno. Pranje za njim, čišćenje, brisanje. On se samo prazni. Neprekidno. Sklanja samo ono što mu se nađe na putu. Češće, preskače. Samo toliko. „A ti si se udala bez

ikakvog prethodnog iskustva. Mislila si da to nije važno. Naučićeš da kuvaš, razvrstavaš veš, krpiš i upotrebljavaš najmanje 5 sredstava za čišćenje uvek s pažnjom, nikad pogrešno. Da li si izabrala sredstvo za čišćenje staklenih površina koje Tebi odgovara?“ Jebeno sredstvo koje meni odgovara. „Znaš, ima ih toliko...“. Ništa drugo mi nije preostalo. Moram za svaku stvar pronaći sredstvo koje meni odgovara. Nisu sva ista. „Nemaš svoj život“. Ima li udata žena svoj život ? Samo da se dokopam nekog posla. Ludilo je ova kuća. Da izađem negde svaki dan, nije bitno. Ne da mi da radim u kiosku, to sam mogla. „Imaš diplomu“. Ruke su mi suve. Suvlje nego pre. Kupio mi je odličnu kremu, ne mogu da kažem. Ja nikad ne bih dala toliko para za glupu kremu za ruke. To je zato što radi. Sav novac je njegov. To jebeno kupatilo, mogli smo srediti još prve godine. Gde odlazi novac?

Stusnuti se i otisnuti! Ima da odemo na tu Siciliju, ili na Krit. Ne znam odakle joj ta ideja da bi se dobro proveli u Turskoj?! „Ali, o tome se i radi, o hotelu, ne o privatnom smeštaju, o bazenu, švedskom stolu i svakodnevnoj zameni peškira...“ . Možda je u pravu. Nismo isti. Meni odgovara da niko ne ulazi. Da imamo kuhinju u kojoj ću spremati din-stano povrće koje sam lično kupio na lokalnoj pijaci. Volim da se izgubim među lokalnim življem, da progovorim barem nekoliko reči na lokalnom jeziku dok smo tamo. Kupujem čak i lokalne novine. Ona to ne razume. Ipak, sluša me. Ne odbija da ide na izlete do lokalnih znamenitosti. Fotografije više nego ja. Pamti više nego ja. Bolja je u tome. U stvari, pamti sve. Meni iz sećanja iščili sve što mi iz nekog ličnog razloga nije bitno. Ja sam ljudožder a ona je ljudska ženka. Moram smisliti neki odgovor na to pitanje. „Zašto si se ti oženio sa mnom?“ Znam da znam. Znam da odgovor mora da bude kratak. Jednostavan. Ima više od jednog razloga ali ne smem da dužim. Moram da budem najbliži onome što mi je

najbitnije i odgovor mora da je u jednoj rečenici. U jednoj prostoј rečenici.

Ko ga je naučio tome? Nikad ne laže. Ne laže jer ima svojih načina da dođe do onoga što mu je bitno sasvim sam. Ljudi lažu samo kad moraju da zaštite nekoga ko im pomaže u nečem za njih važnom. Njemu niko nije potreban. Jasno, neće to nikad priznati. Ne ume ni da je otkrije. Toliko puta sam uspela da ga lažem oko gluposti i nikad me nije otkrio. Ne bi ga se ticalo ni da sam govorila istinu, uvek su to bile neke nevažne stvari. Njegove širom raširene oči kad bih mu priznala da sam nešto prećutala ili uradila a da nije znao. On se nervira što ne delimo sve. Detinja stvar. On veruje da je tako nešto moguće. Dramatično prikazivanje svoje podvojenosti, to su oni. Ja nikada nisam imala pravo na tako nešto. Ako progovorim o stvari koja me nepodnošljivo proganja on će uvek naći neku zamerku zašto „o tome baš sada“, „o toj stvari sa tako puno bola“. A, niti je bol, niti sam naročito birala trenutak, jednostavno, pukla sam, prsla, izletela pod pritiskom, saplela se... Ima još samo deset minuta. Nadam se da je uspeo. Ostaviću ga da sam odabere šta će obući. Sve mu je čisto. Okej, to mu ionako nikad nije bilo bitno. Promeņiće izbor ako mu nešto kažem. To volim kod njega. Šta bi se dogodilo da ga napustim? Da izmislim neki razlog i odem na neko vreme. Stvarno mi je potrebno. Ne bi razumeo. Možda sam ja ta koja se boji da će „on razumeti“. Razumeti, to je često isto kao i ne mariti. Prestati da bude bitno. Ne ide to tako sa ovim stvarima.

Zašto je ona uopšte ustala tako rano danas? Okej, idem na put. Kratak poslovni put. Kao i mnogo puta do sada. Stvari smo još sinoć spakovali. Propala je ideja da se konačno malo odmori. Hteo sam da joj pridem pred polazak. Da je poljubim dok je u krevetu. Spustim još malo roletne da je svetlost ne probudi. Volim tu toplinu svuda oko nje. Volim kad ne bri-

ne. Obožavam da je pozovem tek satima kasnije. „Evo, ustajem...“, samo to da čujem. Ali, onda joj bude krivo. Ne zna šta bi. Jebene krpe za prašinu, usisivač sa „polifiltracijom“, zamena posteljine. Gde su joj sve te prijateljice?! One nisu, jednostavno, u stanju da se organizuju i dogovore neko viđenje. Nema kafenisanja, trača. Ona nije taj tip, ili, možda jeste. Zovu je svaki put kad im je potreban savet. Ume svakome da kaže šta je dobro. Bez zajebancije, ona je dobra u tome. Ali, kad njoj treba ona nikog ne zove. Gotovo. Sad izlazim iz usranog kupatila i pre nego što krenem reći ću joj zašto sam se oženio njome. Naravno da znam.

Sada je tako, ali, biće drugačije. Biće na kraju dobro. Svaki put kad se osetim pogrešnom, na pogrešnom mestu, moram da nađem načina da se to ne vidi. Nisam ni prva ni poslednja. Toliko toga nisam sama za sebe uradila i tu je u pravu. Kao da ću, uopšte, moći da računam na njega kad stvari postanu teže?! Ne treba. Meni je jasno da se čitav život krećemo isključivo i jedino ka sebi. Ja ću ustajati i kretati na svaki lični osećaj da moram tako da uradim, razumeće. Mogao je da se potruđi i više ali nije da se nije trudio. Ja ga razumem, dakle, otud moje nevolje. Na kraju, uplatiće to letovanje. Znam da će uraditi to za mene. Samo zbog mene. Bože, da je samo manje tih obaveza vezanih za kratka poslovna putovanja. Autobusi, taksi, torbe, rančevi. Svaki put vrati se smlavljen. I sa nečim za mene. Nekontrolisano trošenje novca. Završio je s kupatilom. Konačno. Cipele sam mu oprala, očistila kaput, to je to.

Zgrade u celoj ulici bile su izgrađene sedamdesetih, često se gradilo od nepečenih cigala, pa zatim su kuće bile oblagane trskom, i malterisane, a bilo je i onih koje su zidane od pečenih cigala, sa simsom, na ge, a one koje su ostale stare, bile su to kuće ljudi čija su deca već otišla, i porodice nisu imale želju za izgradnju novih zdanja, čak ni za renoviranje straćara. Sada su i te kuće koje su sedamdesetih bile ukras ulice delovale zastarelo, čak nije ni bilo, kao nekada, bašti ispred kapija. Niko nije ni uređivao ispred dvorišta, ni vlast nije opominjala vlasnike da u vreme velikih praznika, kao što su nekada bili Dvadeset deveti novembar, dan Republike, i Prvi maj, dan rad, budu očišćena i uređena dvorišta kao i prostor ispred kapija. Ni put nije krpļjen. Bilo je rupa do rupe. U vreme kišnih dana bilo je nemoguće koračati ulicom; voda se slivala sa svih strana, prštala pod točkovima, a zapušena kanalizacija nije mogla da primi toliko kišnice. One druge kuće koje su nekada bile vrlo stare, ako ih nisu prodali doseljenicima sa Kosova, sada su bile ruine. Ako su nekadašnji urbanisti mislili kako bi celo naselje trebalo napraviti jednoobrazno, današnji projektanti nisu ni hajali kakve će kuće podizati retki doseljenici, tako da su građevine pridošlica bile na više spratova, i najčeše je tu živelo više porodica; one se za sada nisu ni mešale sa starosedocima. U vreme kišnih dana naselje je izgledalo tako staro kao da su u njemu bile odlagane godine, što se odražavalo na is-

pucalim zidovima, naherenim odžacima, polomljenim staklima, posebno posle bombardovanja, kada su samo prve rakete već vraćale naselje u daleku prošlost. Ako su novi bogataši prvo otkupili društvena zapuštena dvorišta gde su se nalazile polurazrušene zgrade koje su nekada bile radnje, piljare, zemljoradničke zadruge, a kasnije otpadi nameštaja, zastarelih mašina, čak i legla zmija, sada su počeli izgradnju ogromnih zgrada po ugledu na Nemce, Italijane ili Švajcarce. Još se meštani nisu pitali otkuda tim novim bogatašima pare, ali nisu ih ni gledali kao uzor; neobrazovani, primitivni, pojavljivali su se iz dalekog sveta, donosili ogromne pare, i počinjali sa gradnjom. Penzioneri (a većina ih je bilo takvih), čija su deca napustila naselje, čekali su da umru i da njihovi naslednici prodaju dvorišta, kuće i njive, i da samo ostane groblje, i spomenici precima, koje više niko nikada neće posećivati, čak ni u vreme zadušnica. Kada bi penzioneri iznemogli i nisu bili sposobni da se staraju o sebi, deca bi ih smeštala u staračke domove, ili u domove za specijalnu negu, tako da su morali čak i da doplaćuju tuđe usluge jer penzije staraca nisu bile dovoljne za tako luksuzne ustanove. Odmah pošto bi iznemogle starce smestili u dom, i još dok nisu umrli, pojavljivale bi se table sa natpisom *Kuća na prodaju*, što je davalo razloga da starosedeooci, koji su se još družili među sobom, i odlazili jedni kod drugih, da bi ispijali kafu ili ćaskali, shvate da će naselje uskoro potpuno promeniti sastav stanovništva, i ličiće na... ali meštani nisu znali da nađu novi izraz, već su navodili stereotipe kao što su *turska vremena*. Bilo bi sada potrebno da se neko *odozgo* zauzme za ovo mesto, neko iz vrha vlasti, da samo mesto označi kao važno za budućnost; recimo da će ulice biti novi koridor, da će biti proširene i da će tu prolaziti autoput, da bi ljudi živnuli, počeli da diskutuju, prepiru se ili da vlast traži legalizaciju podignutih kuća; tada će živnuti arhtekte govoreći da se nije smelo ljudima dozvoliti da oni

samo grade, bez plana i koncepta, i da je sada kasno, i kako sada urbanizovati divlju gradnju.

Penzioner koji bi mogao da utiče da se ovo mesto uvrsti u prioritete živeo je sa ženom, u kući koja je građena kao i većina drugih, tokom sedamdesetih, sada je imala dva napukla stakla, nekoliko slomljenih crepova. Penzioner je video da će krov početi da prokišnjava, ali se plašio da bilo koga dovede u kuću, da bi mu prepokrio krov; hvatao ga je strah da ga novi majstori ne pokradu a kasnije da ne bude i opljačkan. Već se nekoliko puta desilo da su neki nemoćni ljudi pokradeni a da su jednu ženu ubili lopovi, mučeći je da bi im rekla gde je sakrila novac.

Muž i žena žive u svojoj kući sa dvorištem, koju su čitavog života gradili, od onog dana kada su kupili tu nezavršenu kuću, i preselili se ostavljajući roditeljsko i pradedovsko imanje. Kuća tada još nije bila završena tako da su omalterisali samo jednu sobu, uneli nameštaj, i preselili se, vrlo dugo su živeli u toj sobi, da bi zatim otplatili dugove, potom završili druge sobe, a onda su i celu kuću doveli u red. Evo, sada u njoj sede sami. Tako je bilo sa njegovim roditeljima; kada su umrli kuća je ostala zatvorena, krov je prokišnjavao, ipak su uspeli da prodaju jedan deo nasleđstva. Penzija nije stizala, i pare koje su dobili prodajući imanje, trošili su na hranu i lekove.

„Radim ono što je najgore u životu“, govorio je penzioner. „Prodao sam očevinu i te pare odlaze tek tako. Eto na mene je palo da uništim nasleđstvo. Njive koje su s mukom stekli moji preci prodao sam budzašto.“

Sin je živeo u glavnom gradu, i vikendom je često dolazio da bi posetio oca i majku. Tada bi majka živnula, radosno se kretala po sobi, otvarala ormare, pripremala jelo koje je smatrala da voli njen sin. A otac bi bio nezadovoljan čim bi shvatio da je džabe stvarao, gradio, da kuća zvrji prazna, i da će kuća koju je podigao uskoro ličiti na kuću njegovih roditelja, dok njegov sin živi kao podstanar.

Dok se penzioner priprema da bi se obratio lekaru njegova žena mu dodaje peglanu košulju. Kaže da će spremi doručak dok se on bude vratio. Pensioner kaže da ne mora da sprema doručak jer ko zna kada će se vratiti. Svet se toliko obraća lekaru da se knjižice premeštaju za popodnevnu smenu. Otakako mu je žena imala moždani udar sporo obavlja radnje. Gleda njenu kosu i kori je što se nije ofarbala. Ali žena sama ne može da se farba. Trebalo bi da njen muž to zna, a ne da joj prebacuje. Zna da joj jedna ruka i noga slabo funkcionišu. Otima joj košulju i brzo je oblači.

Njegova doktorica je nekada bila zgodna. Imala je dugu crnu kosu, senzualne usne, voleo je da gleda dok korača, pokušavao je da sopstveno oduševljenje doktorčinim telom prenese na sina, ali sin bi se samo smejao govoreći ocu da joj se sam udvara. Brzo je postala preoblikovana žena, sa podvaljčićima, noseći tamne kos-time, usne su joj postale otromboljene; više nije privlačila ni starčevu pažnju.

U ambulanti je tolika gužva da penzioner jedva uspeva da preda knjižicu. Kada sestra na šalteru otvori prozor i počne da prima knjižice, nastaje takva gužva da ga izgaze. Može penzioner da viče i da se protivi takvoj gužvi ali ako se ne bude gurao neće moći da preda knjižicu. Posle penzionisanja morao je da se privikne na redove, inače mu je zaludno protivljenje, i govorenje da su ljudi stoka, jer bilo šta da kaže ništa nije mogao da promeni. Samo jedna medicinska sestra nekada je pokušavala da formira red, i da ljudi stoje po dvoje, ali i ona je davno digla ruke da prevaspitava bolesnike.

Starac sedi u čekaonici u dilemi da li da prošeta ili da sluša razgovore beležnika. Pokušava da vidi kakva je frekvrentnost pregleda, da bi onda mogao da izračuna koliko bi dugo mogao da bude napolju. Najviše je mrzeo da vodi razgovore sa njegovim vršnjacima, nezadovoljnim, zadržtim, izneverenim. Trojica njih već su ušli u raspravu. Žena koja sedi pored vra-

ta, u marami, moli ih da se utišaju i izađu napolje, pa neka se tamo spore. Zar ne vide da je jedva došla. Međutim, njena primedba je uzaludna. Penzioneri nastavljaju priču o vladarima kao da su je ko zna kada započeli, pa im je nastavak u ambulanti logičan. Besni su na novu generaciju koja želi promene, odbacuje njihove zasluge, rugaju im se, ono što su smatrali svetim sad je uvaljano u blato. Posebno se kočoperi jedan bivši oficir koji je penzionisan mlad, i koji se od skora vratio na očev posed. Renovirao je kuću, i sada u njoj živi sa novom, mladom ženom.

„Zar ne vidiš da nikome nisi bio potreban“, kaže mu naš junak. Ali kako ne želi da vodi raspravu izlazi napolje. Umirovljeni oficir potrči za njim i pita ga.

„A ti si bio nekome potreban?“

Odlazi do kafane, međutim još je rano, i u bašti konobarica namešta stolove, pita ga da li će da popije kafu, i zašto je ustao tako rano kada nije morao. Čekao je penziju toliko dugo a sada ustaje rano i snebiva se idući od kafane do kafane, zatim šeta obalom rečice, gledajući kako je svuda sam javašluk. Na svakom koraku bačeno đubre, za koje smatra da će izazvati poplavu, čim malo budu jače kiše. Jedan čovek ga pita:

„Matori, šta njuškaš ovde? Hoćeš nekog da prijaviš.“

On mu ništa ne kaže samo se okreće i odlazi na drugi kraj.

Naš junak odlazi da vidi zgradu bioskopa. Njeno stanje ga još više razočara. Potpuno je ruinirana. Tamo gde su bile stepenice, gle su ulazili glumci, folklori, đaci za vreme priredbi stoji gomila govana. Pored biletarnice pišaonica. Mogli su bar nekom da daju zgradu da je koristi. Seća se vremena kada se tražila karta više. *Kada budem mrtav i beo* tri dana nije mogao da vidi. Više nema ni zajednice ni zajedništva. Ako neko uzima, uzima za sebe, ako se žrtvovao to je jedino iz sopstvenog čara, ljubav je sramota, prijateljstvo... šta sada znači? licemerje ne može biti drskost buntovnih i pobunje-

nih, kakav je on bio, već pornografsko svetogđe dragocenog, koje deformiše racionalnost; nisu važne ni bahanalije.

Čovek kome je on spasao život bacajući bombu koju je ne-vešti vojnik ispustio u rov... Poslednji put je video svog prijatelja, ovde, ispred bioskopa, kada se vraćao iz posete svom ocu koji je bio na samrti, i koji ga je zvao zbog rente koju je trebalo da mu daju zakupci. Nije ni mogao pretpostaviti da je njegov prijatelj bolesniji od njegovog oca, i da čeka smrt, ili nije hteo da mu kaže, čak ni uz piće, dok su se smejali sa konobarom koga su poznavali, ali je na rastanku njegov prijatelj rekao da je mogla da ih raznese ona eksplozija bombe koju je prijatelj, kao nevešt bombaš, ispustio, i da je bačena eksplodirala u vazduhu.

„Život od tada samo nam je ćar“, rekao je na rastanku.

A sadašnji penzioner, tada radnik pred penzijojm, hteo je da priča o prošlosti, o njenoj lepoti, zanosu, kao da je prošlost nekakav predeo sa šumom, rekam, i izvorom... i o nečemu su odlučivali. Pita sebe kako je zamišljao penziju. Puni radni staž. Četrdeset godina. Ne seća se da je ikada zakasnio na posao. Bolovanje. Jednom kada je imao grip. I posle svega, evo ga sad, usamljen, lunja pored reke, dok dođe red na njega u ambulanti. I šta će mu doktorka reći? Pitaće ga koje lekove želi, ionako i doktorka i on znaju šta mu je potrebno. Pa šta ako mu prepíše lekove ionako će morati da ih kupuje u privatnim apotekama. Da li će ponovo da ga poseti sin njegovog prijatelja, kao svake godine, donoseći mu sopstveni proizvod – med?

Kada je starac došao na red, doktorka je razgovarala telefonom.

„Pregled?“ pitao je.

„Da li je potreban?“ upitala je.

Pritisak je mogao i sam da izmeri. Lekove zna koje bi trebalo da kupi. Samo recept... Doktorka piše recep razgovrajući telefonom.

Nervozan je stigao kući, sedeo je u krevetu tražeći radio stanicu koja emituje vesti; navike koje ne može da se oslobodi.

„Zato ja ne želim da se obratim lekaru“, rekla mu je žena.

Nije ništa odgovorio, samo je usredsređeno slušao vesti iako je znao da ga pedeset godina lažu. Zazvonio je telefon, znao je da je sin došao sa posla, ručao je, a pre nego što se odmori želi da čuje roditelje, jer nikako ove nedelje neće moći da ih poseti.

„Kako si tata?“ pita ga sin.

„Eto, dobro. Čekam smrt“, odgovara mu.

MADLENČIĆI SVIH OVIH GODINA

Mirjana Marinšek Nikolić

Jednog dana, izvesna voditeljka sa ovdašnje televizije želela je da razgovaramo u nekoj od emisija iz kulture. Program od petnaestak minuta bio mi je na raspolaganju da govorim o svom nedavno objavljenom romanu. Tako sam se našla u studiju na snimanju. Kako objasniti način na koji se rađa ideja o jednom liku? Kada i odakle dolazi, koji su to putevi, krivudavi i skriveni? Priču je započela voditeljka. Gnjavila sam toliko puta o toj temi da više nemam želju da pričam o tome, pomislih. Neko vreme imala sam beležnicu u koju sam zapisivala sve ono što mi se činilo da ima neke veze sa likovima iz romana. Ili je to bilo iz mog filma u nastajanju – šta li? Što mora da je ličillo na nešto poput ovog: statična kamera kadrira nepregledni horizont na kome se neka crna tačka, jedva primetno kretala i povećavala. U prvom planu mi se prikazala Miriam: kao kontrast, jedna senka.

Zašto da govorim o Miriam, baš o njoj, a ne o nekom drugom? Ovaj lik je bio za mene-pisca, maglovit, neuhvatljiv, možda u sećanjima.

Ne čude me poruke gledateljki te televizijske emisije, koje misle da sam ispričala njihovu priču. A ni poruke čitateljki. Nedavno sam primila mejl od jedne Gospođe, koja piše iz severnih krajeva Amerike. Tvrdi da je ona Miriam. Ne ljuti se, kaže, što sam njen lik „pozajmila“ pri građenju lika Miriam. Pa mi se, zaboga znamo! (podseća me ova naučnica, doktor

matematike i računarskih nauka). Rođene smo u istom gradu, te i te godine. Pohađale istu zemunsku gimnaziju. Završile iste škole. Susrele se u Ohaju, 1981. na tradicionalnom skupu latinoamerikanista. Sećate se, zar ne? Piše mi ona, podsećajući me na njen društveni i strukovni ugled koji u Americi uživa.

Rado bih toj Gospođi odgovorila da je Miriam – neko drugi. Ako je u ovoj knjizi prepoznala svoju sličnost sa Miriam, neka je to ne buni. Svako od nas je – bar ponekad u životu – sam u tuđoj koži. Uostalom, predložila bih joj da pročita jedan od mojih ranije napisanih romana. U jednom od njih, prišao mi je jedan mlađi čovek najavljujući nešto poput čudnog događaja.

„Mogu li za trenutak da popričam s vama Gospođo?“ Čula sam neki muški glas i ja se okrenuh ka njemu. Primetila sam zanimljiv lik jednog čoveka. Sećam se da sam prvo pomislila kako bi on bio savršen telohranitelj u nekoj od tamnoplavih ili sivomaslinastih uniformi. Priđe mi bliže.

„Vi ste ova Gospođa, zar ne?“ Pruži mi neki isečak novinskog lista sa fotografijom, gledajući me prodorno.

Pogledala sam je izbliza. Žena na slici, izgledala je prefinjeno. Obučena, zaista maštovito. Besprekorna bluza, uz prslučić sive boje sa poprečnim šarama u boji. Delo pletilja sa obronaka Anda, pomislih. Crvenkasto-smeđa kovrdžava kosa. Ona je, s osmehom na licu, u razgovoru s dvojicom muškaraca. Reklo bi se da je u društvu nekih Latinoamerikanaca.

Upadosmo u nelagodno ćutanje. Ja nisam mogla da poverujem svojim očima. Sličnost između nas dve bila je *zaprepajuća*. Do te mere, da nisam mogla da odolim a da mu ne postavim direktno pitanje:

„Da li ste našli Gospođu koju ste tražili? Šta mislite?“

„Moje ime je...“ I on pokaza vizitkartu. „Tražim Gospođu sa fotografije. Molim vas, javite mi ako saznate bilo šta o njoj. Možete me naći na istoj adresi, moje kancelarije“.

„Šta sve to znači?“ Upitah ga. „Mogu li da saznam?“

Gospođa i dva muškarca na slici snimljeni su osamdesetih u Americi. Miriam u to vreme, završava svoje doktorske studije na Univerzitetu Ohajo. Šta se dogodilo u gradu Kolumbusu? Kada su tog jutra novine sa, navodno, njenom slikom stigle do njenog profesora Z. N. on je pozva da dođe i to pogleda. Prema priči u novinama, radilo se o nekakvom susretu latinoamerikanista u mestu udaljenom nekoliko stotina kilometara od ovog grada. A ona je te noći završavala svoju disertaciju, radeći u čitaonici do zore. Objasnila mu je da je prethodne noći provela radeći svoja istraživanja, što je moglo da se proverí overom kartice pri ulasku. Nije želela da razočara svoga profesora, ali mu je nagovestila da je ovo za nju *zastrašujuće!* Sličnost između njih dve bila je potpuna.

„U čemu je tajna? Recite mi!“ Žustro sam izgovorila ove reči, čoveku koji me je netremice posmatrao.

Ko zna da li je u onim lokalnim novinama iz Ohaja bila izvorna slika te Gospođe? Razmišljala sam. Možda je Miriam trebalo da tamo ode i u to se uveri (u romanu to nisam pomenula)? Da završim ova nevezana razmišljanja i da se vratim kraju ove priče. Miriam je posmatrajući svoju sliku u društvu njoj nepoznatih muškaraca, odlučila da u nekim stvarima, ne treba nikad da se otkrije baš sve.

„Vaše traženje je završeno“, rekoh mu. Našli ste Gospođu koju ste tražili. Samo, to nisam ja. Ovde sam, kao spisateljka. Ipak, pošaljite mi tu fotografiju. Te Gospođe. Biću na *toj i toj* adresi“.

„Koliko imate godina? Upita me on mirnim glasom.

„Dvadeset šest“, odgovorih.

Okrete poledinu novinskog lista sa fotografijom. „Snimljena je 80-ih“, reče. Pre dvadeset šest godina. Na brzinu izračuna: „Da li je to moguće?“

Svakako su neke podudarnosti, manje više neobjašnjive, u autorkinim delima već postojale. Voditeljka pomenu temu mog odnosa prema stvarnosti. Neponovljivost vremena je u tome što malo po malo, i sve izmišljotine pred prizorima nečeg prošlog postaju deo istine. Zatekoh sebe kako izgovaram.

159.

U 22:00 sam isključio miksetu, uzeo torbu i kazetofon diskotečni, Snežana je uzela flašu i krenuli smo. Pozdravili smo Božu u foajeu i nastavili k paviljonu.

Ona je otključala sobu i ušli smo unutra. Otvorila je prozore, ja sam uključio kazetofon i izabrao kazetu. J. L. Hooker, '66. Let's Go Out Tonight. Pogledao sam prema nebu. Nije bilo mjeseca. Zatvorio sam vrata. Ona je stajala na sredini sobe. U sobi su bila dva kreveta, stol sa dvije stolice i lavabo. Poljubio sam je. Uzvratila mi je i krenula prema vratima. Šutio sam. Pitao sam se kako se osjećam. Nisam osjećao ništa osobito. Bio sam smiren.

- Moram ići – rekla je s dlanom na kvaki.
- Zašto?
- Svi su vidjeli da dolazimo ovamo zajedno.
- OK. Vidimo se sutra.
- Mogu te probuditi?
- Da, baš bi bilo fino.
- Doći ću rano.
- Dođi.

Vratila se kod mene, poljubac je trajao dugo i zatim je zatvorila vrata iza sebe. Ja sam legao na krevet, povukao iz flaše i ufurao se u Blues. Na stolu vidjeh kutiju cigareta. Ostavila ih je za mene, pomislih i dok sam palio jednu otvorio sam

vrata. Jedan žutokosi je stajao s druge strane i trznuo se. Pogledao sam ga, on je otišao niz hodnik i ušao u jedna vrata. U hodniku je bilo još ljudi i svi su me gledali ispitivački. Momci i djevojke. Bili smo vršnjaci, otprilike. Hodnik je djelovao zapušteno: zidovi su posivjeli i požutjeli od vremena i nije se moglo kazati koje su boje bili prije. Hodnik je bio dugačak i na svakih 5-6 metara visjela je po jedna slaba gola žarulja. Žutilo i sivilo našli su svoj dom. Žarulje su bile tako slabe da sam mogao vidjeti žice u njima. Vratio sam se u sobu. Vrata su ostala otvorena. Iz vani se čuo žagor. Srpsko-hrvatski s čudnim akcentom. Bosanci, rekao sam sebi i pojačao muziku. Žutokosi se pojavio na vratima. Stajao i gledao me. Imao je osmjeh u očima.

– Uđi – rekao sam.

Ušao je i sjeo na jednu stolicu. Ponudio sam ga rakijom. Otpio je i vratio mi flašu.

– Kako se zoveš?

– ... Vampir – rekoh.

– Vampir, hahaha! – i potegnula iz flaše.

– A ti?

– Suad.

– Zdravo Suade.

Na vratima je stajalo još nekoliko momaka i djevojaka.

– Ovo je Vampir – reče Suad.

Oni su se smijali.

– Odakle dolaziš, Vampiru? – upita netko.

– ... Iz groba – rekoh.

Oni su se ponovno nasmijali. Pozvao sam ih unutra i ustao s kreveta.

– Sjednite na ovaj. Na drugom ću spavati.

Flaša je okrenula jedan krug i došla između mene i Suada. Zatim, i on se povukao. Ostali smo ja i Blues. U međuvremenu, oni su mi govorili svoja imena. Svi su bili iz Bihaća.

Pomislio sam na Đoleta i na našu večeru u Bihaću. Čudno kako se stvari poklapaju, pomislio sam, i upitao ih što rade u Beogradu. Radna akcija, rekli su oni. Pomislio sam Zar još uvijek postoje ta sranja, no ništa im nisam rekao. Pio sam još neko vrijeme, neko zatraži promjenu muzike. Rekao sam im da sam ja deejay u sobi. Netko je spomenuo diskoteku. Nisu ih pustili ući, a tako jako su željeli plesati. Baš su tako rekli – da bi plesali, plesali. To mi dođe milo.

- Dođite sutra i recite im da ste moji gosti.
- Što piješ, Vampiru? – upita Suad.
- Votku, kada je ima.
- Dobit ćeš sutra jednu od nas.
- Nema potrebe – rekao sam.

160.

Otvorio sam oči i video je, s njenim osmijehom, sa svijetlosmeđim očima i čašom kave u ruci. Rekla je Dobro jutro i ja sam se nasmiješio. Skupio sam kosu, gurnuo vrat ispod hladnog mlaza česme i protegnuo se.

– Dobro si povukao sinoć – rekla je, upirući prst u flašu. Bila je gotovo prazna.

- Imao sam goste.
- O? – izgovorila je kroz osmijeh.
- Akcijaši.– Nešto su se došaptavali kada sam ušla kod tebe.
- Takvi su.

Prekinuli su nas samo jednom, nudeći mi sportske novine. Snežana se doimala napeto. Govorili smo nevažno. Dok se je ona brisala vlažnom maramicom kod lavaboa, počeo sam zapadati u drijemež koji i nije bio to. Slušao sam sve, znao da sam potpuno budan, ali slike koje sam imao u glavi su bile drugačije od ičega što sam prije toga vidio, ili pomislio ili osje-

tio. Moja je glava počela pisati, i najvjerojatnije nije postojao način da je zaustavim. Nisam pokušao da je zaustavim. Srebrni ždrijebac je ponovo počeo bubnjati u prostoru oko mene. Ovog puta, korak mu je bio težak i spor. Ždrijebac korača i pri svakom koraku udara grom. Iza zatvorenih očiju vidim munje po mojem tijelu; od ramena prema dolje i od stopala prema gore. Munje se susreću u klizanju po mojem tijelu oko prepona i tamo burno zuje. U mojim grudima eruptira. Ždrijebac tutnji, njegova griva obavija moje tijelo. Negdje daleko, svira kemane i još neki žičani instrument iz davnina. Na kurcu osjećam Snežanine sokove pomiješane s mojom spermom. Zatim, tamo su njene usne, usta, jezik. Da li ga čuješ? kažem joj. Ona mrmlja mhm, i nastavlja. Zatim pere usta, pere zube mojom četkicom i briše me vlažnom maramicom. Da li si orao ili lastavica ili galeb? pita. Orao, kažem bez razmišljanja. Da li si lav ili konj ili hijena? pita. Konj sam, kažem, s grivom od srebrnih munja. Zašto si orao? pita. Zbog visina i samoće, odgovaram iza zatvorenih kapaka. Njene usne postojano istražuju moje tijelo. Zašto si konj? pita. Konj je putnik, kažem joj i uplićem prste u njenu kosu koja me miluje po grudima. Kada si shvatio da moraš otkrivati sam? pita dok zavlači jezik u moj pupak. Kada sam ležao tri dana bez hrane na podu moje sobe, kažem, i osjećam kako munje ulaze u nju i kako podrhtava nakon svake moje riječi. Ponovo imaš erekciju, a to me smeta u odgonetanju metafore o tebi, kaže i penje se na mene. Ulazim odjednom, kao piton u brlog. Moja erekcija je mentalne naravi, kažem joj i zagrizam u jedno njeno rame. Imaš osjećaje i moć, kaže, dok me blago stišće njezinom unutrašnjošću. To može uplašiti ljude jednog dana, kaže. Neki ti neće vjerovati, kaže ona, a neki će htjeti da te unište ili pokore. Za tebe, kaže, pokora je sramnija od poraza. Imaš i osjećaje i moć, kaže opet. Da, ali nemam svijest o sebi, kažem joj, i ispravljam se, pa je dižem i spuštam je na sto pored našeg

kreveta. Ovo je naš krevet, kažem sebi, i polutiho izgovaram: Pomislio sam da je ovo naša soba, kad si jučer otvorila prozore. Svaki dio ove planete je naša soba, sve dok smo bliski u dušama, kaže ona a ja ne kažem ništa jer tako mislim. Moja sperma istječe u njoj, sporošću teške stope i vječnost otkucava mojim žilama. Ona se stresa ispod mene, nekoliko puta, ja joj ljubim grudi, usne, uči, čelo, i polako izlazim iz nje. Još uvijek imam blagu erekciju i sve se to nastavlja...

161.

Autobus staje, vrata se otvaraju i zakoračujem u vruće beogradsko popodne. Snežana nosi svilenu košulju i bermude, pruža mi ruku, stisak je čvrst a dlan mekan i podatljiv i to me uzdiže.

U tramvaju k Novom Beogradu sjedimo jedan nasuprot drugog i ona veselo brblja. Sama je kod kuće, imamo tri dana samo za nas, priča mi. Zatim opisuje Dubrovnik, Pelegrin, sva mjesta koja je prošla tog ljeta. Zamjećujem da smo u nekim trenutcima bili zaista blizu, samo sto ili dvjesto kilometara, no čini se da smo morali čekati da dođe kraj kolovoza da bismo se vidjeli. I, nakon svega, izgleda kao da smo se rastali prije nekoliko minuta. To mi se sviđa.

Dok se ja tuširam, ona pripravlja meso. Potpuno smiren, osjećam se kao kod kuće, biram muziku, čeprkam po njenim knjigama, po bilješkama na stolu, kroz njeno rublje... Šetam kroz njenu sobu i gledam u sve predmete naokolo. Ona je u kuhinji, čujem kako pjevuši uz muziku. Zastanem odjednom, i vidim sebe kako stojim u nekom stanu u Beogradu dok neka žena kuha jelo za mene. Koliko ti hrabrosti treba, Isakovski, ostati u ovom stanu više od nekoliko dana? I koliko će njoj trebati strpljenja? Da bi te prihvatila sa svim tvojim suludim manama? Ti ponekad izbjegavaš pitanja, no to nije način po kojem živi iskrenost. „Kakvo vino želiš?“ dovikuje ti ona iz

kuhinje, to se odnosi na tebe, Isakovski, i ti dovikuješ „Crno“, kao da ne možeš otići do kuhinje, ali ipak ne možeš jer stojiš i pokušavaš pričati sam sa sobom. Nemoj je okrivljivati zato što te prekida u tvojim paranoičnim analizama, ona, sada, ipak samo kuha za sebe i za tebe i ne može stalno biti u tvojoj glavi. Zato, odbaci taj zlobni osmijeh, jer i sam ne znaš što bi uopće mogao učiniti sa zlobom u tebi. To je dio tebe, da, no neka ostane tamo gdje jeste, jer ovako ti je bolje i bio si miran do prije koje minute. Ali, sada nisi... „Crno“, šapćeš dok sjedaš kraj prozora, i gledaš van u prozore susjednih nebodera. Grad je obavijen suncem, na svakom prozoru vidiš navučene rolete, i postaje ti jasno koliko se ljudi skrivaju u svojim domovima. Sada od sunca, drugi put od susjeda, treći put od noći, neki put od neba iznad njih. Njihovo nepovjerenje izraženo je u barijeri koju postavljaju između sebe i neba, a većina njih posjeduju ikone i kandila u svojim betonskim staništima, kao opravdanje pred sobom i pred vlastitom vjerom. Ja nisam imao tu vjeru. Ja sam pokušavao da stvorim svoju. Teško mi je išlo, svakako. Činilo mi se da nitko ne vjeruje u nju, osim mene. Ponekad se činilo da i ja ne vjerujem. Lako sam padao pod utjecaj; dovoljno je bilo da me netko napusti pa da pošandrcam za ljubavlju. I trebam se smijati tome. Popraviti ga. Pokušati ustrajati. Da pamtim, a ne da živim s prošlošću.

162.

Uzimao sam je na svim mjestima, uzimao sam je svim svojim tijelom i kada nismo jeli vodili smo ljubav. Počeo sam pomišljati da smo otkrili način za preskočiti spavanje. Vodili smo ljubav otvorenih očiju, sporo kao dvije zmije ispod jakog sunca, disali smo ravnomjerno, prevrtali smo se po našim sokovima i pričali svim čulima. Počeo sam naslućivati kako njeno srce pulsira kroz moje tijelo, kroz čitavo moje tijelo i kroz moj um, i sve što je govorila bilo je divno blizu istine,

bilo je to kao da smo u vodi, u snažnoj velikoj vodi, i kao da se rastačemo u njoj na sve naše sastavne dijelove, na sve naše dijelove sve do najsićušnjeg u nama, i postajali smo dio velike snažne vode koja obviija svijet u svom neprestanom kretanju.

Kada sada pomislim na to, razumijem koliko sam normalno primao sve stvari. Normalno kao što je normalno disati da bi se živjelo. Čudno je kako ljudi s lakoćom prihvaćaju sve blagodati koji im se nude; kao da je to sasvim uobičajeno, kao da se to podrazumijeva. Čini se da nitko ne pomišlja boriti se za ono što ima; svi pokušavamo zadržati ono što gubimo.

163.

Možda treba upamtiti da se život sastoji od *malih napora*, od koraka više prema naprijed. U dotjerivanju detalja. U prihvaćanju neuspjeha, u uživanju u postignutom. Da bi napravili život boljim. Da ugodimo bliskima i da uživamo u tome. Inače, lako se možemo pretvoriti u gmizavce, ostavljajući svoja jaja tuđem porađanju, mijenjajući kožu bez naročitog opravdanja, ne iz navike već iz želje da se uklopimo, da budemo mimikrični.

Ne treba zapostavljati iskrenost sa sobom. Svakako da pitanja ključaju u nama i remete nam svakodnevni uobičajeni red stvari. No, ako ih ostavimo potonuti dovoljno duboko kroz nas, ključanje će naći svoj plijen, jedan za drugim će otkopavati duboko skrivene neuspjehe, sitne i krupne, a poslije nam samo ostaje suočiti se s njima, prežvakati ih u slast, ispljunuti užegle otrove i disati lakše, vedrije.

164.

Poljubila me dok smo stajali ispred autobusa. Smješkali smo se. Opet ćemo se vidjeti, govorili smo si očima. Prstima

sam joj prešao po obrazu. Uzela mi je kažiprst u usta i duboko ga usisala. Digao mi se. Gotovo odmah.

– Opet ćemo se vidjeti – reko.

– Mhm.

Sjeo sam na sjedalo suvozača i do Skopja gledao u bijele i žute trake autoputa.

165.

Čekali su me na stanici, Turčin i Mars. Nisam imao pojma kako su znali kada ću doći. Nisam znao ni da li su uopće znali gdje sam. Ipak, bilo je lijepo da me netko čeka.

– Hej – rekao sam im.

– Hej – rekli su.

– Stigoh ja.

– Lipo – reče Mars.

– Bratić, kaj tu delaš? – reče Turčin.

Jebiga, nisu čekali mene.

– Skupljam se. Vi?

– Čekamo neke ploče iz Beograda.

– Fino. Ja sam mislio mene čekate.

– He, ne baš. Ali, idemo sutra za Peštu, hajde s nama.

– Kaj se tam događa?

– Koncert Bowiea. Treba nam još jedan da izvadimo grupu za vlak.

– Nisam baš pri novcima...

– Bumo nekaj našli – reče mi Turčin. Moj brat. Bratanac. Bratućed...

– Asti miša netopira, a tebe nije zvalo u vojsku? – upita Mars.

– Čekam poziv ovih dana.

– Putovnicu su ti uzeli?

– Ne, nisu me ni pitali za nju.

– Sutra krećemo u 7.

- Ujutro?
 - Yup.
- Jebem ti vrijeme polaska.

166.

Ušli smo u Budimpeštu dva dana nakon toga, orni i veseli. U to vrijeme, te 1990-te, za Mađarsku smo bili bogatuni. Sa sitnim novcima, čitav dan smo se vucarali po kavanama i muzejima. Na Vatsiju smo doručkovali kavijar. Nikad prije nisam probao kavijar. Asocirao me na šampanjac i bogatstvo. Na puno novaca. A pošto, kako je poznato, novaca nisam imao, kavijar mi je bio prekrizhen s menija, svih proteklih 20 godina mojeg života. Sada, na Vatsiju, najpoznatijoj Peštanskoj ulici, Turčin, Mars, ja i još nekoliko ljudi iz Makedonije, doručujemo kavijar i razmećemo se. Bar se meni čini da se ja razmećem. Lijepo prepečen kruh, maslac i svi ostali dodaci. I malo votke, da počnemo dan. Smrznuta Stolichnaya. Jedna flaša od pol litre. Klizila je.

Prošli smo preko mosta s lavovima u rano popodne i razmilili se Budom. Zatim se vratili u Peštu, preko nekog drugog mosta. Pa ponovno natrag. Kao čvorci u proljeće. Pešta mi se dopala na prvi pogled. Rijetko mi se to događa s gradovima, ali zaista je bila lijepa. Jesenje sunce je bilo ugodno, Dunav je donosio svježi vjetar, po malim trgovima je sjedilo i šetalo mali milion ljudi. Djevojke nisu nosile grudnjake. Na sve strane sam gledao lijepe djevojke bez grudnjaka, u lakim košuljama i majicama, opuštene i proketo svjesne svoje ljepote. Imale su veoma otkačeni dekor za tu njihovu promenu: stare, imperijalne zgrade. Zdanja s visokim stupovima, s nakićenim balkonima. Obrubljeni betonskim filigranima. Visoki prozori. I po neka drukčija. I te su zgrade bile dobre, te drukčije.

U Budi, našli smo mali park blizu rijeke. U parku je bio veliki, savršeno zaobljeni kamen. Sličio je džinovskoj crno-si-

voj lopti. Sjeo sam na kamen i gledao u rijeku. Čitavog sam je dana prelazio, no tek sam je sada dobro pogledao. Krasna, velika rijeka. Kakva je kada nije ograđena kejovima, mislio sam. Negdje daleko, uzvodno, vidio sam zeleni otok. Činilo mi se da nazirem i neke građevine na njemu. Nešto se tamo bjelilo, u svakom slučaju. Na kraju, zablenuo sam se u nebo. To me je skamenilo. Doslovce se trznuh. Vidio sam otvoreno nebo, ali nakon svih kilometara tog ljeta i šetanja ulicama i trgovima grada tog popodneva, nebo mi se učinilo otvoreno kao nijedno ranije. Bilo je prošarano ostacima paperjastih oblaka, bilo je plavo i vidio sam mu dubinu. Sjedio sam na kamenu, pušio i blenuo prema gore. Zaigrali su mi prsti na desnom dlanu. Napisao sam pjesmu. Nebo. Moje prvo nebo u Budimpešti.

167.

Ušli smo u metro i krenuli prema stadionu. Bilo je kasno popodne. Netko je rekao da moramo krenuti ranije, da bi uhvatili mjesto ispod same pozornice, i pošli smo. Bili smo među prvima na ulaznim vratima. Do početka koncerta ostalo je još četiri sata. Ako budu vidjeli kada smo došli, trebat će nas pustiti ne u prvi red ispred pozornice, već gore na pozornicu, pomislio sam. Netko je predložio da uzmemo Stolicnayu za uz koncert. U blizini je bilo samoposluživanje, isto kao u Skopju. Iste police, iste namrgođene prodavačice, zrcala na stropovima da bi se vidjelo tko kako krade. Netko je rekao neće nas pustiti s cugom unutra. Zato smo uzeli i neki sok u plastici, da bi kamuflirali votku u toj flaši. Za početak, uzeli smo dvije od pol litre. Tada smo pomislili da će nam biti dovoljno za čitavu večer, a pokazalo se da je to bilo samo za početak. U tih 3 i pol sata dok nisu otvorili vrata NEPa, išli smo do samoposluživanja nekoliko puta. Sfukali smo sve forinte. Ja sam otišao još jednom i maznuo jednu flašu. Bilo je toliko puno Bowijevih fanova unutra da me nitko nije opazio.

Mars je nosio bubrežnjak i u njemu je skupio sve naše dokumente. On se doimao najtreznijim od svih. A, bio je i najstariji, pa nam je nekako bio najsigurniji. Pazili smo putovnice kao oči u glavi: one crvene putovnice s grbom SFRJ, kojima smo išli gdje nam padne napamet, kada nam prdne. Sada neki ljudi pišu eseje o tim putovnicama. No, obraćati toliko pažnje nekakvom dokumentu, to je ipak previše za mene. Makar i dokument bio samo simbol. Jedne propale, raspadnute i do kosti razjebane... države koja kao da je izgorjela od prejake vatre baklji udruženih republika & pokrajina.

168.

Ulijetali smo kao krdo, kao čopor, kao stampedo. Kao da smo jurili nepokretnu pozornicu. Važno je, rekao je netko, biti u prvom redu. I kada ne bih želio poslušati, masa me je nosila. Kao sitnu kap znoja na vrelom tijelu koje ulazi u more.

Naredali smo se ispred pozornice, kao pitome ovce, vjerni idolopoklonici kulta supkulture, mi – rokeri i šminkeri i ostali klanovi, spremni za predstavu i spektakl. Da bi vidjeli čovjeka koji je revoluciju u muzici napravio pre no što je većina nas uopće mogla čuti tu glazbu. Jer smo u to vrijeme slušali dječje uspavanke.

No, nije sve tako jednostavno: prvo smo trebali čuti predgrupu. Neki debili iz Temišvara... Nemam ja ništa protiv Temišvara, niti ijednog drugog grada osim mojeg rodnog grada. Ali, dečki nisu valjali.

169.

Bio sam tako pijan na koncertu da se ne sjećam baš svega. Znam samo da mi se glazba činila tihom, a odmah pored mene stajala je jedna plavokosa s lijepim mirisom i debelim

prstima na rukama. O muzici smo pričali na pauzi, Turčin je rekao da smo slušali samo monitore i mala pojačala s pozornice. A to je kao bila turneja Sound & Vision. Nije bilo nešto naročito ni za vidjeti. Nikada se nisam palio na bliske susrete sa slavnim facama. O plavokosoj nisam pričao ni sa kim, do nekoliko godina nakon toga, kada mi je jedna moja tadašnja djevojka rekla da se je nakon Bowijevog koncerta u Zagrebu vratila u Skopje, popela se na neki visoki neboder i htjela se ubiti skokom s 15-og kata. Morao sam joj reći da je šmizla, pa sam joj rekao da dok je ona žudjela za Bowijem iz daljine, ja sam pojebao jednu žutu na njegove oči, u prvom redu ispod pozornice na koncertu u Budimpešti. Nije bila sigurna da li je vozam, no nakon toga odnosi su nam se nekako popravili: uvijek kada bi počela dramiti o nečem, dobijala je priču koja ju je lupala o tlo.

Šetali smo plastičnu flašu punu Stolichnaye pomiješane s ukusom soka. Vrtjeli smo je ukrug kao joint. Bowie je bio u bijelom, smijao se njegovim porculanskim zubima i karminiranim usnama. Ne, s te daljine nisam mogao vidjeti da su porculanski. Znao sam priču o njegovim zubima, bio sam vidio fotografije na kojima se smije s nekim crnim patrljicima na npercima, ostaci njegovih neodržavanih zuba. Baš sam bio nakurčen. Proputovao sam tisuću i plus kilometara zbog ovog koncerta, a samo sam mane nalazio. Vjerojatno zato što me nije dirnuo. Nije prošao kroz mene, nego samo pored. Station to station... Kao vlak na usputnoj stanici. Loše je bilo što sam ja bio stanica. Pored puta, heh. Obliven prašinom i tišinom, usred rulje, znoja i buke.

170.

Počeli smo izlaziti kako smo i ušli. Krdo šašavih krava. Svakako, pogubio sam ih sve. I Marsa s putovnicama, i Vladu Turčina mog bratanca, i onog koji je možda imao flašu s vot-

kom, ako je bilo votke u njoj. Krenuo sam prema stanici metroa. Svijetla Budimpešte su plivala oko mene. Bio sam kao velika, obla riba. Ošamućen. Ušao sam u metro bez karte, nisam imao jebenu forintu sa sobom. Pomislih, bit će super da me uhvate kako se švercam, a ni putovnice ni vraga imam. Nisam znao za što bi mi vrug poslužio u nekoj takvoj situaciji, ali i on je bio tu. Zapalio sam cigaretu dok sam čekao vlak. I to je bilo zabranjeno. Pomislih, bit će super... ali nitko mi ništa nije rekao zbog cigarete. Metro stanica je bila prepuna pijanih i naduvanih fanova Bowija. Ja sam bio samo jedan od njih. Kap u moru znoja, rulje i buke.

Pogledao sam na stanični sat. Naš je vlak kretao kroz 25 minuta. Ostadoh ovdje, jebo mater...

171.

Trčao sam od stanice metroa do kolodvora i zatim do table s voznim redom i trčao do perona na kojem je stajao moj vlak i kroz vagone, dok ih nisam našao sve na okupu. Samo votke nije bilo.

– Jebo mater, mislio sam ostadoh kod Mađara...

– Tko će te primiti takvog, pogledaj se kakav si – reče Turče.

– Jebiga, bio sam u trci, ne u kupatilu. Ne ostavljam više putovnicu kod drugog, makar bio pijan ko zemlja – rekao sam kroz dva daha.

– Tu je sve, sve što ti treba – rekao je netko. I dao mi flašu vode. To je bilo sve što mi je trebalo, i on je bio u pravu. Tko je bio taj čovjek? Da li Džirlo? Možda. Koliko više razmišljam o tome, sve više sam sigurniji da je bio on. Ovo možda nije važno za priču, ali je važno za mene: želim se sjećati svih s kojima sam bio u nekom trenutku svog života. Ne zato što mislim da je moj život tko zna koliko bitan nekom drugom osim meni samom, već zato što su me svi ti ljudi i mjesta

napravili ono što jesam, bez obzira koliko kratki i površni bili ti susreti. Prašina pada po mirnim, mrtvim mjestima. Ja si nikada prije toga nisam dozvolio gledati je kako se taloži: uvijek sam želio napraviti onaj mali napor za zamah više. Zaplivati kroz nju. Uskomešati je. Najprije u sebi. Zatim će biti lakše. Dah ću svoj olakšati i disat ću bolje, mislio sam si.

No, već sam bio tu, u njoj. Padala je po meni svakog dana, po malo. Neprimjetno. Mimikrično.

172.

Poziv me je čekao pored pisaćeg stroja. 19 rujan, pisalo je. Bilo je jebano vrijeme dolaska. Svi su spavali. Otišao sam do kuhinje i našao jednu od očevih flaša. Natočio sam si duplu i sjeo ispred stroja. Vani je zorilo. Pogledao sam prema kalendaru. Bio je 18 rujan. Pogledao sam si kosu. Bila mi je do grudi. Svega ovoga sutra neće biti, pomislih, i kosa, i stroj, i njene fotografije na zidu, i samotno promatranje svitanja. Sutra, u 24:00 bit ću u kasarni „Maršal Tito“, Zagreb, vojna pošta xxxxx. Eksao sam i natočio još jednu.

173.

Kada je došlo neko pristojno vrijeme, oko podneva, javio sam se Ozani.

- Dolazim sutra ujutro – rekao sam joj.
- Čekat ću te na kolodvoru.
- Doći ću ošišan.
- Poznat ću te.

Oko pet popodne skupili su se neki ljudi kod mene doma. Da me isprate u JNA. Sjedili smo i pokušavali se zabaviti. Kilavo. Emili, moja sestra iz klupe, dohvatila mi je kosu u kupaonici. Najprije mi je splela debeli perčin. Zatim me je netko fotografirao. Svi su voljeli moju dugu kosu. Bilo bi do-

bro kad bi mi bili starješine u vojsci. No, nisu. Zato sam se ja oprostio s kosom još jutros. Rekao sam sebi, neće me netko tamo kasapiti. Iživljavati se nada mnogom. Emili je uzela škare i u nekoliko poteza sve je bilo gotovo. Zatim me je sredila, obrijao sam se, i bio sam pravi za vojsku. Bar se meni tako činilo.

U dnevnom boravku, Giš je držao predavanja o tome koliko je vojska nepotrebna i o tome kako JNA uništava ljude. Kao da sam ušao na vlastiti parastos. Moj se otac počeo opijati, majka mi je bila potresena, moja sestra je raznosila pića tamo-amo. Došlo mi je da izađem i da ih ostavim u tom blaženom tugovanju. Emili me uzela za ruku i unijela u sobu. Reagirali su patetično. Bili su potreseni. Kao da je kosa bila srž svog mog postojanja.

– Kirca, sada me susjedi neće gledati poprijeko – rekao sam ocu i sjeo uz njega. Natočili smo si i eksali. Oči su mu zasuzile. I moje sada.

174.

U 10 navečer krenuo je vlak. Emili i moja sestra su trčali za njim. Moje dvije sestre. Koje će moj život zagubiti. Duga priča. Druga neka priča, o mojim dvjema sestrama. Vidio sam im suze, dok su trčale za vlakom. Stresao sam se. Vratit ću se, htio sam im reći. Samo mi je to palo napamet. Ništa nisam rekao. Nisam viknuo. Svakako ću se vratiti. Plačljivice jedne, godinama me nema doma, sada ste se sjetile da me neće biti samo dvanaest mjeseci. To sam im trebao reći. Toga sam se sjetio sat vremena kasnije, dok sam se pokušavao smiriti od njihove boli. U četvrt pre ponoći pošao sam do vagon-restorana i kupio flašu ruma.

Vratio sam se u kupe i tamo je sjedilo dvoje tipova. Predstavio sam im se. I oni meni. Sean i Samuel. Iz Irske, rekli su.

– Ideš na neko strašno mjesto? – upita Sam.

- Ne, ništa strašno. Idem u vojsku.
- Vidjeli smo kako su te ispraćali, sa suzama.
- Gdje ste se popeli?
- U Solunu.
- Oprostite, nisam vas primijetio – reko. U Skopju.
- Suzne su ti bile oči – rekao je Sean.
- Od pića. Hoćete ruma?
- Drugog i nema, ne, *mate*?
- Nema, braćo, a i ne znam kada će ga biti.
- Nazdravimo! – reče Sam.
- Za desetak minuta – rekao sam.
- A što? – pitali su.
- Tada mi je rođendan.

Pili smo šuteći desetak minuta, i zatim smo počeli nazdravljati. Eksali smo. Rum za kuhanje. Najjeftinija flaša u vagon-restoranu.

Saznao sam sve o njima, zavolio ih. Ganjali su ženske u Grčkoj. Nije im se posrećilo. Jedva jedna dnevno. Najviše Engleskinja.

– *Mate*, jebeš kvantitetu, samo neka ima dobre sise – reče Sam.

– Engleske su slatke, znaš – rekao mi je Sean.

– Ne znam, nisam probao.

– Znaš, Englezi nam stoljeće il' dva šilje dupe. Slatko nam je šiljiti im žene, bar malo – reče Sam.

– Bit će da je više od stoljeća il' dva... – rekao sam.

– To je samo izraz, *mate*, samo izraz – rekao je Sean.

Slavili smo moj rođendan do Beograda. Flaša se ispraznila, i zaspali smo kao pravi pravednici. Pili su dobro Irci, dobro su se držali. Proslavili smo moj dvadeseti rođendan.

175.

Ozana se zatrčala prema meni, mamurnom, i snažno me zagrllila. Imala je maramu preko duge plave kose, i široku tu-

niku i sunčane lenonke i zvonarice i široke cipele. I masu ogrlica na vratu. Najviše pletenih.

– Vidiš da sam te poznala?

– Čudno.

– Nema tu ničeg čudnog. Znaš priču o prozorima duše, zar ne?

– Kakva mi je duša?

– Staložena. Mirna. Kao... zlatna prašina...

Da li si našla moj ključ, da me otvoriš iznutra, da me izbaviš, pomislih.

– Što je s prašinom?

– Lelujava je... Kao hladno bijelo vino u ljetnom popodnevu.

– Hajde, nosim te na piće. Šparao sam novce za nas dvoje, da ih danas spičkamo.

Prvo smo pili crno vino. Pa konjak. Zatim smo jeli neke masne mesurine. Špartali smo kroz Zagreb uzduž i poprijeko, ali ja sam se nekako čitavo vrijeme držao Trga bana Jelačića. Tu mi je bio centar srca grada, tu sam bio kao kod kuće. Bilo me je prpa od kasarne.

Grlila me, ljubila, smijala se iznutra. Ozana moja, koliko ti snage treba da ovo činiš, mislio sam si, i pratio je. Pokazivala mi je jeftine bircove, dobre sale za biljar, neugledne ali dobre restorane. Ako nekad izađeš bez mene iz kasarne, da znaš gdje ići. U uniformi te neće voljeti kao sada, ali snaći ćeš se.

176.

Sjedili smo u jednom od onih neuglednih ali dobrih restorana i opet smo jeli. Onda sam se sjetio reći joj o Mirti.

– Hoćeš da odemo do nje? – pitala je.

– Ne znam...

– Hajde, da popijemo flašu i idemo – odlučila je ona.

– Svejedno nam je zadnja. Nemam jebanog dinara.

– Rekli su mi da nije dobro ući u kasarnu bez novaca. Možda ćeš trebati kupiti neke stvari tamo.

– Neka, snaći ću se.

Smazali smo hranu, posisali vino, i krenuli prema Sigetu.

Bili su potpuno preneraženi kada smo im banuli na vrata. Nisu znali što prije da urade: da li da grle mene, ili da se upoznaju s Ozanom. Sve im je to bilo naloženo uobičajenim normama ponašanja. To što ja i Ozana nismo bili uobičajeni pomaklo ih je s mjesta. Ne, Mirta nije bila kod kuće. Niti Tinja. Sjedili smo s njihovim roditeljima i drobili o književnosti. Kao da ih je zanimalo. Jedva su čekali da ustanemo.

177.

– Još dva sata do ponoći – reče Ozana. – Koliko još imaš?

– Još toliko.

– Sada, što ćemo?

– Slijedeća kavana, kad bi imali novaca.

– Imamo...

– ?

– Mirtina mama još uvijek misli da se vojnicima treba pomagati...

– Sereš...

– Dala mi je tri stotice, da ti se nađu. To je bilo dok ti je Mirtin otac točio zadnje piće.

– Možda nisu tolike seronje kako sam mislio.

– Baš su dobri ljudi! Dolaziš im doma nenajavljen, s djevojkom koja *nije* njihova mlađa kći, govoriš im da ćeš ići u vojsku a mene diraš kad god ti dođe, oni ti stalno toče, i na kraju ti i novce daju. Pa, što da ti kažem... Prave su seronje, ne?

– No dobro, nisu. Samo si ne mogu objasniti zašto me toliko vole.

– Jer si onakav kakav jesi. Znaju da ih ne cifraš puno, ali i znaš biti pristojan koliko je potrebno.

– Super, sada sam ja ispao seronja...
– Ne, dragi moj, ti si seronja otkad te znam. I baš te volim takvog!

Dva sata pre ulaska u vojarnu, kao da su tko zna što. Malo vremena, tek za razmijeniti nekoliko poljubaca i nježnih zagrljaja.

178.

Stao sam ispred velike metalne kapije. Pokucao. Najprije polako, zatim onako kako sam mislio da je vojnički.

– Reci, mladiću? – reče mi vojnik s druge strane kapije.

– Imam poziv – rekoh.

– Daj mi da pogledam.

Dao sam mu poziv, on se osmjehnu.

– U pet do dvanaest dolaziš, a?

– Da.

– Hajde, ulazi.

Okrenuh se prema gradu. Njegova su svijetla plivala ispred mojih očiju, kao da se grad zrcalio u velikom, tamnom moru.

– kraj –

S makedonskog preveo autor, uredila Sibila Petlevski.

Da nije bilo vetra... Eh, da samo nije bilo tog vetra...

Ili vetar u svemu tome nije imao ama baš nikakvog udela? Nego mi se namestio da na njega svalim krivicu za ono što je usledilo. Neko mora da bude kriv. A to svakako nisam ja.

Činjenice su sledeće.

Vetar me razdražuje.

Od vetra ne mogu da se odbranim. Ni nogama, ni rukama. Ni zidovim, ni prozorima, ni odećom. Upada u kuću kao da nema ničeg da ga zaustavi. Vitla po sobama. Zviždi po hodnicima. Pretura posuđe po kuhinji. Zavlači mi se pod kaput, džempere, dukseve, košulje. Probada mi lice stotinama oštrih iglica. Zariva mi se u samo srce. Probija mi mozak, mrsi i kida misli.

Protiv vetra mi ne bi pomogle ni sve borbene veštine. Ni aikido koji sam napustio posle drugog časa. Ni džudo ili karate u kojima se nisam opasao ni prvim pojasom. A i da sam stigao do najvišeg, ne bi mi ništa vredelo.

Kada sam razdražen, sklon sam nepromišljenim postupcima.

Za vetrovitih dana, najbolje bi bilo da se ne mešam sa ljudima. Da ne bi došlo do neprilika. I po mene, i po druge. Mada, za druge i nije bitno, da se ne prenemažemo, zaslužili su i mnogo gore od onoga što bih, i u najcrnjem raspoloženju, bio kadar da im priredim. Ali, kada je o mojoj koži reč,

to je, dozvolićete, sasvim drugačija priča. Nemam ja dve kože pa da jednu dam u dobrotvorne svrhe.

Kada me vetar spopadne, bolje bi mi, dakle, bilo da se klonim svakog društva i svakog dodira. To je, naravno, lakše reći nego izvesti.

Tu su, najpre, ukućani koje, ni uz najbolju volju, ne možeš da izbegneš.

U ukućane, pored mene, spadaju: moja žena, naš sin, naša ćerka i naš pas. Tu su još i jedan auto, dva televizora i dva kompjutera. Nameštaj ne ubrajam u članstvo naše porodične zajednice.

Svojevremeno su u ukućane spadale i moja majka i ženina sestra, ali smo se obe srećno rešili.

Majka se, pred ikonom porodičnog sveca-zaštitnika Svetog Andrije Prvozvanog, svečano zaklela da nam više nika da neće prekoračiti prag. Ne pamtim zbog čega. Zbog neke sitnice, svakako. Majka je bila majstor preuveličavanja, usavršila je veštinu da iz sitnih povoda izvlači krupne odluke. Volela je da se zaklinje, kao što neko voli kompot od šljiva ili slatko od trešanja. Zaklinjala se isključivo pred ikonom. Nikako drugačije.

Ženina sestra se pred autom zaklela da nam više nikada neće izaći pred oči, niti će ikada više sestiti u tu krtiju, zato što sam joj krajnje blago napomenuo da bi pokatkad mogla da iz svog džepa napuni rezervoar koji nemilosrdno prazni. Tom prilikom je iz sve snage šutnula prednju levu gumu. Imala je neke špicaste cipele, ali je guma ipak izdržala. Volela je da se šutira, ženina sestra. Umela je da šutne našeg psa kada bi na nju zarežao, ali i naš frižider kada u njemu ne bi našla ono što bi joj bilo po volji. Šteta što se nije bacila na fudbal pa da do mile volje raspali po lopti i cevanicama. Pored nje ne bi prošli ni igrač, ni lopta.

Auto nam je u rashodovanom stanju, a ja sam u još jadnijem. Žena se bolje održala. Na to je veoma ponosna. To je,

verovatno, zbog svih onih krema, pomada i ostalih drangulija koje besomučno nanosi na sebe, kako li joj ne dojadi da se toliko maže, spiskala je u to sate i sate života. Meni je mrsko i da se obrijem, a kamoli nešto drugo.

Kada se zapodene rasprava o vazda žalosnom stanju porodičnih finansija, obavezno potegnem njene tube i bočice, to zadovoljstvo sebi ne bih uskratilo ni za živu glavu. Na to ona isto tako obavezno pošizi. Dobro nam ide ta igra, davno smo je uigrali.

Sin i ćerka me više i ne primećuju, tako i treba. Svaka generacija mora da učini nevidljivom prethodnu. Da joj se pogled ne sudara sa njom, kao sa zidom.

Pas se raduje mojim dolascima. Kako i ne bi, ja ga jedini vodim u šetnju. Ili će pre biti da on vodi mene. Da me ne cima napolje, teško da bih se makao kada jednom uđem u kuću.

Šumćmuraste je rase, prišljamčio nam se na jednom izletu još kao štene, bio je sivo-smeđa grudvica, smešno se gegucao, više se valjao nego hodao, nismo imali srca da ga oteramo.

Za ukućane, manje-više. Ma u kakvom izdanju bio, dužni su da me trpe, kao i što ja njima otrpim njihove žute minute. To nam je porodična obaveza.

Na poslu je to već nešto sasvim drugo. Tu ti je već neopohodna budna pribranost. Tu te drže pod lupom, ništa ti neće progledati kroz prste. Tu moraš da cinculiraš i taktiziraš. Da vodiš računa o svakoj reči, svakom postupku. Inače očas posla ispadaš iz igre. A kako da se pribereš kada te vetar svog rastroji?

Ne možeš da ga navedeš ni kao razlog za izostanak. Ne bi ga priznali. U najmanju ruku bi ti skresali platu, a šta da skrešu kada se, mučenica, sva skupila, jedva je vidiš, ako se ne bi dogodilo i nešto daleko gore.

I da se kroz posao provučeš neozleđen, još uvek nisi prebrodio sve zamke.

Tu ti je i društveni život – izlasci, posete, sedeljke. Ne možeš da ga izbegneš pa da se popneš na glavu.

Vetar za moje muke, naravno, ne haje. Razduvao se, razmahao, razgoropadio, nikako da stane. Razbija me, udarnički. Ne da mi oko da otvorim.

Dogodilo se to na jednoj sedeljci. Ako je to uopšte događaj, tih par reči. A ni tih reči ne bi bilo da..

Okupilo se nas petnaestak. U Ogijevoj gajbi, gde bi drugde. Nije bilo nikakvog povoda, nego, onako, da se nađemo. Iako bez povoda, poseta je bila obavezna, nije bilo govora da izvrđam, svi bi se silno uvredili.

Bio je petak, večer. Mrzim da izlazim petkom uveče. Čak i kada nema vetra. Te večeri iz sebe izbacujem radnu nedelju. Pritajim se i čekam da ispari.

Ogi se jedini među nama *bavio poslovima*. Ostali su dirinčili. Neki ni to. I jedini je među nama uvek imao love. Lepili su se za njega. Neki da se, tu i tamo, za ponešto ogrebu. Neki zato što je blizina čoveka koji se bavi poslovima i ima love činila da se i sami osećaju nekako značajnijim. Kao da je nešto od njega prešlo i na njih same.

Dokotrljali smo se našom šklopocijom, žena i ja. Šklopocija se tresla, tandrkala, škripala, kašljucala ali se ipak izborila sa ulicama i nasrtajima vetra, koji je tukao čas bokove, čas šoferšajbnu. Žena je htela da se dovezemo taksijem, da se ne brukamo pred ljudima, ali sam ostao pri svome – ili šklopocija ili ništa. Zar da, zarad nekih tamo, izneverim starog drugara koji je, zajedno sa mnom, preturio preko glave sve i svašta? Ne dolazi u obzir.

Zatekli smo tuce i kusur onih koji su pohitali na podvorenje.

Društvo se razgalilo. Padale su pošalice, sevale dosetke. Preporučavale se anegdote. Istina, i pošalice, i dosetke, i anegdote su bile bajate, nebrojeno puta ponovljene, ali to nikom

nije smetalo. Izuzev meni. Naprotiv, svi ostali su iz tog ponavljanja izvlačili neko dodatno zadovoljstvo.

Što je skup bivao veseliji, ja sam postajao zlovoljniji. Taj vetar, to ukradeno veče, ta užeglost. Možda bih sve to skupa nekako ali Ogija, njega nisam uspeo da svarim. Sijao je od silnog zadovoljstva sobom.

Reći su same pokuljale, nisam imao ni volje, ni želje da ih zaustavim.

Nelagodnost se stezala oko mene. Žena je podigla ruku kao da bi da mi je stavi na usta. Par njih se skupilo, zgrčilo, kao da bi da izbegnu reći koje nije prilično čuti.

Istina, sa Ogijevog lica nije silazio onaj njegov nadmoćni osmeh, koji me je, i sa vetrom i bez vetra, toliko dražio, ali je taj osmeh bio sve neubedljiviji.

Završio sam u ledenom neodobravanju. Izašao sam pre nego što se bace na mene. Žena je ostala. Da i na nju ne padne prokletstvo koje mi neminovno sledi.

Ne bih da ponavljam šta sam rekao. Uostalom, svi su znali da je Ogi upravo takav kakvim sam ga ocrtao, ali niko nije želeo da se to i kaže. Bila je to jedna od onih pomisli koje se guraju u stranu.

Sada se pomisao zgusla u reći. Postala je određena, opipljiva. Ne možeš da je zaobiđeš. Ne možeš da se pretvaraš kao da je nema. Obavezuje. Primoran si da se prema njoj odrediš a to retko ko voli.

Iz obzira, iz opreza, ljudima uglavnom ne govorim šta o njima mislim. To je mišljenje retko kad laskavo. Što da razaram laži koje su o sebi i pred sobom ispleli? Neka se sami nose sa njima. I ja imam svojih lagarija i nije mi drago da se u njih dira.

Što da na sebe navlačim njihov bes? Što da ih izazivam da mi vrate istom merom?

Od te večeri, žena ne govori sa mnom. Oko praktičnih stvari se sporazumevamo preko dece – reci ocu, poruči majci – dok im ne dosadi da prenose. Onda ćemo videti šta ćemo.

Javili su se i Ogijevi čauši.

Jedan sladunjavo dobronameran. Pozvao me da se izvinim pa da se sve zagladi, što da se zameramo? što da se svađamo?

Drugi preteći. Znam li ja uopšte šta radim i dokle doseže Ogijeva moć? Hoću li da mi neko namesti rebra? Ili da tamo gde radim došane o meni koju ružnu reč, sasvim dovoljnu da naglavačke izletim? Ili da... Bilo je još tih ili da, ne mogu da se svakog setim. Nego da se ja dovučem na kolenima i zamolim za milost, dok nije kasno.

Hm...

Vetar je stao, za ovu priliku je izduvao svoje, i ostavio me sa činom koga bez njega možda ne bi ni bilo. Da li da ga prekorevam? Ili da mu zahvalim?

Jesam li na dobitku ili na gubitku?

RED

Stojim u muškom WC –u sa tri kabine i devet pisoara i čekam da se oslobodi bar jedna kabina kako bih izvršio veliku nuždu.

Tad uđe neki tip i glavu zaroni u prvi pisoar. Ulazi i drugi tip i glavu zaroni u drugi pisoar. Uđe i treći tip i glavu zaroni u treći pisoar. Četvrti glavu zaroni u četvrti pisoar. Peti u peti. Šesti u šesti. I sedmi tip glavu zaroni u pisoar, sedmi. Osmi zaroni u osmi. Uđe deveti tip i stane pored mene. Dese-ti tip koji uđe stane pored devetog. Jedanaesti pored desetog, a dvanaesti pored jedanaestog. Trinaesti pored dvanaestog, četrnaesti trinaestog, petnaesti četrnaestog, šesnaesti petne-stog, sedamnaesti šesnaestog, osamnaesti sedamnaestog.

Tad jedan tip izađe iz kabine i ja uđem u nju.

GLASINE

Gospodin Babo Džon je čestit čovek, tako mi se čini. Ali Nora Holf kaže da je bezdušnik i bezbožnik. Gospodin Babo Džon radi u Institutu za preradu divljih gljiva. Njegov šef, Sajm Sajmon ne želi da se izjašnjava o karakteru svog radnika. Ali je zato kolega gospodina Baba Džona, Robin Rol rekao da je gospodin Babo Džon simpatičan i pošten čovek. Nori Holf se pridružila i Ger Snajt i dodala da je isuviše škorpate-

tičan tip. Upitao sam je šta znači reč škorpatetičan, ali nije želela da mi objasni.

Inače, gospođa Dženi Frajt, gazdarica gospodina Baba Džona, kaže da je u potpunosti zadovoljna svojim stanarem. Uredno dolazi kući, uredno plaća kiriju. Ali je zato Bart Klud, takođe stanar kod gospođe Dženi Frajt i sustanar gospodina Baba Džona, izjavio da je gospodin Babo Džon nepodnošljiv tip. Nije hteo da obrazloži.

Teri Sejn kaže da joj je gospodin Babo Džon ful tip. A Nelza Jung da joj se penje na glavu. A Feni Kejz da joj se penje još na jedno mesto. A Ajs Jalki – da joj se to mesto nadražuje kad se seti gospodina Baba Džona. A Eli Fin nije ništa rekla. Slegnula je ramenima. Elizabet Najk se zacrvenila kad su joj spomenuli ime gospodina Baba Džona. A Seta Gut – zapevala. A Džesika Sju – zazviždala. Mejđž Klej je rekla: Dobar je. A Debi Iks : Loš je. A Klu Tlu je odmahнула glavom. A Pegi Ojn – pogledala u nebo. A Fifi Ti- u zemlju. A Zi Zizi je pljunula. A Gaga Oh – zažmurela. A Hana Blej snažno zatreptala. A Mejna Haris je rekla: O.K. A Stela Ni: Ih. A Nina Hag: Nikad čula.

A gospodin Babo Džon, junak ove naše priče, nema pojma o ovakvim glasinama.

STVARI OKO KOJIH SE NEKAD SVAĐAMO

Carmen, u to sam siguran, sve stvari shvata pogrešno. Jednom sam se našalio i rekao da ne volim ljude, a ona se zaprepastila i potom nije htela danima da razgovara. Kaže:

„Ti si kreten, idiot, ti nemaš kurac, ako je tako kao što kažeš!“

Ja joj uzvratim da nisam ni kreten ni idiot pošto sam završio prirodno-matematički fakultet, a to da li imam kurac – trebalo bi da ona najbolje zna. Ona se prvo rasplače, pa se rasrdi; kaže da više neće da čuje za mene, neće više da ima posla sa seksualnim psihopatom, i pritom me opsuje:

„Jebote Frojd!“ Tako kaže.

Ja joj smireno odgovorim da ne bih želeo da raskinemo jer ona dobro poznaje moja osećanja vezana za nju; potom joj povišenim tonom saopštım da uopšte nisam seksualni manijak i to se da utvrditi analizom mog dosadašnjeg života, i na kraju je zamolim da ne psuje Frojda i da o njemu ne govori loše. Što se tiče pogrda prema Jungu – nemam ništa protiv.

„A o Vilhejmu Rajhu?“ Pita ona.

„Ne, ni Rajha ne diraj!“ Govorim joj.

Potom se ljubimo i pošto je red na kafu gledamo jedno u drugo. Osećam da će opet izbiti prepirka, te pomirujuće kažem:

„Ja ću staviti kafu.“

Ona ustane i kaže:

„Ne, ja ću!“

Ustajem i ja:

„Nema potrebe, dušo. Ja ću to uraditi.“

Ona potom plane:

„To je samo tvoj izgovor jer ti se ne pije kafa koju ja spremam. Jebala te tvoja muška erganteriplicioznost!“

Sedam i ćutim, ne znam šta znači erganteriplicioznost i samo skrušeno promrmljam:

„Uskoro ću se ubiti.“

Carmen, još uvek besna, odgovara:

„Ubićeš se zato što nemaš kurac!“

„Imam!“ Kažem joj.

„Nemaš!“

„Imam!“

„Nemaš!“

„Ubiću se zato što ne mogu da podnesem sve ovo.“ Kažem.

„Sve ovo ne možeš da podneseš zato što nemaš kurac!“ Kaže.

„Imam!“ Kažem joj.

„Nemaš!“

„Imam!“

„Nemaš!“

„Dobro“ Kažem. „ Neću se ubiti, ali kurac imam.“

„Tako je već bolje“ Kaže Carmen. „ Nemoj se ubiti. Ja ću kafu staviti.“

Dok pijemo kafu ćutimo. Noć je i spremamo se na spavanje. I za to vreme ćutimo. Legnemo i ponovo ćutimo. Čuteći i spavamo. I tako... ćutimo...

Tanja je bila apsolventica arhitekture i život je zamišljala kao ogromni prostor kojeg, prije nego mu da svrhu i smisao, treba pažljivo projektirati. Vjerovala je samo u egzaktne stvari, klela se Titom i čitala knjige od kojih su me često podilazili žmarci, poput *Psihologija ljubavi: Kako ostvariti savršenu ljubavnu vezu?* Bez obzira na pet neuspjelih pokušaja, ja sam, s druge strane, bio siguran da još uvijek mogu položiti prijemni ispit na Akademiji scenskih umjetnosti. Iz nekog glupog razloga, vjerovao sam da sam rođeni glumac pa sam zanemarivao sve drugo u životu.

Ne sjećam se kada smo donijeli odluku da živimo skupa niti se sjećam dana kada sam na poleđini pisama, koja sam redovno slao roditeljima u inostranstvo, počeo pisati njenu adresu. Sjećam se onog čega se ljudi u vezama obično ne sjećaju i uopće ne znam zašto je to tako: žute fleke na njenoj košulji od tvida (kojoj je uzalud pokušavala utvrditi porijeklo), lepeta golubijih krila na otromboljenim limenim klupicama ili žute susjedove mačke...

Njen stan nalazio se u Lenjinovoj, u potkrovlju s malim, polukružnim prozorima i zidovima s kojih se ljuštila farba. Zvala ga je *šupak*. U početku nas je zaokupljala misao da ga uz njen osjećaj za prostor i moju ušteđevinu možemo učiniti pristojnim porodičnim domom. Tri puta nedjeljno čistio sam izloge u dragstoru preko puta i brinuo se o šlagiranoj

majci nekog ginekologa kako bismo mogli plaćati sve te silne majstore koji su nam, poput džohara, rovali po stanu, ali je, uprkos svom uloženom trudu, ta prokleta rupa sve vjernije odgovarala njenom opisu.

Nekoliko spratova niže, stanovao je pisac i profesor, profesor i pisac, drug Đuro Galski. Noću, u kratkim predasima između iscrpljujućih rundi naših poljubaca, mogao sam čuti otkucaje pisace mašine iz njegove sobe. Profesor Galski. Alkoholičar. Pisac kojeg je ostavila žena. Katkad bih ga sreo u stubištu i on bi me pozdravio, iako sam bio siguran da me se ne sjeća. Profesor Galski, visoki zalisci, naočare s debelim sočivima i grba na leđima kao u Quasimoda. Čovjek zbog kojeg sam ponavljao drugi razred gimnazije i zbog kojeg sam poželio postati bilo šta samo ne pisac. A onda je, početkom aprila te godine, na grad pala prva granata i živote nam pretvorila u ruševinu. Tanja je jedne večeri rekla: „Ako ostanem ovdje, neću preživjeti! Jer ne ubiju li me granate, ubit će me ovo ludilo“, a ja sam jedninu u njenoj rečenici još dugo ćutao kao nož među rebrima.

Grad smo napustili onoga dana kada je ona trebala braniti svoj diplomski. Krenuli smo u neku hladnu skandinavsku zabit, uvjereni da smo dobili priliku za novi početak. Za razliku od nje, ja sam uspio stići samo do prve granice. Ona je produžila dalje uz obećanje da će mi poslati garantno pismo čim stigne. Otad je na hiljade pisama stiglo u grad, ali ni na jednom nije bila moja adresa.

Prvih sam godina čuvao neke njene stvari: knjigu *Vlati trave*, recimo, obilježenu celofanom iz kutije Tokata na stranici broj 68. Ploču Cindy Lauper, ili malog plišanog zeku koji je još dugo mirisao po njenom parfemu. Dugo sam se bojao da ću, ako se odreknem tih nježnih sitnica koje su ostale iza nje, zauvijek izgubiti nadu da će mi se žena koju volim jednom vratiti. S dolaskom novog milenija, iz mog sjećanja počeo je

da iščezava njen osmijeh. Potom sam zaboravio njenu kosu, onda nos... Najduže sam pamtio njene oči. Posljednji put sam ih vidio one zime, kada je umro profesor Galski. Stojeći na kiši, pored rake u koju su pogrebni radnici spuštali njegov lijes, vidio sam trenutak kad su se zauvijek sklopile.

Lola neće djecu. Da je rodila sa dvadeset sada bi imala sina od osamnaest. Ali nije. Lola neće obaveze. Lola radi. Lola živi. Živi brzo. A djeca bi samo usporavala tu brzinu.

Kad malo bolje razmisle svi se slažu da je Lolin život je savršen. Ima dvije perzijske mačke. Divno se slažu te njene mačke. Tako divno se i Lola slaže sa svojim životom.

Lola zna šta hoće. Zna i šta neće.

Loli svi zavide. Na ljepoti. Na poslu. Na slobodi. Na osmi-jehu.

Da stvarno, Lolin život je savršen.

Lola ima veliki stan. Sa jednog prozora može gledati iz-lazak sunca. Sa drugog gledati zalazak. Lola ima vremena i slobodu da gleda te izlaske i zalaske sunca. Lola zna kako da uživa. Lola nikada nije mjenjala pelene. Lola nikada nije ima-la izrastak i slomljen nokat. Lola nikada nije bila ništa manje od savršenstva.

Lola ima ljubavnika. Njega je poželjela čim ga je ugledala. A kad nešto poželi, u njenoj glavi počinje da svira... Whatever Lola wants Lola gets... Naručila ga je kao večeru. I dobila ono što je naručila.

Lola neće zajedničke račune. Neće kredite koji se godi-nama otplaćuju. Neće da se on razvede. Ona čini sve da se on svojoj ženi vrati zadovoljan i sretan. Njoj ne trebaju lje-tovanja i skijanja sa njim. Jer za to, Lola ima prijatelje. On

je Loli zabava koja nikada i ni pod kojim uslovima ne smije prerasti u bilo šta drugo. Loli on treba kao „kućna dostava“. Kao razlog da se ponekad nasmije sama sebi. Zadovoljno kao mačka koja ima tajnu. Kao mačka koja ima nekoga, ali ne pripada nikome.

Ona neće da sa njim slavi Nove godine. Neće pogužvan buket za 8.mart. Lola je veća od života. Neće da bude supru- ga koju varaju. Ona samo može biti ona koja određuje kada i koliko, s njom, on vara svoju ženu.

Lola neće da joj dosadi njegovo prisustvo. Neće da joj na živce počnu ići njegove prljave čarape u spavaćoj sobi. Neće da skuplja njegove košulje po stanu. Da mu počne prigovarati što daska na WC-u nije spuštена. Neće da ga vidi bolesnog, nervoznog i poraženog. Neće da joj počne lagati. Da od nje počne bježati. Ona želi da on bježi njoj. I on to i radi. Baš onako kako to Lola hoće.

Lola neće da je on tu uvijek. Neće da mu kuha ručak. I da se sa njim budi i onda kada bi se budila sama. Lola neće da on ostane. Ona hoće da on povremeno dođe. I da onda ode. I da je poželi. Kao što ona poželi njega.

Ona voli upravo to njegovo povremeno bivanje u njenom životu. On dođe. Uvijek najavljeno. Ona ga dočeka u svojoj urednoj i savršenoj kući. Dočeka ga lijepa i nasmijana. Dočeka ga sa romantičnom večerom. Dočeka ga sa kadom punom to- ple mirišljave kupke. Masira mu sljepočnice. I uživa da bude savršena. Zbog sebe. I zbog njega.

Lola se sa njim seksa. Smije se. Ili prosto ćuti. Ponekad sklopčana kraj njega dok gledaju film na televiziji Lola skoro da prede od uživanja.

Lola ga razumije. Lola ga tješi. Lola ga čini sretnim. On Lolu čini sretnom. Nasmijava je. Dok joj pjeva. Dok joj skida haltere. Dok je ljubi po vratu. Dok joj govori kako je ona nje- gova sretna destinacija.

Lola se smije pričama koje joj on priča o svojoj djeci. Lola čuva njegove tajne. Lola je druga žena, rekli bi neki. Ali u svom i njegovom tajnom svijetu, Lola je prva. I jedina.

Lola nikada nije žena. Lola je ljubavnica. Vesela i nasmijana. Savršena. Našminkana. U crnoj čipki. U satenskoj posteljini. Lola nikada nije neraspložena kad je on kraj nje. Lola mu nikada ništa ne prigovara. Lola ga odmara. Lola ga zavodi. Lola ga obožava. Onako kao što obožava i sebe.

Lola ne ostavlja tragove koji mogu odati njeno prisustvo u njegovom životu. Ne šalje mu lascivne SMS-ove. Nema niti jednu jedinu zajedničku fotografiju. Njegov broj u njenom mobitelu, skriven je iza konspirativnog nadimka „Knez“. Ako je ko upita Lola će reći da ga čak i ne poznaje.

Lola nije zaljubljena. Lola samo voli vrijeme koje ima sa njim.

Lola je savršena ljubavnica.

Da, Lolin život je savršen. I onda kada gleda ime njegove žene istetovirano na njegovoj desnoj miški. I onda kad za njim zatvori vrata svoga stana. I onda kada u krevetu kraj njega čuti dok on svojoj ženi laže da će sastanci trajati cijelu noć.

Lolin život je savršen. I zato joj sad nije jasno zašto osjeća trunku ljubomore. Dok krajičkom oka gleda, kako on sa svojom neuglednom ženom i djecom, ruča, tu samo dva stola dalje, dok se ona pravi da uživa u društvu svojih prijateljica. Onih koje i nemaju pojma da Lola, tako savršena i lijepa, može biti ljubomorna. Ljubomorna na nešto što naizgled ne želi.

PREDVOJNIČKA OBUKA

U srednjoj školi pohađali smo predmet Odbrana i zaštita. U drugom razredu smo imali obuku za bojevo gađanje. Prije odlaska na vojni poligon, profesor nam je dao posljedne instrukcije:

– Ponavljam vam, kad zalegnete i dobijete naredbu da gađate u mete, ja i desetak vojnika ćemo stajati iza vas. Ako nešto bude nejasno, pitajte mene.

Liježe deset učenika, počinje paljba. Ustaje Zajko, okreće pušku prema profesoru, povlači obarač i govori:

– Professore, ova puška neće, evo neće!

Profesor pada. Mrtav. Puška nije opalila. Da li je učenik ubica?

LONDŽA ZELENA

Zimus je otvoren novi kafe. Unutra stari kameni zidovi, tavan od kafenih greda. Nazvaše ga *Izba*.

Počeli da se sakupljaju slikari, među njima je bila slikarka koja nije morala da se potpisuje na platnu, a ni da se uljepšava. Navraća Maestra sa svojim drugaricama, eno je i glumica sa cijelom trupom. Navraćaju i tri slobodna novinara. Publika je odlična, bez nje ne bi bilo ni *Izbe*, ni umetnika.

Dodoše i pisci u *Izbu*. Sinoć stiže pisac iz egzila. Njegova supruga posmatra slike kojima ne treba potpis slikarke. Upo-

znaju se njih dvije, zajedno obilaze slike. Pisci pokreću časopis za šankom. Glumci igraju sebe. Maestra blista, beremo note s njenog lica.

Danas navraćam na kahvu u *Izbu*. Na vratima se crveni blomba i odluka vlasti da se na neodređeno zatvori *Izba*.

Kafe je zatvoren iz gore navedenih razloga.

TAKSIRAT

Razgovor vila:

Ima l što crnje od crne mahrame?

Ima l što teže od sinovske rane?

Ima crnje od crne mahrame,

ima teže od sinovske rane,

za života preuzet junaka!

Prstom se pričala Zuma. Navališe prosci, navališe na braću dinli riječima Braća u ilumu, mekih duša, pustiše riječ, dadoše sestru povrh žene, dadoše je postarijem čoveku iz Orahova.

– Obukla si džehenemsku košulju, reče Zumki podругa Hasiba. Zumka, tek uvedena, lednu se. A studena je i dovedena. Lednuli je provođače, lednula je đuveglijina brada, livori strecali, svirka sećala na san o jednom ašiku. Evo, sniježna ulazi u leden đerdek. Zasniježila prostirka, zasniježi prosijeda brada nad njojzinim licem, bodu ledenice sijede, topu se i kapaju Zumi na lice, vrat...

Ujutru je znala da ni sa njom Ramko ne more imat evlada. Bijela brada zagoni se na Zumino blago, al slaba fajda. No i nemoćan đuveglija razbukta ljubomoru. Zumku dohvati inje od podругe. Za nepunu godinu Zumka objiele.

– Kana je sifat muslimanke, veli Zumi Ramko kad je razbradi.

– Neće kana na sijedu nevestu, veli joj podругa kad je kanoše.

– Sijeda sam i rođena, sijedu me pomajka našla. Imala sam tri godine, a ko da sam imala trista, odgovarala bi Zuma podругi i nastavljala svoja sećanja:

- Staralo pa mladelo ovo čorice, veli moja pomajka.
- Vрни se na tebe, Ferko, valim joj.

I vrnulo joj se, dobila ona tri godine, dobila ja tri godin. Gledam Ferku, bujna li je, ja hujna li je. Primih se uz nju. I, čuda, kosa mi buja, crna, pleća bujaju, drhtu od smijeha. Sad ponovo imam trista godina u ovoj kući, imam kosu tvoju, glas tvoj, a huk i buk niko da mi spršti.

Ćut, futajko futna! Ćuti i prouči nešto!

I on mi veli da proučim. Veli mi da zapučim nefс dovama. Nefс, je, veli, vatra džehenemska, ko ga utuli blago njemu. Hej, oo – svašta mi priča!

Udarala mnoga proljeća u njedra, šibala mirisima, izbijala ruža u obraze, al nikada nikome Zumka ne odriješi čvor kojim je utegla nefс.

Umrije Hasiba, ispratiše je, žališe je.

Na hatar neka od žena nazucnu Zumki džehenemsku košulju. Plakala je Zumka u noći, plakala u toplim talasima i sve je iz nje otakalo, otapalo se, svaka ledenica od podruge istoče. Pred sabah je zaspala i snivala kristalne trave, i nako cvijeće što sija iz neba. Obasjavaju Zumu svetla s latica. No nebom se zakovrdža oblak. Sijed. Kreće oblak šakom na nju. Šaka raste, bliži se, zatvori se nebo, prsti je latiše za rame. Ramko je budi.

Umrije joj i čovek. Prije smrti prepiso svu imovinu rodbini. Rođaci zakukaše za rahmetli Hasibom, dofatiše Zumku za džehenemsku košulju i izbaciše iz kuće.

Tad je zažalila što nema petoricu sinova, petoricu džinova. Sećala se imena bebica koje joj je šila mila pomajka. Zagrlila je rukama stomak, i zvala, i zvala Omera, Milhatu, Zahita i Mejremu.

Sestre su je uzele zgrčenu i povele sa sobom. Ona nije puštala stomak. Kad su je ljekari operisali, našli su veliku kilu u stomaku.

Ostavili su kilu, bila je prevelika, bilo je zaludno seći.
Ostala je lopta u stomaku, zašivena.
Padala je u nesvesticu Zuma i klapila:
– Omere, pomogni Milhati da ubere još malo svetla. Zahite, čuvaj Mejremu, čuvaj seku od oblaka.

1.

Jučer sam na predzadnjim stranama dnevnih novina prepoznao lice Dušana Rogozina. Ta vijest da je kroz finiš života prošao u pedeset osmoj godini, nije na mene ostavila neki izrazit osjećaj, niti me nešto posebno dirnula. Jednom davno, kao dječak, sjedio sam uz njegovo koljeno. U jednom trenutku vrata njegove intime ostala su otškrinuta i ja sam nakratko provirio unutra. Čudan i svojeglav svat bio je taj čovjek i sve što sam u tom trenutku uspio vidjeti stalo bi tek u jednu crticu. U jedan pokret ruke.

Jučer su me, kažem, ponovo pogledale te, skoro pa žive oči, vjerovatno će me na isti datum, sa istog mjesta, pogledati i sljedeće godine, a onda, ko zna...

Čovjek nije žarulja da bi pregorio onoga trena kad mu se pod vratom ugasi bilo. On je mrtav tek onda kad umre i posljednja uspomena na njega. Zamišljen nad tim pogledom, tim isječkom iz jednog života, razmotavao sam uspomene u svojoj glavi, slagao ih onako, bez nekog reda i smisla, uvjeren da snagom vlastitog sjećanja, čovjeku s predzadnje strane dnevnih novina, produžavam jedan život koji će trajati taman onoliko dok u njemu ne otkrijem još poneki bitan detalj.

2.

Moj otac je cijelog života bio moler. I danas je, iako se zavjesa iznad njegovih ljestvi već opasno spušta, spremna

prekriti tu ambiciju da sa istih zakorači tamo, gdje se odlazi samo u jednom pravcu i obično u ćefinu. Omolovao je za svog radnog vijeka dva puta Mostar, (u to se, naravno, ne ubraja teren od Budve do Dubrovnika i nazad) uzduž i poprijeko. Makar tako on voli reći kad mu oko zapara moje „izležavanja“ i dangubljenje nad iščitavanjem meni važnih pisaca, na kraju, kad se zaželi onih lijepih, Titovih vremena. Pola radnog vijeka proveo je na terenu. Donosio je otac, meni i mojoj majci, vraćajući se iz tih dalekih svjetova, u velikoj torbi na kojoj je bijelim slovima pisalo JUB-boje, gomile uspomena i mamurluka. Od uspomena; umanjenu Titovu skulpturu, nešto manju i drukčiju od one iz mitskih razmjera Antuna Augustunčića, koja je dugo stražarila nad našim životima, gordeći se s psihe pored televizora, sve dok majka nije nehotično povukla heklanu krpicu a druga Tita odmah potom, metlom pokupila u lopaticu... kolorisane razglednice Budve zapljusnute suncem, i poneku maketu pod kojom je crnim slovima urezanim u drvo pisalo; Dubrovnik. Istresao bi to na sred dnevne sobe; u očima bi mu kunjao umor, a iz usta, dok bi me gutao njegov zagrljaj – dva konjaka viška. Običavao je reći kako čovjeka uvijek, jedna čaša napija. Pa zašto je onda on pio dvije koje su bile suviše – e, to moja dječaćka percepcija nije mogla dokučiti.

Od mamurluka, kući bi donosio glavobolje i uspomene na velika prijateljstva trajno zapečaćena gomilama ispijenih Badelovih flaša konjaka, koja su po prvim danima nakon vraćanja u realnost i dok se utisci ne slegnu, održavana dugim telefonskim razgovorima. A onda bi telefon, nakon desetak dana, po logici zaborava, naglo i zauvijek, prestao zvoniti. S jednog od tih putovanja sa sobom je donio pregršt utisaka. Te godine radio je u Ulcinju. Bančio do zore s boljim i viđenijim svijetom, pred jutro uzimao mikrofon i pjevao Niz polje idu babo sejmeni a onda, onako, bunovan i neispavan, upinjao

se ponovo u džep tisnuti ono što je sinoć u kafani zijanio. Izmicala je 1989 godina. Jedan je, nama daleki svijet, vršio pripreme da prekorači zid i krene u zagrljaj čovjeku.

Jedan drugi, bliži nama, ćutio je eho nevolje koji je lebdio nad pokošenim poljima Gazimestana.

3.

Dušan Rogozin bio je jedan od onih ljudi koji je proročanski precizno, u pokretima tijela, ćutio ljudske karaktere. Bio je gluhonijem i naoko dobroćudan čovjek. Kažu da ti ljudi imaju istančan osjećaj za prodrijeti u ljudsku dušu, da su izrazito sumnjičavi i da teško sklapaju prijateljstva, a kad se to jednom desi, e, onda im možeš po glavi hodati. Bog im je oduzeo moć govora i sluha, ali, eto, obdario ih je nećim ćime će se braniti od udara razjarenog svijeta. Kad danas o tome razmišljam, ne znam kome je ućinjena veća nepravda. Da li nama koji govorimo, i koji smo kadri ćuti, ili njima koji u svakom trenutku od svega mogu okrenuti glavu i jednostavno, ne ćuti ništa. Bio je jedan od rijetkih oćevih prijatelja u ćiju sam intimu zavirio oćima jedanaestogodišnjeg djećaka. To jutro sjedio je u našoj dnevnoj sobi. Iza vrata su ležale dvije torbe sa identićnim JUB boje slovima. Majka je bila zablavljena prokuhavanjem vode za kafu. Svećarski mir lebdio je iznad naših glava. Skrnavio ga je tek klokot vode pod ćijim je mlazom otac, sa oćiju, brisao tragove sna. Na stolu je stajala flaša s rakijom. Dolijevao sam u Dušanovu ćašu. Nikad od tebe meraklije, šarale su njegove ruke lebdeći nad mojim pogledom a zatim je uzeo olovku i na kutiji Morave ispisao:

Ocu ti se ruke i u najvećim pijanstvima, nikad nisu tresle.

Zacrvenio sam se nad tom rećenicom. To je znaćilo, nakon što mi je proniknuo u dušu, da sam trajni i nepopravljivi škrtac, ustvari. A onda je Dušan Rogozin dlanovima pobrisao rumen s mog lica, otvorio novćanik i ja sam krišom zavirio

unutra. Učinilo mi se da se odnekud, iz dubine njegove intime, nasmijalo lice jedne djevojčice koja je uporno zurila u mene. A onda su, iza one, u novčaniku skrivene pregrade gdje obično počivaju brojevi koje nikad ne nazoveš, gdje se valjaju fotografije nezaboravljenih ljubavnica i uopšte, otpaci prošlih života – provirile oči čovjeka. Čovjeka zbog čijih će se ambicija vrlo skoro, povijest pisati krvavim slovima.

Dušan Rogozin ulovio je moje čuđenje, sijevnuo očima oko sebe, prstima prekrpio čovjekove kapke, a onda iz novčanika izvukao jednu crvenu novčanicu na kojoj se džilitao konj i pružio je meni. Uzaludna su i bez uspjeha ostala majčina negodovanja – Dušan Rogozin tjerao je svoje. Ovako pristojan dječak, čitao sam s njegovih usana, zaslužuje i pristojnu nagradu. Ali kakvu nagradu i zbog čega, skanjivala se majka. Nije joj odgovorio. Samo se uprtio svojom torbom i krenuo preko terase, gazeći sjenu mog oca.

4.

Otac je kroz život gazio tragajući za iluzijom u kojoj će svi ljudi biti obilježeni biblijskim moralom, istim onakvim kakvim je on hranio svoju ubogu dušu. Bogu se nije klanjao po zakonu Knjige, niti se zbog Istog izgladnjivao kad bi došlo vrijeme Ramazanu, iako je skrušeno stajao pred Njim dva puta godišnje; o dva Bajrama ili kad bi nekome trebalo klanjati dženazu.

Sporo i rijetko se umiralo u godinama mog djetinjstva.

Činio je sevap gdje god je za isti bilo mjesta. Vjerovao je, a i danas je tako, da u tom činu leži sam Bog. Stoga, priče o Kajinu i Abelu, do njega nikad nisu dopirale. Do mitova nije držao. Ovim svijetom, dok ga je bilo, hodao je povodeći se isključivo i samo svojom pameću. Tvrdo glava je prilika moj otac. Uzalud je u čovjeku tražio karakter. U to će se, bolno razočaran, uvjeriti mnogo godina dockan. Kasnije, kad odra-

stem, neodoljivo će me podsjećati na genijalne i potresne Kišove priče o vlastitom ocu, samo, s jednom naglašenom i važnom činjenicom; moj stari nije svijetom gazio u zamašćenom geroku niti se kroz život probijao da bi umro u metafori, iako je i sam preživio pogrom koji i danas kovitla njegovu dušu.

Pogrom vlastite porodice.

I danas ga, ponekad, iz sna prenu ti aveti prošlosti. Često se pitam koji je uzrok i šta je ustvari razlogom zbog čega je moj otac pored živih roditelja, brata i dvije starije sestre, ostao osuđen da istrajava kao siročće.

5.

Te godine ni jednom nije otišao na teren. Radio je uobičajeno radno vrijeme; od osam do četiri i već u pola pet sjedio bi za kuhinjskim stolom. Potpuno trijezan i bolno umoran. U našoj kući sve rjeđe, gost je bivao Dušan Rogozin. Danas, dok zamišljam njegovu bivše lice, ne sjećam se ustvari da sam ga više ikad i vidio. Ako i jesam, onda je to moglo biti samo u snu, uz neku poruku ostavljenu na kutiji cigareta, nakon koje će se, na crvenoj podlozi, džilitnuti jedan konj.

O, koliko sam samo bogatsvo stjecao u svojim snovima.

6.

Otac je, na opšte iznenađenje, prestao piti u godini rođenja moje sestre. I oko toga je bilo svakavih pizdarija. Majka nije vjerovala da je odluka koju je naprečec donio odmjerna i da je trajna: Sigurno se negdje otrovao, pa mu prisjelo, govorila je kad on ne bi bio tu. Čim otrov izađe iz njega, e, majko draga, opet će osvićati u kafani.

Ali nije.

Biće da se jako otrovao i da ga otrov još drži, jer, evo, tridesetak godina je prošlo, a on ni kapi alkohola nije okusio.

Nudili su mu silan novac samo da popije jednu čašu, uvjereni da će se tako ponovo stropoštati u staru naviku. Odbio je. Polako se osipalo društvo s kojim je dočekivao zore bdijući nad flašom konjaka, i on je u jednom trenutku ostao sam za stolom. Zurio je u čašu mineralne vode pred sobom a onda se pridigao, namignuo konobaru, prebacio jaknu preko ramena i otišao ravno u spomenu.

Radio je u firmi koja se, nekako, udvornički, s mirisom nadolazećeg kapitalizma, zvala Kolor Servis. Trpio je napravde, ili, poštenije je reći – nije znao držati jezik za zubima. Jednom su mu nabili na nos kako je, eto, firma učinila sve da pospješi njegov što brži oporavak, dajući mu mimo pravila pozajmicu za gradnju kuće, pritom mu ostavljajući mogućnost da probije sve realne rokove otplate. Stisnuo je prste u pesnicu i za dlaku promašio nos Zijada Kolečića. Osvrnuo se oko sebe još jednom, tek da u oko pohvata izbezumljene poglede sindikalista koji su u nevjerici zurili u njega, a onda je, s radnom knjižicom u ruci, ugazio nogom u hladno mostarsko jutro.

Dušan Rogozin zinuo je od čuda kad mu je stari pred nosom stao mahati rukama. Novac koji mu je firma pozajmila uredno je vratio već sljedeće jutro, Zijad Kolečić je pokušao ispraviti stvar praveći se da ne čuje kako ga stari upravo šalje tamo gdje je i ranije bio. I tamo odakle nikad nisi trebao ni izaći, pička li ti materina, bezobrazna, dodao je.

Više nikad nije prešao prag Kolor Servisa. Neki drugi ljudi čekali su da im otac vrati, od jučer pozajmljeni novac.

7.

Lani sam, nakon osam godina, u jednom trenutku, ostao bez posla. Zatvoren u vlastiti poraz, nisam napuštao kuću čitava dva mjeseca. Bio sam ono što je jednom davno, dok je rovario po mojoj duši, promaklo oku Dušana Rogozina.

Bio sam kukavica.

Nisam napuštao svoj očaj niti sam znao naći vrata na koja bih mogao pokucati u potrazi za egzistencijom. Urušavao se jedan svijet pod znatiželjnim pitanjima moje trogodišnje kćeri, a ja nisam znao razumom odgovoriti kako bih istom sačuvaao temelje. Razmišljao sam za ta dva mjeseca o životu.

Razmišljao sam o ocu.

Ne znam šta je on u tim trenucima mislio o meni. Naši razgovori nikad nisu probili granicu intimnog, ali ja sam, svedjedno, uviđao razlike između naših karaktera. Njegov je bio čvršći. I danas sam istog mišljenja. Ja, u svojim karakternim crtama namam ono što je njega oduvijek dizalo u visine mita – nagon da se borim, da grebem poput mačke po poraznom ogledalu života. I da donosim neke važne i od životnog značaja, presudne odluke. Ja se, za razliku od oca, s gorčinom i olako predajem. Padam kao snoplje pod zamasima srpa. Na svijet gledam suviše crno i često se, poput medvjeda, valjam u depresiji i vlastitom samosažaljenju.

8.

Odbacili su ga onoga trena kad se odlučio oženiti. Ustvari, bio je odbačen mnogo ranije, ali se tek po ženidbi, usudio to i priznati. Bila je 1976. Godina u kojoj je Mate Parlov postao evropski prvak u poluteškoj kategoriji i godina u kojoj moja majka nije uspjela zanijeti. Lebdjeli su pogledi očevih sestara nad trbuhom moje majke, te seljančice koja nije kadra ni dijete roditi. Smijali su joj se. Radovali se tom braku koji je osuđen da se valja u očevom alkoholizmu i njenom poniznom ustrajavanju pred eventualnim naletima šamara. Pronosile su, idući po komšiluku, srčući kafu iz fildžana u kojima su u isto vrijeme tonuli i mjesec i zvijezda, tu vijest da je jadnica jalova, i da bi joj bolje bilo da što prije pokupi prnje i vrati se tamo, odakle je jednom, greškom zalutala.

Obje su bile debelo starije od moje majke. Jedna je održavala dugu vezu s momkom koji se isuviše dugo skanjivao da je konačno oženi. Strasno je voljela djecu. Kasnije, kad se udala, svoju djecu nikad nije izrodila. Zla misao, pa makar bila i neizrečena, uvijek se istim aršinom vraća. I tu se više ništa nema za reći.

Druga je bila odavno u braku. Imala je jedno dijete i muža koji je devet mjeseci godišnje radio u Njemačkoj. U takvim okolnostima, ona je razmjenjivala poglede s komšijom Ismetom G. i trenerom karatea kad bi se poteglo pitanje zanimanja. Ako je pored toga bilo i nešto više, njena će duša iznijeti teret.

9.

Otac je uskoro počeo raditi u drugoj firmi koja je nosila ime blisko svijetu za koji je znao, na kraju, svijetu iz kojega je poput Feniksa izranjao, noseći na plećima sve svoje nevolje.

Firma se zvala Rad.

U početku se slabo i sporo snalazio. Stalno je mislio da je uzdrmani ego i ugled Zijada Kolečića učinio sve da se i ovamo osjeća uniženim. Teško je podnosio činjenicu da oko njega rade sve oni ljudi obilježeni trajnim usudom da eto, ne mogu ni govoriti ni čuti. Satima bi, nakon što dođe s posla, zurio u jednu tačku vrteći upaljač među prstima.

Čuju oni mene, znam da čuju, samo se prave topuzi, govorio bi majci i pritom u pravilu odbijao da jede. Da vidiš samo kako se u jatima skupljaju i ogovaraju me na onom svom jeziku gestikulacija, ljutio bi se.

Sklon sam vjerovati kako je tih dana podrhtavala kušnja u njemu.

Ali, eto, i tome se stari othrvao.

10.

Dušan Rogozin još jednu godinu radio je s mojim ocem, a onda je iznebuha počeo gubiti vid. U međuvremenu se razbilo ono jato koje je iz kutova svog nepovjerenja, s negodovanjem gestikuliralo u očevom pravcu. Iste godine, nakon što je Dušan Rogozin otišao za Beograd liječiti oči, otac je postao vođa smjene, odgovoran za rad i ponašanje dvanaest gluho-nijemih ljudi. Makar tako je stajalo u rješenju ispod kojeg se modrio žig sindikata. Postao je uho cijelog jednog kolektiva, postao je glas koji se po potrebi dizao kad bi osjetio da se na njih gleda s visoka i s nipodaštavanjem. Takvim nastupom zavrijedio je jedno duboko i trajno poštovanje grupe.

Bio je omiljen među njima.

Mogao im je, da je bio neki, po glavi hodati.

11.

Očeva majka nije činila ništa kako bi suzbila ničim iza-zvan, gnjev svojih kćeri. Ataci na ličnost moje majke nastavljali su se iz dana u dan, gušili su se mjeseci i zvijezde pod teškim tozom mržnje, avlije su se ponovo mele iako ih je majka maloprije omela, ponovo su se gužvale košulje očevog brata da bi im se, tren kasnije, peglali samo rukavi i kragna – jer, kako će seljanka koja uz to, još i na balegu nanosi, znati šta je u svijetu šik, veš se neposušen, skidao sa štrika, da bi ga uz teške riječi, koji minut kasnije, ponovo ugrizale štipaljke...

Očeva majka je šutjela.

U tom nijemom odobravanju da se neko verbalno zlostavlja, ležao je poraz pod kojim je konačno pokleknuo moj otac. Odselio se iz te kuće zapljusnut suzama, kad je s jeseni po avliji popadalo prvo lišće.

Godina je 1977. Bubri život u trbuhu moje majke, otac se davi u alkoholu a sokacima se, prvo šapatom, a onda sve glasnije, pronosi priča o jednoj sramoti; bludni je sin, vođen

pameću rospije, zalupio vratima roditeljskog doma, usput im opsovao Onoga zbog Koga se, ta svak zna, nije izgladnjivao u mjesecu Ramazana, naprotiv...

Bezočno se tih godina lagalo o mojim roditeljima.

Jednom će pasti veo na ljestve mog oca i on će zakoračiti tamo gdje se ide samo u jednom pravcu i obično u ćefinu, ali je jedno sigurno – nikad se neće pomiriti s činjenicom da je prognan iz vlastitig doma. Da je odbačen od porodice, eto, samo zbog toga što je oženio, njihovim očima gledano, ženu koja nije kadra jednu košulju ispeglati. Kasnije, kad se ja rodim, kad budem s odvratnim dječijim prezirom, kinjio vlastitu sestru, u njegovom životu, poput gljiva nakon kiše, porast će dvije kuće. Za dva života. Jedna, kao pomen na onaj iz koga je prognan i jedna za ovaj nad kojim visi gledajući svijet sa posljednje prečke svojih ljestava.

12.

Rat se šunjao najavljen devalvacijom dinara.

Konj iz mojih snova više ničemu nije vrijedio. Slutnja koja se ćutila nad pokošenim poljima Gazimestana, uvlačila se u naše živote. U Vukovar se, zurili smo u ekrane, uvlačila jeziva sablazan smrti. Otac više nigdje nije išao. Vrtio bi se oko kuće, uključivao televizor, slušao kako neko u isti govori: Za rat je potrebno dvoje, a onda je ispred naše kuće pala granata, jedan je geler, ne veći od nokta na mom palcu, rikošetirao i ugasio televizor. Kasnije ćemo, u podrumu, kod komšije Aziza, preko akumulatora, ponovo zuriti u ekran. Jedan će general u Gube-ru umiti ruke, a onda će njima pomilovati lice dječaka.

Povijest će se nakon toga početi pisati krvavim slovima.

13.

226 Volio sam očevu majku, o, kako sam volio očevu majku. Pamtim dane u kojima su moji roditelji znali biti dobre volje

pa bi me pustili da spavam kod nje. Skutrio bih se uz njene dimije, do očiju pokriven dekom i slušao kako pod dedinim zubima hrska Lindžo, a ispred njega, pirueta na ekranu, otkriva gaćice Katarine Witt. Jednom davno, kad je moj otac donosio odluku da više neće piti, u rađaoni je ležala moja majka. U naručju joj je počivalo modro klupko koje se, kao u bajci, trebalo pretvoriti u moju sestru. Plakao sam u avlijskom hladu stiskajući skute njenih dimija. Svojoj majci, čitavim svojim pet godina starim bićem, želio sam sve najbolje. Osim da se vrati iz bolnice.

Dedo me korio: Šta pričaš mrcino jedna, a ona bi me privijala na prsa: Ne plači, sine, samo neka sve prođe kako treba. Neuzubilah, šta sve ova današnja djeca neće reći...

Iz prikrajka, potonule u zlobu, naš razgovor lovile su očeve sestre i brat, odjeven u pogužvanu košulju na kojoj su ravni bili tek kragna i obodi rukava.

Uvijek je držao do sebe taj brat mog oca.

Kasnije, kad budem iz razvalina prošlosti spašavao samo detalje, pisat ću, sa izraženim sentimentom o majci svog oca. O njenim dimijama, o piti njenom rukom pravljenom, o košijem peru u kojemu se zlati kap ucvrljanog masla i umišljati da sam iz svojih identiteta iščupao najvažnije detalje.

14.

Zagledan u televizor, prepoznao sam njegovo lice. Stajao je ispred objektiva kamere. U ruci je držao olovku i komad papira. Oko njega se, po obroncima, zbijao snijeg, a u zamah načinjen od ruku, mogao je stati cijeli jedan svijet. Gestama je pokušavao pričati o zemlji, o zulumu koji je jedan narod trpio vijekovima cvileći pod turskom čizmom. Neki raščupani novinar uljudno je klimao glavom, a onda je, jedva čujno, rekao: Jasno, razume se...

Odmakao se jedan korak ispred oka kamere, spustio naočale na pola nosa, a zatim na papiru ispisao: Ma, razumeš ti moj kurac. Hajd sad briši odavde, da te, bre, nisam više ovde video.

Želio sam vjerovati kako je Dušan Rogozin baš tako napisao...

Kasnije je gledao kako se televizijska ekipa udaljava iz njegovog vidokruga. Sageo se i u ruku zgužvao grudvu snijega. Dugo je letjela dole, u bezdan sarajevske kotline.

Ocu nikad nisam rekao kako sam tog jutra, na televiziji, prepoznao Dušana Rogozina. Ostavio sam ga da traga za svojom iluzijom, da u uzaludnim pokušajima u čovjeku traži *homo sapiensa*.

15.

Nikad se nije pomirio s progonstvom iz vlastite porodice. Jak, kakav jest, utjehu nije tražio roneći po dnu rakijske čašice. Moj otac je činio sve da se ponovo zbliži s njima. Tiskao je cijele štekove novca u džep svoga oca kad bi ga sreo u čaršiji, svaki dan bi po dva puta išao obilaziti majku.

Pamtio je sve važne porodične datume. Jednog takvog još se živo sjećam.

Očev brat se u međuvremenu oženio, dobio sina i valjalo je otići odnijeti poklon. Ne sjećam se više šta je stajalo u kartonskoj kutiji koju je otac vukao za sobom. Znam da je majka dugo stajala pred ogledalom svoje prošlosti, a onda je smakla pogled ustranu i zakoračila u stvarnost.

A tamo je bilo veselje, cijeli butovi mesa pred dvojicom zetova i još jedan koji je čekao nekoga. Nisam želio ni pomišljati koga. Pred nama se, moram li reći, ništa nije našlo. A i kako bi kad nasrćemo nepozvani.

Tu noć, dugo sam slušao kako oca iz sna bude prigušeni jecaji.

16.

Od tada su prošle godine.

Progutale cijelo jedno odrastanje.

Umivamo se vodama Gubera kad pođemo klanjati masovne dženaze. Pred licem jednog čovjeka, tamo, u nepoznatim daljinama, još uvijek je živa i jednako treperi, slika onog dječaka.

Već odavno su mrtvi roditelji mog oca.

Niko se ne sjeća Katarine Witt.

A oni drugi, još dotrajavaju u svojoj zlobi... utapaju se mjeseci i zvijezde u fildžanima njihove zavisti. Samo moj otac jednako stoji na posljednjem podioku svojih ljestava, tvrdo glavo ignorišući zavjesu koja se sprema da ga proguta...

17.

Jučer su me, s posljednjih strana dnevnih novina pogledale oči Dušana Rogozina a ja sam samo stresao ramenima i u sjećanja pokupio meni bitne detalje.

Šta li je sad, zaboga, prepoznao u meni?

„Mrtvi su mrtvi...“, u ušima mi odzvanjaju stihovi Grahine pjesme. Pokušavam pogledati na sat, hvatajući se drugom rukom za Naidin ruksak. Zbijene jedna uz drugu, obje se oslanjamo na pleća suputnika, jer je nemoguće doći do ruko-hvata. Autobus staje ispod mosta na Ciglanama, pokušavam se pomjeriti u stranu da ljudi mogu izaći. Broj putnika se prepolovio, i ja lovim slobodno mjesto. Otvaram prozor iznad sjedišta i duboko udišem. Krajičkom oka vidim stariju ženu sa crnim cekerom u rukama, iz kojeg vire plastična kantica i drška metle. Jedan kratak pogled je dovoljan da ustanovim da idemo na isto mjesto.

Sa par preostalih putnika izlazimo na posljednjoj stanici. Gasim usb, vadim slušalice iz ušiju i stavljam ih u džep farmerki. Naida gleda u čudu ispred sebe. Ona nikada prije nije bila na Barama, i iznenađena je veličinom groblja. Primjećujem preko puta ulice, veliku OMV pumpu, koje nije bilo kada sam posljednji put bila ovdje. Ateistička parcela A 13 smještena je u visokom predjelu Bara, i pješice uz laganu šetnju treba nam desetak minuta do gore. Prstom pokazujem Naidi u kojem dijelu se nalazi grob, i počinjemo se lagano uspinjati. Kasno je poslijepodne, ali je zrak i dalje vreo. Snopovi sunčeve svjetlosti još uvijek čvrsto vezuju nebo za crne i bijele blokove mramora. Nanosi suhe zemlje po stazi mrve se pod našim nogama, dok ja pokušavam iščeprkati prijeratne slike iz preostalih mrvica sjećanja.

Najbolje pamtim prvi odlazak na groblje, sa bakom i dedom. Bila je subota, ljeto, meni približno šest godina... Baka i deda šutke piju kafu za trpezarijskim stolom. Ja se motam po podu, gurajući mali plastični džip, i naglas brundam oponašajući zvuk motora. Iznenada, baka spušta pogled ka meni i pita da li bih voljela ići *kod mame*. Toliko puta (poslije toga) smo bili na groblju, ali nikada nismo izgovorili riječ „grob“! Usne su mi utrnule od brundanja, i ja samo klimnem glavom.

Uzbrdica postaje oštrija, pa svako malo zastanemo da predahnemo. Nigdje žive duše oko nas. Davno umrli i zaboravljeni ljudi: tek ponegdje svjež buket cvijeća ili zapaljena svijeća. Što se više bližimo ateističkim parcelama, to je pustoš veća. Pitam Naidu šta osjeća. „Mir“, kaže. I ja osjetim nešto, što već godinama nisam osjećala. Već poprilično umorne usporavamo korak. Šapućući nastavljam gdje sam stala.

Deda je neutješno jecao. Baka je gledajući u maminu sliku, glasom koji je zamirao ponavljala: „Nemoj, ne vrijedi plakati.“ Nisam se usuđivala progovoriti. Samo sam stajala i gledala kako se dedine krupne suze razbijaju o površinu bijelog mramora, da bi se potom u sitnim kapljicama slile niz ivicu spomenika. Kada se malo smirio, baka je odmotala dva buketa cvijeća iz bijelog papira, i rekla mi da stavim po jedan u svaku vazu. Oni su izvadili metlu, kanticu i krpe iz cekera. Počelo je temeljito čišćenje: prvo čupanje korova, zatim mečenje stazice, potom pranje spomenika, te na kraju sušenje.

Naida se nasmija: „Vi k'o da ste išli na radnu akciju“. I meni je smiješno, jer stvarno je bilo tako. Mi smo na groblje išli raditi, a ne tugovati. I to svakog vikenda, obično subotom poslijepodne. Kad iz današnje perspektive pogledam, shvaćam da je zapravo redovno održavanje spomenika bio način da se izraze tuga i bol. Kupujući i sadeći cvijeće, prekrivajući spomenik velikim najlonima zimi, baka i deda su govorili da mama nije zaboravljena. Za ateiste sjećanje je metafizička

kategorija. Jedino što možeš uraditi za voljene koji su mrtvi, možeš ih čuvati od zaborava. Tako je odlazak na groblje postao naš mali ritual, kojeg je prekinuo rat. A, kasnije nakon dedine, pa onda bakine smrti potpuno je iščeznuo. Pokušavam se sjetiti kada sam bila posljednji put bila ovdje; pa sigurno je prošlo šest-sedam godina.

U djetinjstvu pored Vratnika i Grbavice gdje sam živjela, najbolje sam poznavala Bare. Znala sam imena, a ponekad i sudbinu, ljudi sahranjenih u blizini maminog groba. Na pola puta nalazi se velika bijela raspolovljena jabuka. Dok joj prilazimo objašnjavam Naidi da je tu sahranjen Dražen Ričl. Nikoga nema, ali se vidi da je grob i dalje posjećen, da neko brine. Dajem Naidi znak rukom da se približi, i pokazujem joj isklesanu gitaru u polovici jabuke koja je spuštена na ploču. Prije rata, kad god bismo prošli tuda, bilo je barem dvoje – troje mladih ljudi, koji su sjedili oko spomenika. A, na godišnjicu (1. oktobra) bilo ih je toliko da se iz daljine nije mogla vidjeti jabuka. Sedmicama poslije, spomenik je bio zatrpan ogromnim buketima cvijeća. Barem su mi se tada činili ogromnim, kao i jabuka. Ali dok sad stojim pored nje, čitajući stih Ričlove pjesme isklesan u kamenu, imam osjećaj da se nekako smanjila.

Imamo još nekih dvadesetak koraka do mjesta gdje je mama ukopana; kažem Naidi da stane, jer moram nešto vidjeti. Odmah uz stazu nalazi se grobnica u kojoj su pokopani majka i dvoje djece (sin i kćerka). Poginuli su u saobraćanoj nesreći '84. Pored njihovih imena nalazi se i ime muža i oca, i ja samo želim vidjeti da li je još uvijek živ. „Nema datuma smrt“, dovikujem Naidi. Dobro ga se sjećam. Kad god bih dolazila on je bio tu, sjedio je na klupi u podnožju spomenika. Baka i deda su mi pričali da on dolazi svaki dan poslije posla, zimi i ljeti, po snijegu i kiši. Vremenom počeli smo se pozdravljati sa njim. Svih ovih godina, često sam mislila na njega. Nikada ga nisam srela nakon rata. „Izgleda da je još

uvijek živ“, kaže Naida. Ali, ja nisam sigurna. Bio je to čovjek koji je predano iz dana u dan, dolazio na groblje i čekao svoju smrt. Još uvijek se sjećam njegovog sivog mantila, koji mu je dosezao do članaka kad god bih ga vidjela da zguren sjedi pored grobova. Uvijek je pušio cigaru i odsutno gledao u četiri nadgrobne ploče. Gledao je u nasmiješena lica svoje djece, lice svoje žene i čovjeka koji je umro onog dana kada su mu javili da njegove porodice više nema. Gotovo je nevjerovatno da je napustio grad. Ali šta se dogodilo sa njim? Jedino što mi pada napamet jeste da je umro ili poginuo u ratu. Tih godina niko lud ne bi došao u ovaj dio Bara. Sahrnili su ga gdje su mogli u tom haosu. Možda čak i u nekom parku. Niko nije ostao poslije njega, ko bi o tome mogao posvjedočiti.

Nazire se mamin grob, pokušavam Naidi objasniti koji tačno jer ih ima nekoliko istih. U to vrijeme – prva polovina osamdesetih – mladim ljudima (ateistima) često se pravio spomenik u obliku tri liske. Kažem joj da ćemo brže stići ako se spustimo sa ceste među grobove.

U daljini se čuje lavež pasa. Naida stoji postrani dok ja sjedim na klupici u podnožju spomenika i pušim cigaru. Okrećem se, nigdje nikoga u blizini. Osjetim da me Naida ispitivački gleda. „Mala vaza u vrhu spomenika pušta vodu, ova ovdje velika (rukom pokazujem ispred sebe) se potpuno odlijepila od ploče“. Dižem je i ispod ostaje samo četvrtasti žuti trag sasušenog silikona. Gledam sa strana i vidim mnogo oštećenja na mramoru. Na nekoliko mjesta pojavile su se dugačke debele žile u kamenu. Pola pločica duž uske stazice okolo spomenika je polomljeno. Debeli snopovi korova izmigoljili su iz pukotina. Mislila sam da je mnogo gore“, kaže Naida, ne skidajući pogled sa datuma ispod mamine slike na pročelju. 1960–1982, piše. „Šta osjećaš?“, pita me.

Na sredini nalazi se izrez u obliku srca u kojem smo sadili cvijeće. Vidim da više nema plastike koja ga je ograđivala,

kako svježja zemlja ne bi ispadala na bijelu površinu. Stara i suha zemlja, propala je dolje u rupu za nekih dvadeset centimetara. Sjećam se kada sam u Univerzitetnoj biblioteci čitala Camusovog *Prvog čovjeka*. Trebalo je da spremam ispite, ali ja sam čitala *Prvog čovjeka*. Bila je sredina ljeta i čitaonica je bila skoro prazna. Sunce je neumoljivo peklo kroz velika prozorska stakla. Dok sam čitala, neprestano mi se iz fusnota uma ukazivala slika posljednjeg dana slavnog pisca. Te 1960. godine, pored Camusovog beživotnog tijela pronađena je i njegova putna torba, u kojoj se nalazio nedovršen rukopis. Nakon sahrane, zajedno sa ostalim piščevim stvarima, torba je vraćena njegovoj porodici. Sve do 1994., kada je Camusova kćerka odlučila objaviti ovaj roman, svijet nije znao da poslije pobunjenog postoji "druga vrsta" čovjeka. Onog koji je 34 godine bio skriven u tami neke zatvorene ladice. Čovjek koji je u dobi od jedne godine ostao bez oca, koji je poginuo u bitci na Marni. Četrdesetak godina poslije, taj isti čovjek stoji ponad groba mladića, koji jeste njegov otac, ali je prije svega dijete u mislima zrelog čovjeka. Mnogo puta poslije, zamišljala sam prizor kako i sama stojim na majčinom grobu, znajući da sam je nadživjela. Meni je dvadeset i devet godina, mama je imala dvadeset i dvije kada je umrla. Bile su mi dvije godine, i nemam nikakvih sjećanja na nju. Jedino što osjećam dok gledam u rupu uokvirenu u obliku srca jeste da bake i dede više nema. Čitav jedan svijet je propao u zemlju.

„Šta osjećam? Osjećam da se sve smanjilo. Kao da je čitava ateistička parcela postala rt uvelih nada. Rt u kojem spava smrt socijalizma. Pogledaj malo u sve te vaze. Prazne! Ponegdje neki sasušeni cvijet, ili još gore plastični. Eh, tako se i u mojim očima sve ovo nekako sasušilo i skupilo.“ Palim novu cigaru.

„Ama, normalo da ti sve izgleda manje, pa odrasla si“, dobacuje mi Naida. „Znaš šta“, kažem joj u šali, „nije da sam baš nešto i porasla (jebem mu, imam metar i šezdeset!), pa da mi

se perspektiva tako drastično promijeni. Promijenilo se nešto drugo, što nije samo stvar godina. Promijenjena je struktura grada i ideologija. To se ovdje najbolje vidi.“ Za kratko šutimo, a onda Naida kroz smijeh pita: „A, jeste li stvarno umotali spomenik u najlone?“ „Aha“, odgovaram i obje vrištimo od smijeha.

Gledam na sat. Prije nego krenemo trebamo počupati korov, ali isto to moram uraditi i na dva susjedna groba. Naida me upitno gleda, pa objašnjavam: „Tu odmah do mame, sahranjen je Tibor. Imao je dvadeset godina kada se utopio. Njegov otac je gledao s obale kako grca u valovima, ali mu nije mogao pomoći jer je nije znao plivati. Pored njega je ukopan Ado, bio je beba (imao je samo 3 godine). Roditelji i jednog i drugog davno su odselili iz Sarajeva, tako da bismo mi, kad god bi dolazili, malo počistili i kod njih“. Naida više ne zna šta bi rekla, samo odmahuje glavom i čupa korov.

Zahladnilo je. Osjetim blagi povjetarac na leđima, ali u tom vjetru više ne prepoznajem mirise koje sam nekada ovdje osjećala. Čučim, a ruke su mi pune korova. Podižem pogled i posmatram uklesane zvijezde na spomenicima. Kad zažmirim, neke su obojene bronzom (kao mamina), a neke crvenom bojom. Kad otvorim oči, vidim da su boje spale. Njihov sjaj zamijenila je sivilo potamnjelog kamena.

Nebo gasne. Sunčeve zrake dižu svoja sidra, prepuštajući groblje prvim znacima noći. U tišini odzvanja bat naših koraka, dok se spuštamo ka izlazu. U podnožju pokraj jednog groba, sjedi žena koju smo vidjeli u autobusu, pogleda zarobljenog u odsutne misli. Gurkam Naidu laktom i šapćem: „Šta sam ti rekla“. Naida gleda u raspored vožnje autobusa, a ja iz džepa vadim usb i slušalice.

Mrtvi su mrtvi, i tako ostaje.

Svi smo čuli za priču o čoveku koji je otišao do kioska da kupi cigarete i vratio se dva dana kasnije, ili nakon deset godina, ili nikada. Neko je to čuo kao vic, neko kao anegdotu, a nekom se neko kleo da se to dogodilo baš tom i tom rođaku tog i tog prijatelja, pisalo je i u novinama i tako slično. Znamo i za srodnu, mada strašniju verziju priče, po kojoj je čovek sišao do kioska da kupi cigarete ili da baci smeće, ali je zatekao tuđ stan kad se vratio, sa tuđim prezimenom, ili svoj stan sa urednim imenima ukućana koji izgledaju potpuno drugačije, ili je sve isto ali njega uopšte ne prepoznaju, a on je umro ili nešto još gore, na primer, pa ponegde ova mračna avantura uma ima kao dodatni začim užasavajući detalj da je junak kod svoje kuće zatekao nekog drugog čoveka, koji recimo puši njegove cigarete i uz čije nogavice se u strahu od njega pribijaju njegovi rođeni žena i deca. Ovu grozomornu fabulu sretali smo u filmovima, pričama, košmarima u nastavcima, treptajima, svako ko se ikada zapitao nešto važno u životu imao je takve strahove, jer bez straha nema ničega važnog, a oni koji nemaju straha njima ništa nije ni važno pa ni sopstveni život, a postoje i oni kojima sopstveni život nije važan zbog velikog straha od neke nepravde pa se žrtvuju i budu heroji. Ko se pita o tome kako i zašto je postao, ili bar kako i zašto je baš on postao, taj se bar jednom ljudski uplašio i da će nestati, i to tako, odjednom, bez traga i smisla, kao što je bez

traga i postao. Kao krajnost, sa naročitom jezom sam čitao o najjednostavnijim slučajevima nestanaka osoba na očigled prijatelja i rođaka, ili naočigled činjenice da je bilo nemoguće da se to dogodi, kao što je dokumentovano da su nestali čuvari svetionika na škotskim Flanan ostrvima u decembru 1900. godine, sva vrata zatvorena, kreveti pogužvani, prevrnuti stolica i zaustavljen sat, i ni traga, nikada, ničemu od njih. Ili kada je u decembru 1949. jedan po imenu Tetford iz Benningtona u SAD bio u autobusu u kom ga je videlo četrnaest putnika kako spava, autobus se nije zaustavljao a kad su stigli, odjednom ga nema, i niko ga nikada više nije video, iako su sve njegove stvari i dalje bile na sedištu, tamo gde mu je bila glava. A Frederik Valentič je 1978. leteo svojom Cesnom prema King Ajlendu u Australiji i sve je bilo u redu, a onda se nečega uplašio i razgovarao sa kontrolom leta i nije znao gde je i poslednje reči su mu bile „lebditi iznad mene i nije letelica“ i nestao je bez traga, ni olupinu nije ostavio za sobom, a Cesna uvek ostavi neke delove kad padne u more, i nisu vredele nikakve potrage iako je sve to sasvim blizu i svi su brinuli i pitali se šta mu se dogodilo, dajte da to rešimo pa da pazimo da se i nama ne dogodi. Mnogo je takvih priča, a teško je sada verovati nekom da je neko nestao u autobusu pre ko zna koliko godina, i lako je verovati da u nekom departmanu za spasavanje u australijskom ministarstvu za transport sede neke budale i da bi bolje bilo da su one bestraga nestale a ne taj mladić, a normalno je i verovati da se neka priča ponekad i tek tako cela izmisli a novine je prenesu i arhive je prime bez predrasuda i pitanja, ali ipak svaki čovek duboko u sebi zna za jezu jer oseća da kako je nastao, lako i bez sećanja na svoj dolazak, sva objašnjenja su samo zamena pitanja i odlaganje odgovora i nema kraja tom poniranju a dah se gubi brzo, i svaki čovek duboko u sebi zna za jezu jer sluti da je sve to samo neka opsena, neka igra svetla ako je to uopšte svetlo,

trepet neke struje koja protrčava kroz ništavilo, i isto tako može sve i nestati, prošlo je i gotovo, sve stvari koje su mu toliko važne i on sam koji je najvažniji jer drugo ništa nema da se uhvati, i ko će kome uopšte za to odgovarati, kad niko nikada nije odgovarao za to što uopšte sve i postoji?

Ipak, ono što se dogodilo meni je groznije, jezovitije i podlije od najcrnijih mora, i od stvarnih priča i od onih izmišljenih koje toliko liče na pravi strah da su stvarnije od stvarnih, i čudnije je od čuda u koja ne verujemo pa čak i od onih u koja verujemo, i od same pomisli mene obliva panika koja mi menja boju kože i krv počinje da mi hropće, a neki osećaj minijaturnosti me u onom uglu mozga koji je nezdogan za dohvatiti svesnom mišlju izluđuje podmuklo kao golicanje jezika otrovnice, ali ja pouzdano znam, i ne morate mi verovati, da ako siđem da kupim cigarete i novine, i to sam i uradio i vratio sam se već u svoj stan, i zagrlio sam ženu i dete i zauzdao olovne suze, da se ništa, apsolutno ništa neće promeniti, mogu i da sednem i cele ih pročitam, i niko neće za to odgovarati, i nikog neće biti briga, o užasa, zemljo otvori se i progutaj nas sve.

SARAJLIĆEV ANTIRATNI LJUBAVNI ROMAN U STIHOVIMA

Josip Osti

Mada je pripadao prvoj generaciji pjesnika poslije drugog svjetskog rata, koje je neizbrisivo obilježilo ratno i poratno vrijeme, zajednički ideali, posebno u periodu obnove i izgradnje ratom razrušene zemlje, Izet Sarajliće, kako istinskom pjesniku i priliči, bio i ostao sam. Prve pjesme, a među njima i one napisane 1947., objavio je 1948., a prvu knjigu, *U susretu*, 1949. Uspomene na rat bile su najjači razlog što je u svojoj poeziji, s željom da se rat ne ponovi, neprestano zagovarao mir. Onako kao što se, naglašenim intimizmom, pedesetih godina prošlog stoljeća, odupirao sorealističkoj, horukaškoj, udarničkoj i prekomjerno optimističkoj poeziji, isto tako se, potom, odupirao bezličnosti, hermetičnosti, nekomunikativnosti i uniformnosti modernističke poezije. A svo vrijeme je, samosvojnim senzibilitetom, branio čovjekovu osjećajnost, koja je bila izložena svakojakom nasilju, grubostima i otuđenostima, branio potrebu za iskrenošću, toplinom, ljubavlju, druženjem i prijateljevanjem. Umjesto vedre i vesele akcijske ili, kasnije, jezički eksperimentalne i hladne poezije, pisao je tankoćutnu, *sivovikendaški* sjetnu i elegičnu poeziju te od pjesničkih početaka nadalje branio *pjesnikovo pravo na tugu*, kao što je, u tako naslovljenom tekstu, koji je preusmjerio poslijeratnu bosansko-hercegovačku kritiku, zapisao Ivan Fogl. Upravo njegove elegične i baladične pjesme, melanholične i sjetne tugovanke, kako među ranim,

tako i među kasnijim pjesmama, potvrđuju da ga je, usprkos podsticajnim uticajima Jesenjinove harmonično oblikovane duševnosti, Whitmanove lavine dugih, vitalističkih i čovjekoljubivih stihova, Prévertove anegdoticne ljubavne lirike i Brechtove, jednostavnim riječima izricane, društvene kritike, trajno obilježila lirska atmosfera stražilovske linije pjesništva, od Branka Radičevića, preko Miloša Crnjanskog i Milana Dedinca, do Stevana Raičkovića.

Mada obljubljen kod onih koji su ga čitali i čak znali mnoge od njegovih pjesama napamet ili ga rado slušali, zbog čega je bio rado viđen učesnik pjesničkih susreta, kako u zemlji, tako i izvan nje, Sarajlić je ne rijetko bio meta kritike. Ne samo književne, nego kako onih kojima se nije sviđala njegova poetika i poezija, tako i onih čiji napadi su bili više osobni i/ili čak prevashodno politički. Događaji u književnosti i književnom životu potvrdili su ispravnost njegove pjesničke dosljednosti, što potvrđuje i to da su neki od nekoč njegovih najžešćih kritičara u međuvremenu promijenili svoja mišljenja. Zato mi se i ne čini potrebnim pominjati njihova imena. A čini značajnijim navesti neka od mišljenja pjesnika i kritičara koji su, pišući o Sarajličevoj poeziji, ukazivali na njene osobenosti i posebnosti, kao i njen značaj, te ga, time, podržavali na izabranom pjesničkom putu.

Izvrсни, prerano umrlı srpski pjesnik Branko Miljković je, 1960., napisao: „Sarajlić je vrlo uspješno učio na Majakovskom kako biti pjesnik, a ne biti smiješan.“ Ivan Fogle je, 1963., rekao: „Malo je pjesnika našeg doba i našeg tla koji su se tako bespoštedno dali opštim motivima ljudskog trajanja i u njima našli svoj intimni svijet.“, a jedan od najvećih suvremenih slovenskih pjesnika, Kajetan Kovič, u pogovoru izbora Sarajličevih pjesama *Lirika* (1971.): „Već ovlaštan pogled na Sarajličevu poeziju kaže nam da se njegova riječ neprestano teži udaljiti od apstraktnog i kreće se u nesporednom opipljivom svijetu. Tako i ljubav, koja predstavlja njegov osnovni osjećaj

i ideju, nije nešto deklarativno i predimenzionirano, nego je načinjena po čovjekovoj mjeri.“ Poznata poljska prevoditeljica Danuta Straszynska je, 1973., napisala: „Sarajlić, koji je itekako svjestan velikih istorijskih promjena, zna vrijednost tzv. malih stvari i o tim malim stvarima govori s najvećom ljubavlju i saosjećanjem“. Midhat Begić, prvi moderni esejist u BiH, 1974., utvrđuje: „Sva je poezija I. Sarajlića zasnovana na doživljajnosti, na neposredno kazanoj pjesničkoj riječi. Po tom podsticaju koji je vjeran izraz njegove ljudske i pjesničke prirode, Sarajlić je izgradio svoj lik, svoje stilsko predivo pjesme u kome se sučeljavaju raznovrsni porivi intimnog bića i glasovi pjesnikova vremena u rijetko viđenoj saobraznosti.“ Iste godine je Igor Mandić, kritičar znan po svojoj beskompromisnosti, tvrdio: „U kužnom zraku hermetičkog pjesništva Sarajlićeve pjesme dolaze kao spasonosna doza kisika.“

A i kasnije, mnogi su izrekli različita pohvalna mišljenja o Sarajlićevoj poeziji. Tako je, recimo, srpski pjesnik Branislav Petrović već u naslovu predgovora izbora Sarajlićevih pjesama *Novi stari stihovi* (1980) naglasio da za njega „pjevat i znači postojati“. Risto Trifković je, 1981., napisao: „Poslije Borhesa dokumentarizam je postao bezmalo ne samo znak raspoznavanja nego i dobrog ukusa. Sarajlić je davno prije te mode bio pjesnik dokumentarnih zabilježaka o svijetu. On je i u tom smislu pretekao svoje vrijeme.“ Za crnogorskog pjesnika Jevrema Brkovića Sarajlić je bio, kako je napisao 1984., „vršnjak svih generacija“. U predgovoru Sarajlićevim *Izabranim pjesmama* (1984.) srpski pjesnik Stevan Raičković je rekao: „Duša ovog pesnika još uvek melanholično luta u prostorima i vremenima u kojima je umetnost bila ili bi mogla biti najviša mera sveukupnoga života“, a jedan od najznačajnijih makedonskih pjesnika Blaže Koneski, 1990.): „U krugu moje lektire ja ne vidim, osim Sandberga, drugog pjesnika koji se toliko približio proznom iskazu a pritom djelovao takvom poetskom neposrednošću.“ Sličnih mišljenja je o Sarajlićevoj poeziji bilo

mnogo. Vjerojatno je Juraj Martinović u eseju *Poetski svijet i pjesnička ideologija Izeta Sarajlića*, objavljenom kao predgovor njegovim izabranim pjesmama *Rođeni 23, streljani 42* (1981.), a u njegovoj dopunjenoj verziji uz izbor *Poezija* (1984.), naj-svestranije i najobjektivnije pisao o književnohistorijskim i osobnim okolnostima, o karakteristikama vremena u kojem je pisao, kao i o karakteristikama njegove poezije, kojom se suočavao s vremenom, koje mu nije bilo uvijek naklonjeno, kao ni on vremenu, u kojem su za njega iščezle temeljne čovjekove vrijednosti, tako u životu, kao i u umjetnosti. Između ostalog, Martinović zapaža da Sarajlićeva „gorčina iznevjerenih očekivanja“ nije izražena samo u humornim i ironičnim stihovima, nego je „do umjetnički najpotpunije sublimacije najčešće dospjevala kada bi se u istinski doživljenoj paradoksalnosti svojih izvorišta preobrazila u samoironiju kao suverenu sintezu emocionalne ranjivosti i intelektualne samosvijesti“.

Sarajlić je, kako izvan poezije, tako i u njoj, posebno volio i njegovao epistolarnu formu ili kako u pjesmi *Uspomeni Čedomira Minderovića* (1966) kaže: „I sâm ljubitelj pisama, / koja su možda naše najljepše pjesme«, tako da je Branislav Petrović imao pravo kada je, u povodu knjige pjesama *Pisma* (1974), napisao da je njegov „put do najveće pjesničke prepiske našeg vremena ... logična posljedica traženja sebe u drugima i svih u sebi“, dodajući: „Cjelokupna poezija Izeta Sarajlića jeste jedno pismo“, kojim je želio druge „u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, obavestiti o čudu sopstvenog postojanja«. I upravo je u toj vrsti komunikacije Sarajlić ponajviše raskrivao svoju predanost poeziji, koju je izjednačavao sa životom, kojem je u svojim pjesmama širom otvorio vrata. Usprkos spoznaji da je sva poezija već napisana, odnosno sve osim njega, koji je, kao i svaki drugi čovjek, jedinstven i neponovljiv. Zato ne čudi da je uglavnom upjesmljivao samoga sebe i ono što je u najtješnjoj vezi s njim. Kao lirski subjekt je u središtu svoje pjesme, odnosno posmatrač i posmatrani istodobno. U toj zagleda-

nosti u sebe i svojevrsnoj opsjednutošću sobom, pokatkad je, nesumnjivo, ponešto suvišnog, inače za pjesnike neizbježnog narcizma, odnosno samodopadnosti i samozaljubljenosti, kojima se, povremeno, i sam podsmjehivao. Ali upravo to, da u jezgru njegove pjesme damara srce uistinu osjetljivog bića, duša kojeg, posredstvom riječi, zatreperi i odjekne pri svakom zračku ljubavi, odnosno pri svakom dašku radosti ili tuge, koju uzrokuje, možda češće od mržnje, upravo ljubav, daje njegovoj lirici posebnost, prepoznatljivost i vrijednost.

S duge strane, njegove pjesme iskazuju i veliko zanimanje za druge ljude. Upravo je zbog srećanja s drugim ljudima i komuniciranja s njima u njegovoj poeziji toliko radosti, a i još više tuge, zbog oprostaja s njima. U pjesmama se oprašta od svih umrlih koje je volio. Ne zaboravlja na njih ni onda kada je njihova posljednja adresa groblje, nego im, često, i dalje šalje svoja pisma u stihovima. U pjesmama-pismima Sarajlić čitatelja često upoznaje sa svojim pogledima na život i svijet. Bilo da tvrdi da danas više nema snova, nego je sve „stvarnost“, da je novac gospodar svijeta i slično. U jednoj pjesmi pita voljenu ženu u koje su to stoljeće zalutali, a u drugoj kako da pobjegnu iz povijesti u kojoj stalno nekom sude, čak ipjesniku koji je pisao ljubavne pjesme. Zato ne čudi što često potraži zavjetrinu u XIX stoljeću, kod Tolstoja ili nekog drugog književnog velikana. Ali je, usprkos tome, vjerovao da u XX stoljeću ne sija jedino *zvijezda besmisla*, jer je u njemu, pored ostalog, postignuta, za njega veoma značajna, pobjeda nad Hitlerom i nisu napisane samo mnoge *antipjesme* i *antiromani*, nego i mnoga djela koja je posebno cijenio. Dugo ga, naime, nije napuštala nada u bolji svijet i vjerovanje da će ponovno *nastupiti humanizam* i *renesansa*, u kojima estetika neće biti značajnija od etike i života. Bio je suglasan s Tolstojem da je rat najveći zločin i time, kao i mnogim svojim pjesmama, naglašavao svoj anti-ratni pjesnički angažman, na što ga je podsticalo osjećanje da može bilo kada ponovno doći do rata. Dvadesetom stoljeću,

koje je nazvao „novi paleolit“, najviše je zamjerio što je u njemu *proglašen rat ljubavi*, a uz to vlada *kriza ljubavne poezije*. Ma koliko nekom izgledalo da u svojim pjesničkim *nekrolozima slavuju* i *glagolu voljeti* donekle pretjeruje, njima je, zapravo, veoma jasno raskrio veliku istinu doba, koje je bilo u znaku svakovrsnog rasčovječenja. O tom sumraku ljudskosti, po njemu, svjedoči i gubljenje značaja pisma. Prevažodno ljubavnog. A mnoge od njegovih najtipičnijih i najboljih ljubavnih pjesama istodobno su i ljubavna pisma. A i kako da bude drugačije kada se radi o pjesniku koji je i u jednoj od mladalačkih pjesama, *Tihi i blijedi* (1951), napisao: „Pjesnici, / pamтите, / istorija Tristana i Izolde nikad se neće završiti.“

U njegovoj poeziji se, s jedne strane, radi o romantičnoj ljubavi, a, s druge, o ljubavi koja se ostvaruje i čuva usred često potpuno neromantične životne svakodnevice. O ljubavi koja može učiniti neobčan dan od *običnog*, kojem je napisao odu upravo zato što se u njemu, izuzev očekivanjapoštara, ništa posebno ne događa. A upravo iz takvih je dana, po njemu, sastavljena naša „besmrtnost, ako je ima“. Čini mi se da je Sarajlić, koji je davao prednost životu nad estetikom, odvojenom od njega, upravo s takvom upjesmljenom ljubavlju znao (Begić je rekao *unutrašnjom i vanjskom organizacijom pjesme*) čudovito estetizirati ne uvijek lijep život i poetizirati prozu svakodnevice, u kojoj su mu se događale tako prijatnosti, kao i neprijatnosti.

Sarajlić je napisao mnogo i pjesama u prozi, u kojima je posebno uočljiva karakteristična nostalgija za nekadašnjim vremenima i kritičnost do svega što u naše vrijeme raščovječuje čovjeka, te elegična intoniranost, kojom prožima brojne varijacije svojih opsesivnih tema. Posebno svoj intimizam i pjesnički kozmopolitizam, svoj humanizam i antinacizam, osudu rata i, prije svega, svoju obranu ljubavi. U pjesmama u prozi sjeća se djetinjstva provedenog u Trebinju, gdje je rat grubo prekinuo njegove igre i sanjarenja o putovanjima, a njegov dom radosti,

pretvorio u dom žalosti. Jer je, neposredno pred rat, od bolesti umro njegov brat Eno, a u vrijeme rata njegove sestre uhapšene, starijeg brata Ešu, pred njegovim očima odveli i, potom, u zatvoru na Mamuli strijeljali. Mada su Ešu, kojeg pominje u više pjesama, ne samo u najpoznatijoj, *Rođeni dvadeset treće, streljani četrdeset druge* (1953) ili onoj s naslovom *Turizam mojih starih* (1973), ubili Talijani, Sarajlić ni njih nije mrzio. Čak se u dužoj pjesmi u prozi *Io* (1966), u kojoj se sjeća simpatičnih talijanskih vojnika, pita: „Gdje ste sada, mili tuđi vojnici, koji ste kao i ja danas sanjali da svijet osvojite ljubavnom pjesmom?“ U nekim kraćim pjesmama u prozi maštovito odlazi u prošlost i postaje suvremenik Tolstoja, Čehova, Maupassanta, Daudeta, Wilda i drugih. A u nekim drugih već odavno umrli pisci postaju njegovi suvremnici. U pjesmi *Jedno Turgenjevljevo pismo Floberu iz 1942. godine* kaže „da ćemo u ovim teškim vremenima ljepoti služiti jedino svojom borbom protiv varvara“. Tome, u pjesmi *Već odavno* (1984), dodaje: „Već odavno daleko najvažnijom ideologijom čini mi se ideologija u službi dobra, svjetlosti, razuma, tolerancije, ljubavi“. Na početku i kraju svega, dakle, govori o ljubavi i s ljubavlju, prije svega nježnim i toplim riječima, kroz koje prosijava osjetljiva i nad sudbinom ljubavi zabrinuta pjesnička duša.

Mada neki Sarajliću nisu priznavali pjesničke vrijednosti, još manje vizionarstvo, u životu se, nažalost, dogodilo upravo ono na šta je njegova poezija, često označavana naivnom, svo vrijeme upozoravala – čega se pjesnik najviše bojao i čemu se odupirao svojim pacifizmom. Dogodio se, naime, još jedan krvavi rat, koji je, svime što je u njemu sam preživio, dijeleći sudbinu sugrađana u opkoljenom Sarajevu, udvojilo tamnu sjenku, neprestano prisutnu u njegovoj poeziji, koju je u nju utisnulo sjećanje na drugi svjetski rat. Obistinile su se mnoge njegove riječi, kao, na primjer, one kojima počinje pjesmu *Za Bertolonija* (1969) „Čitav život tako: / ili si u ratu / ili se sjećaš rata“. Da su strašna iskustva iz novog rata otvorila ni-

kad zacijeljenu ranu u njegovoj duši uvjeravaju nas pjesme koje je napisao od 1992. do 1995., kao svjedok i žrtva ratnih strahota te ih uvrstio u knjige *Sarajevska ratna zbirka* (1992) i *Knjiga oprostaja* (1996).

Pjesništvo Izeta Sarajlića je sve vrijeme neposredno korespondiralo s njegovim svakodnevnim životom i bilo neprestano zagovaranje njegovih estetskih i etičkih načela na kojima je ustrajavao. I od kojih nije odustajao, usprkos svim književnim – poetičkim i društvenim – ideološkim mijenama i promjenama. Smatrao je, naime, da su „biografija i poezija neodvojivi jedno od drugog“, odnosno da „pjesmi mora prethoditi život“, tako da je njegova poezija bila, kao što je sam govorio: „najprije neka vrsta sinteze lirike, polemike, eseja, razmišljanja o stvarima života koje bi i inače moralo prethoditi svakom činu pisanja“. Znajući „da je u životu najteže ostati vjeran sebi“.

Istina, kada je u pitanju pjesnička forma, uočljiva su Sarajlićeva traženja najprikladnijeg oblika izricanja pjesničkih sadržaja. Ali, mada je, kako je sam govorio, veoma držao do forme, ona ga je mnogo manje zanimala „od onog što se događa u domenu ideja, u domenu širenja misaonih granica poezije“. Rane njegove pjesme napisane su u vezanom stihu, koji je i dominirao u vrijeme njihovog nastanka. Pjesme, pak, već njegove druge zbirke, *Sivi vikend* (1955), u kojima se još prepoznatljivije ispoljila njegova pjesnička osobenost, napisane su slobodnim stihom, kojim je, potom, napisao i najveći broj najkarakterističnijih, pa i najboljih pjesama svog obimnog pjesničkog opusa. Ali se, usprkos tome, nije prestajao iskušavati u strožim, verzifikacijski zahtjevnijim formama. Tako su, recimo, pjesme u njegovoj knjizi *Pisma* (1974), sačinjene od po dva katrena, s opkoračujućom rimom – ABAB. Pjesme napisane u ratu (1992-1995) i poslije njega, napisao je u slobodnom stihu. U nekima od njih rijetka rima iliprizona ranog Sarajlića ili manje-više ironizira pjesničku vještinu u dobu u

kojem su u pitanju ljudski životi. Pjesma *U predvečerje* iz *Sarajevske ratne zbirke* glasi: „Mladiću, / samo mi ostaj živ, / a umjetnost, / koja je meni bila sve, / umjetnost je, / vjeruj mi, / sasvim nevažna!“ Jezik njegovih pjesama napisanih u ratu i o njemu je do ogoljelosti oslobođen svih suvišnih pjesničkih ukrasa, tako da je, time, svoju i inače čitljivu i razumljivu poeziju, učinio još komunikativnijom, prijemčivijom. A svoju pjesničku poruku jasnijom i glasnijom od zaglušujućih plotuna teške artiljerije kojom je napadač na Sarajevo razarao grad i u njemu ubijao nedužno, uglavnom civilno stanovništvo.

Sarajlić je pamtio ono čemu ga je, u djetinjstvu, učila majka. Da „mrziti može svako, a voljeti je privilegija onih najboljih“. A među te posljednje, *najbolje*, nadasve *aristokrate duha*, kao što su to bili mnogi njegovi književni izabranici i učitelji, trudio se, i uspio, svrstati. Prevažodno svojom ljubavnom lirikom, koja je nadživjela svakojake pjesničke pomodnosti, radikalni modernizam i periode antipoezije, kao i pomračenje svake vjere i u poeziju i u ljubav. I jedna od njegovih najznačajnijih pjesama, ne samo antologijska, nego poodavno gotovo i narodna, *Rođeni dvadeset treće, streljani četrdeset druge*, kao i mnoge druge, neposredno vezane za smrt starijeg brata Eše, poziv je na ljubav. Jer počinje i završava stihom: „Večeras ćemo za njih voljeti.“ A ujedno i molitva za one poginule u ratu, kojih je, kako u toj pjesmi kaže, „bilo ... više nego što je ikad u jednoj pjesmi bilo ljubavi“. Kao što je molitva za stradalnike i patnike bila i jedna od njegovih prvih pjesama, *Iz djetinjstva* (1947), u kojoj se moli „za sve one iza rešetaka, / za sestre, brata, drugove“. I to iskreno i duboko suosjećanje s patnjom i nesrećom drugog oplemenjuje njegove stihove, koje, usprkos brojnih razočaranja, posebno u pjesnike koje je donedavno smatrao bliskim prijateljima, ne iščezava ni iz pjesama u kojima izriče sopstvenu ratnu patnju, patnju članova svoje obitelji i sugrađana.

„Umiremo. / Umiremo strašno brzo / i strašno ružno / u ovom gradu / na kraju vijeka / na kraju ljubavi.“, kaže u jednoj od pjesama *Knjige oproštaja*, u kojoj se oprašta od mnogo čega i mnogo koga, ali ne i odriče ničega „u svom bivšem životu“. Jer za njega je kraj ljubavi, kraj svega. Istinska propast svijeta. Zato je, i u stihovima svoje ratne lirike, pisane uz zvuk leta i detonacije granata i zuj snajperskih metaka, svjestan da mu svaki od tih stihova može biti i posljednji, nastojao, kao i kada je počinjao, „kroz stihove rehabilitovati ljubav“. Istrajavajući u zagovaranju života u miru i ljubavi. I dogradnji mita osobne ljubavi. Ona kojoj se nekad u pjesmama obraćao sa „mala velika moja“, kojoj je poklanjao sve, svu ljubav, postala je baka, ali pjesma *I pored rata jedna ljubavna* glasi: „Ništa ljepše / od lica bake / dok ljulja / svog unuka“. I to njihovog unuka koji je, kako saznajemo iz pjesme *Ratovi u našim životima* „čak polovicu svog života / proveo u ratu“.

A za njega voljena nije prestala biti „sve, kao vojniku prvi dan mira“, kako je napisao u pjesmi *Piši mi na zelenu adresu ljeta* (1960), uvjeravajući nas, kao i većinom svojih pjesama, koliko drži do mira i ljubavi. Kojima se neprestano suprotstavljao ratu i mržnji te opirao vremenu „koje se ponosi time / što se u njemu ne pišu ljubavne pjesme“. Kao što se intimizmom svoje poezije, pedesetih godina, opirao socrealističkom kolektivističkom pjesništvu, a, potom, i bezličnosti modernističke poezije iz kojeg su, ne rijetko, bile prognane emocije. Pjesničkim patriotizmom ispoljavao ljubav prema domovini i branio ideale prve poratne generacije mladića i pjesnika. Ne pristajući na ravnodušnost prema pojedinačnim i zajedničkim ljudskim nevoljama, isticao svoje „gorko pravo na nesanicu kad svetu prete kuga i rat«. A svojevrsnim sentimentalizmom štitio svoju, i ne samo svoju, osjećajnost, nego osjećajnost čovjeka uopće, u nesentimentalnom, pa i surovom vremenu u kojem živimo, izloženom svakojakim iskušenjima i otuđenostima. Revitalizirao čovjekovu radost i tugu, kako

u životu, tako i u poeziji, sugovorništvu i donekle zanemarenu epistolarnu formu, ustanovljavajući, srećanjima i dopisivanjima sa velikim brojem domaćih i svjetskih pjesnika, široko, internacionalno pjesničko bratstvo. A prije i poslije svega, kako brojem pjesama, tako i njihovom vrijednošću, obogatilo ljubavno pjesništvo u BiH. Pridajući poseban značaj glagolu voljeti, uspostavio je čak kult ljubavi. Koja je i romantična, ali, uz sve njegove simpatije prema prošlosti i vremenu slavuju, dilidžansi i gušćjih pera, nije, kako je ustvrdio i Juraj Martinović, i romantičarska. Nego je sazdana od krvi i mesa. Od svakodnevnih sitnica koje život znače i koje zrače „i kad nema snova, kada je sve stvarnost“. Koja, ne rijetko jedina, uspijeva udahnuti smisao našem, prečesto, obesmišljenom životu.

Ranu i ne samo ranu Sarajlićevu liriku je trajno obilježilo zapamćenje rata. Gubitak, u ratu, starijeg brata, ostavio je trajan žiljak na njegovoj duši. Pjesnički i vidljiviji od ožiljka na njegovom čelu, na kojem je trag ostavio geler granate, koja mu je pogodila dom nekoliko mjeseci nakon opsade Sarajeva. I ako su uspomene iz mladosti uzrokovale antiratnost cjelokupnog njegovog opusa i njegovo strasno zagovaranje mira, kasnija ratna iskustva, iz rata koji ga je zadesio u opkoljenom Sarajevu, na pragu starosti, pridala su mu i dodatne dimenzije.

Čini mi se da bi napis na jedinom bedžu koji sam u životu nosio, a i to u vrijeme studenskog gibanja 1968. godine, na talijanskom jeziku, „Vodimo ljubav, a ne rat“, bio primjeren moto cjelokupnog Sarajlićevog pjesništva. Zapravo njegovog svojevrsnog antiratnog ljubavnog romana u stihovima, koji je otpočeo i okončao se ratom. Jednim u kojem je izgubio voljenog brata i drugim, skoro pedeset godina potom, kratko poslije kojeg je umrla njegova voljena žena i time se zaokružila njihova polustoljetna ljubavna priča, koju nam, od početka do kraja, koji preseže njenu smrt, jer je Sarajlić o svojoj ljubljenoj ženi, i poslije smrti, napisao mnogo potresno lijepih pjesama. A taj roman mogao bi biti naslovljen *Rat i mi*,

kako je želio nasloviti jednu od svojih knjiga, u slavu naslova Tolstojevog romana *Rat i mir*, u kojem je bila, po njegovom mišljenju, „zapravo suština čitavog našeg, ljudskog, trajanja kroz vijekove“. Jer rat i ljubav su, popraćeni žudnjom za mirom i odbijanjem mržnje, dvije osnovne teme njegove poezije. U jednoj od starijih pjesama tražio je proglašavanje *Stoljeća ljubavi*, a u jednoj od kasnijih, *Tako smonespremni ušli u ovaj rat*, rekao o mržnji: „Evo / i deseti je dan rata, / a mi / još uvijek / ne znamo dovoljno / ni da mrzimo.“ Dodajući tome, u drugoj, dok drugi „i dalje mrže / / Sarajlići / i dalje vole“.

Do knjige Abdulaha Sidrana *Sarajevska zbirka* (1979) Sarajlić je o Sarajevu napisao i najbrojnije i najljepše pjesme. Iskazavši njima veliku ljubav prema gradu u kojem, istina, nije rođen, ali s kojim se, živeći u njemu od mladosti do smrti, više nego srodio. Za koji je, igrom slučaja, vezan i prezimenom, ali još snažnije brojnim i trajnim ljubavima. U pjesmi *Sarajevo* (1961) kaže: „Uostalom, možda ovo i nije grad u kome ću umrijeti, / ali u svakom slučaju on je zaslužio jednog neuporedivo vedrijeg mene, / ovaj grad u kojem i nisam bio najsretniji / ali u kome je sve moje i gdje uvijek mogu / naći barem nekog od vas koje volim / i reći vam da sam sam do očajanja.“ Na kraju dodavši: „ali u kome i kiša kad pada nije prosto kiša“. Ukazujući na osobenost Sarajeva, ali i na osobenost svoje pjesničke prirode i poezije, u kojoj se smjenjuju viđenja svijetle i tamne strane života. Jer usporedo sa ranom sviješću o neminovnom čovjekovom staranju i umiranju, proljetni pejzaž njegove pjesme mijenja se u jesenji. Ili, kako bi, još ni tridesetogodišnjak, u pjesmi *Lagano s tugom* (1959) rekao: „Ponovno jesen, opšta jesen, klasično doba elegija.“ I elegičan ton postaje i ostaje karakterističan za mnoge njegove pjesme, pa i za cjelokupan njegov opus. Uključno sa novonastalim njegovim pjesmama koje čine, usprkos svim promjenama književnog ukusa, postojanim i prepoznatljivim njegovim rukopisom ispisivan ratni, ali i dopisivan njegov

sveukupni lirski dnevnik. U kojem se, kao u njegovoj poeziji uopće, prepoznaju mjesto, vrijeme, ljudi i događaji. Jer one su, razumljivo, kao posljedica istinske ljudske patnje, bliže njegovim tugovankama, nego njegovim radovankama. Ali i iznova potvrđuju da njegovoj poeziji ne može biti sporan nepatvoreni humanizam i, najčešće, i tonom i pjesničkim načinom, bliskost takozvanom običnom, malom čovjeku, koji je oduvijek najskuplje plaćao ceh povijesti.

Upravo o tom cehu govori *Sarajevska ratna zbirka*, koja je bila prva napisana i čitateljima dostupna knjiga pjesama u opkoljenom Sarajevu. Ne iznenađuje da su bile ta i, potom, *Knjiga oproštaja*, prevedene na više jezika. Ne samo kao pjesnički dnevnik svjedočenja o sopstvenoj patnji i patnji stanovnika Sarajeva uopće, nego i zbog karaktera njegove poezije. Predrag Matvejević, koji je napisao predgovore pjesmama iz tih knjiga objavljenih na talijanskom i francuskom jeziku, rekao je da „sve, o čemu piše Sarajlić, i kada se radi o prozaičnoj temi, postaje poezija“.

Knjiga oproštaja je pjesnikov oproštaj od mnogo čega u životu, ne samo od brojnih, već mrtvih prijatelja. Nekadašnji pisac elegija, u kojima su se često pojavljivale iskre životne radosti, s neskrivenom gorčinom govori o posljednjem ratu i onima koji su ga prouzrokovali. Sjeća se lijepih trenutaka, koje je rat prekrio tamnom sjenkom. Sjenkom koja je zatamnila kako prošlost, tako i budućnost. A upravo u ime te budućnosti Sarajlić nastoji očuvati vjeru u ljubav, koja je jača od mržnje. Pri tom se ne odriče, kao što kaže u pjesmi *Oproštaj od Knjige oproštaja* (1995), „ni svoje vjere u bratstvo ljudi / toliko poljuljano u ovom ratu“.

Sarajlićeva *Knjiga oproštaja* korespondira s cjelokupnom njegovom dotadašnjom poezijom, a posebno s pjesmama iz knjige *Slavim* (1988), u kojoj je, na sličan, pjesničko-kataloški način nabranjanja mnogih imena ljudi, gradova i događaja, slavio mnogo toga od čega se je kasnije opraštao. U knjizi pje-

sama i proze *Slavim*, u kojoj je opjevao pad fašizma, prve pjesničke zbirke, i svoju, mada je smatra slabom, pjesnike, koji su vjerovali i još vjeruju u poslanstvo poezije i *da se knjige pišu da se ljudima priušti radost, mastilom, a ne pljuvačkom*. Slaže se s *povratkom malim stvarima*, koji je, u istoimenoj pjesmi (1952) zagovarao njemu drag pjesnik Risto Tošović, smatrajući tu pjesmu jednom od najznačajnijih pjesma u nas poslije drugog svjetskog rata. Tu knjigu, u kojoj kaže da „jesen uvijek računa na dušu“, koja je u njegovim, kao i u pjesmama Audna, „uvijek malo staromodna«, završava stihovima: „Slavim tom jesenjom staromodnošću duše / svjetove koji će sutra da se ruše.“ Nažalost, zajedno s njim smo doživjeli da je pred našim očima otpočelo konačno uništavanje onoga u šta je još vjerovao. Upravo posljednji (?) rat, koji je na prostoru BiH bio posebno surov, kao što je to iskusio i sam, potvrđuje proroški kraj njegove pjesme *Skitanje pjesnikâ* (1983): „ili će u budućem svijetu živjeti jedino emigranti / ili će svijet morati da postane jedinstvena domovina ljudi“.

Pritom ne možemo odmah se ne prisjetiti armije prognanika i izbjeglica, koji su morali, kao mnogi i u vrijeme drugog svjetskog rata, ne samo Jevreji pred holokaustom, napustiti domove i raseliti se posvuda po svijetu. Među njima su bili i mnogi pisci, koji su se, kao i mnoge njihove kolege prije drugog svjetskog rata, odlučili za život drugdje, u emigraciji, odnosno egzilu. Sarajlić je sve vrijeme rata ostao u Sarajevu, mada mu je granata, geler koje ga je ranio u glavu, uništila stan, tako da je izvjesno vrijeme bio skoro bukvalno bez krova nad glavom.

Kada se suočio s ratnim strahotama, kojim su, nažalost, posredno ili neposredno, doprinijeli i mnogi pisci, raspršila se mnoga od tadašnjih Sarajlićevih iluzija. Ostvarenje njegovih životnih i stvaralačkih ideala postalo je neizvjesnije nego ranije. Nada, i u zadaću i u smisao umjetnosti, a posebno poezije, dijelom se pretvorila u beznade i očaj. Zato u *Knjizi oprostaja*

i *Oproštaj s Velikom umjetnošću*, kako je naslovio jednu od svojih testamentarnih pjesama, koja potvrđuje da je za njega – i tada kad je bilo teško pisati pjesme – bilo *teže još samo da ih ne piše*. I nije ih prestao pisati ni onda kada je bilo u pitanju golo preživljenje. U to sudbinsko vrijeme najočitije se pokazalo tko je bio u pravu, pjesnik ili njegovi nekadašnjikritičari. Njegova poezija, koju je počeo pisati u mladosti, prije nego je iščezao miris baruta drugog svjetskog rata, a pisao ju je i u starosti, u vrijeme rata u BiH i raspada nekadašnje Jugoslavije, sredinom devedesetih godina prošlog stoljeća, kada se „s nostalgijom sjećao drugog svjetskog rata“, i bez dodatnih komentara je najbolji odgovor na mnoge ranije prigovore. To je bila višestruka pjesnikova pobjeda, ako je, dakako, uopće moguće govoriti o pobjedi u životu bilo kojeg istinskog pjesnika, koji je, kao on, bio svjestan neizbježne „zime života“. Na koncu samo da potsetim da je Sarajlić u jednoj od pjesama rekao: „Poezija to su porazi.“, u drugoj, tome dodao, da je „jedina knjiga, koju čovjek piše, knjiga poraza“. I cjelokupan njegov opsežni pjesnički opus, s uspenjima i padovima zajedno, koji je stvorio čovjek za čovjeka, kao što se stvara sva istinska umjetnost, jedna je sama knjiga životnih poraza i pjesničkih pobjeda.

IZET SARAJLIĆ

Pjesnik, memoarist, urednik, prevoditelj i antologičar Izet Sarajlić rođen je u Doboju 16. 3. 1930.

Djetinjstvo je proveo u Trebinju i Dubrovniku, a od 1945. godine živio je u Sarajevu, u kojem je, po završenoj gimnaziji, na Filozofskom fakultetu, studirao historiju jugoslavenskih književnosti, istodobno se baveći novinarstvom. Od 1958. godine bio je urednik časopisa „Život“, a od 1962. urednik domaće i strane književnosti u izdavačkoj kući „Veselin Masleša“, u kojoj je, potom, do umirovljenja, bio savjetnik i urednik izabranih i sabranih djela.

Prve stihove objavio je u beogradskoj „Mladosti“ 1948. godine i od tada je objavljivao u mnogim jugoslavenskim književnim listovima i časopisima. Njegove pjesme uvrštene su u velik broj panorama i antologija objavljenih u Jugoslaviji i izvan nje. Pjesme su mu prevedene na mnoge jezike, a knjige pjesama na makedonski, slovenski, albanski, turski, ruski, engleski, litvanski, poljski, njemački, talijanski i španski jezik. Prevodili su ga, pored slavista, mnogi znani svjetski pjesnici: H. M. Encensberger, E. Vinokurov, B. Slucki, J. Brodski, M. Soresku, E. Meželajtis, J. Nabi, Z. Čuka, L. Gereblješ, H. O. Prenz, Č. Simić, F. Lipka, J. Kelter, R. F. Retamar, A. V. el Bajati, A. Germanov, M. Gždnščak, J. Kornhauzer, T. Moriani, E. Hermudson, I. Minatti, K. Kovič, A. Šopov, N. Zekerija i drugi. A bio je veoma rado viđen gost na mnogim pjesničkim susretima u zemlji i inozemstvu.

Iz Saveza književnika Jugoslavije bio je isključen 1953. godine, a 1960. postao je član njegove Uprave. 1970. godine izabran je za predsjednika Udruženja književnika BiH i – nakon 17 dana bio smijenjen.

Bio je član Akademije nauka i umjetnosti BiH, osnivač i potpredsjednik Asocijacije nezavisnih intelektualaca Krug 99 te osnivač i potpredsjednik PEN Centra BiH.

Dobitnik je većeg broja književnih nagrada i priznanja: nagrade Centralnog komiteta Narodne omladine (1949), godišnje nagrade Udruženja književnika BiH (1961, a nagradu Udruženja 1964. godine nije htio primiti), Dvadesetsedmajulske nagrade SR BiH (1963), Disove plakete (1982), Zmajevе nagrade (1985), Nagrade ZAVNOBiH za životno djelo (1989), Fund for Free Expression Award U.S.A. (1993), nagrade Mediteraneo (Italija, Napulj, 1997), nagrade „Erguvan“ (Turska, Istanbul, 1997), Nagrade Alberto Moravia (Italija, Rim, 2001) i Šestoaprilske nagrade grada Sarajeva (2002). A 2002. talijanski grad Salerno proglasio ga je počasnim građaninom. Umro je u Sarajevu 3. 5. 2002.

PROMETEJSTVO TAHMIŠČIĆEVE PJESNIČKE PUSTOLOVINE

Josip Osti

Husein Tahmišćić je kročio u literaturu knjigom pjesama *Putnik života* (1954), u kojoj su bile zbrane probrane mlada-lačke pjesme, nastale od 1948. do 1954. godine. Kritika, pak, stvarnim njegovim pjesničkim objavljenjem smatra njegovu drugu knjigu pjesama, *Budna vrteška* (1956), označavajući je, zajedno sa knjigom Vuka Krnjevića *Zaboravljanje kućnog reda* (1957), presudnom u borbi za pjesničku modernost u Bosni i Hercegovini. Ali, ma koliki bio književnohistorijski značaj *Budne vrteške* i njen književno-estetski domet, uvid u rane pjesme omogućava pouzdanije praćenje pjesnikovih preobraženja, jer su mnogi stihovi u njima osjemenili pjesništvo cjelokupnog njegovog opusa.

Putnikom života počinje paralelizam Tahmišćićevog životnog i pjesmotvoračkog puta i putovanja, životnog i književnog angažmana, njegova predanost *udesnosti riječi* i *udesnosti pjesmovitih*. Nekolike pjesme i više pojedinačnih stihova iz te knjige naznačavaju ne samo njegova poetička mladostvaralačka polazišta, nego i njegova trajna uporišta koja će, kasnije, biti utemeljenije obrazložena i pjesnički pouzdanije ostvarena. U njima su uočljivi zameci za njegovu zrelu poeziju karakteristične introvertiranosti, osjećanja praznine, stranosti, otuđenosti i prolaznosti, kao i nade, pobune, potrebe za promjenom, odbrane sna i sanjarenja, te usporednog razraščanja prisustva sunca, blještavila svjetlosti i, istodobno,

sve neprozirnije tame, drame vida, koji se ne isključuju, nego međusobno prepliću i ključ su odgonetanja njene višeslojnosti i paradoksalnosti.

Nastojeći realizirati sopstvene zahtjeve za promjenom, koje su diktirali nova osjećajnost i drugačiji odnos prema pjesničkom jeziku, Tahmišćić se u poeziji i sam mijenjao. *Budna vrteška* je plod radikalne promjene, ali promjene koja ne ukida zajedničko i sopstveno korijenje. Višim stupnjem pounutrašnjjenja i oduhovljavanja, oslobodio je pjesme ranijih tragova sentimentalizma i realizma, učinivši ih jezički usloženijim i pjesnički očuđenijim.

Tahmišćićeva poezija je od one vrste koju gotovo obavezno i nerazlučivo prati i osmišljava preispitivačka pjesnička samosvijest. Njegove kritičke i samokritičke prosudbe i, tako pjesnički, kao i kritički, esejistički komentari izravno korrespondiraju sa njegovim stvaralačkim iskustvom i iz njega proizlaze, čineći specifično misaono-artikulaciono jedinstvo pjesmotvorenja i refleksije o tvorbi pjesme i pjesničkoj umjetnosti. U njima dominira uvjerenje da su stvarnost i umjetnost nerazmrsivo udesno vezane, a da je rezultat umjetničkog čina, kao kreativnog samoostvarenja, plod za sebe, u kom se oplodila čovjekova stvaralačka energija i neizbrisivo potvrdilo prisustvo u svijetu i među drugim ljudima.

Njegova *ars poetica* temelji na prihvatanju mišljenja onih koji su smatrali da književnost ne prikazuje svijet, nego ga stvara, kao i onih koji nisu pristajali na stvaralačku taštinu i mistificiranje tzv. pjesničkog poslanstva. Prisustvom je odgovarao na *bačenost u svijet*. Svoju životnu i stvaralačku poziciju te odabrani pjesnički način branio je razložno i strasno, jer je, nakon pojave *Budne vrteške*, uslijedio žestok sukob pobornika slobodnog razmaha stvaralačkih snaga, usmjeravanja pjesničke imaginacije u nepoznato i iskušavanje neistraženih mogućnosti jezika, sa braniteljima postojećeg pjesničkog

ukusa i nazora o pjevanju i mišljenju. Posebno sa onima koji su stajali na barikadama poetskog realizma, racionalizma i didaktičnosti klišetiziranih poetskih tema i formi. I u tom sučeljavanju pogleda unaprijed s pogledom unatrag, novog sa starim, nekonvencionalnog s konvencionalnim, progresivnog s konzervativnim i regresivnim, kako to obično biva, nisu raspoznavane nijanse, previđane su sličnosti, a isticane i preuveličavane razlike. Braneći svoj izbor, svoj način pjesničkog govora i svoje životno-stvaralačko stajalište, Tahmišćić je primao, ali nemilosrdno i zadavao udarce. A kad su bure minule i vrijeme poravnalo račune, staloženije i sistematičnije je izlagao svoja poetička gledišta, ali ni tada ne odustajući od svojih najdubljih uvjerenja.

Dva kraća okvirna eseja u knjizi književno-kritičkih tekstova *Izbor i govor* (1964), *Kairos govora* i *Umetnost pesništva i revolucije*, predstavljaju sažetak njegovih viđenja osobnosti moderne poezije, uloge modernog pjesnika i stvaralačkog kritičkog odnosa. Za njega je „umetnost pre svega radost koju jedni drugima podarujemo“ i u njegovoj poeziji, koja iskazuje „dramu skončanja i postojanja“ istodobno, osjetni su i radost stvaranja i radost darovanja, popraćeni strasno *proosjećanim* odnosom kritičara prema svijetu i životu, te upitanošću za *krajnje stvari*, na način na koji se *književnost u cjelini pita i za vlastitu bit*. A „načelo stvaralačke ličnosti“ je, u šta nas ponajbolje uvjerava njegova poezija – *bol*. Ali ne ona romantičarska ili svjetska bol, nego egzistencijalna bol konkretnog čovjeka u sasvim određenom vremenu i prostoru, što ne umanjuje njenu sveljudskost, nego je čak osnažuje.

U *Kairosu govora* dodatno pojašnjava zahtjev raskida s tradicijom i, dijelom relativizirajući isključivost modernista, naglašava neporecivost kontinuiteta umjetničkog stvaranja i svevremenost poezije, riječima: „Delo umetnosti pisane reči nije naprosto u ovom ili onom vremenu, u ovom ili u onom

svetu, ono je vazda u *biti vremena* i u *biti sveta* koji prolazi kroz svoje povodne mene“. Takvo određenje suštine umjetnosti i njenog odolijevanja hirovitosti i promjenljivosti povijesti pomaže nam pri razumijevanju i onoga o čemu piše u tekstu *Umetnost pesništva i revolucija*, govoreći o pjesnicima suputnicima, koji su, pedesetih godina prošlog stoljeća, tragali „za vlastitom duhovnom domovinom“, izabravši put radikalne opklade na sve ili ništa. Za njega je *revolucija* bila šansa, odnosno „izravno neposredno kušanje slobode“. Zato ne iznenađuje da je sudbinu pjesnika vezivao za sudbinu proletarijata, kao klase neimara, jer je neimarstvo pjesnička vjera, obračun i samoobračun, u kojima se nerazlučivo prožimaju život i stvaranje. Pisao je: „Mi, današnji pjesnici ne odvajamo umetnost pesništva od zadaće života“, dodajući: „I zato ono što je u našem pesničkom pozivu orfejsko iskuplujemo iz dana u dan onim što je prometejsko u životnom istrajavanju“. Ali to nije značilo ideologiziranje poezije i njenu zlo/upotrebu, nego ukazivanje na uzajamnu ovisnost života i umjetnosti, koju je, spojem radosti nade i boli gubitka, izricao u svojoj poeziji, koja, kao i njegova esejistika, korespondira s filozofijom egzistencije. Na što upućuju i njegove najčešće životno-stvaralačke dileme. Od, recimo, *vjerovati ili huliti*, do *živjeti ili se ubiti*.

U zapisu o novijoj poeziji naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine, pod naslovom *Uvinuto vrijeme* (1983), rekao je: „čovjek je biće mogućnosti, biće otvoreno prema slobodi, dok je umjetnost riječi kao *poezija* tek jedna moguća, po mnogo čemu jedinstvena i nasušna artikulacija čovjekovog suočavanja sa svijetom i vlastitim položajem u njemu“. Govoreći o drugima, govori i o sebi, jer je i sam, sa ostalim suputnicima, pjesnicima modernog senzibiliteta i urbane inspiracije, prihvatao poetiku nadrealizma, a time i ono što je *nadrealno u tradiciji naše sveukupne narodne književnosti*. Tom spozna-

jom ukorijenjenosti, kontinuiteta i revitalizacije onoga što je u kulturnom i književnom nasljeđu svezvremeno i trajno aktualno i moderno otrežnjena je svijest, odnosno raspršena zabluda o konačnom prekidu sa prošlošću i o stvaranju *apsolutno novog*. Vjeruje da su njegovi srodnici pjesnici koji su „poeziju kao igru zamijenili poezijom kao zebnjom, brigom i udesom savremenog čovjeka“. Njegovim riječima rečeno: „Uvinuto vrijeme zbilje pomjeralo je naglasak pjevanja i mišljenja prema egzistenciji čovjeka koji misli i djela, prema egzistenciji koja je dovedena u pitanje, jednako kao i sam smisao poezije. Estetika pozitivizma građanske provincijencije, estetika cijelih i lijepih pjesama, moral zdravorazumskog poretka, banalnosti intimnog ispovijedanja, hinjena začuđenost i prosvjetarska poučnost, sve to skupa, i sve ponaosob, obrelo se u ropotarnici minulih vremena.“

Tih prevratničkih godina, u kojima je upravo sam baštiniio nadrealistička iskustva i prožimao ih, tada aktualnom i prihvaćenom, filozofijom egzistencije, vođene su, dobijene i gubljene bitke, da bi bio dobijen rat za ničim neograničenu stvaralačku slobodu. „U toj promjeni senzibiliteta, u toj promjeni osnovne životne i stvaralačke situacije, bilo je prometejske siline, samožrtvovanja i ljudskosti.“ A upravo to i karakterizira Tahmišćićevu pjesničku pustolovinu, razlog i svrhu njegove stvaralačke pobunjenosti i zagledanosti u nova obzorja, jer se njegova poezija i njegovo promišljanje svrhe poetskog čina uzdaju u budućnost, u *uvinuto vrijeme* „prema porijeklu čovjekove nade i slobode“. Po njemu, „na poeziju treba pristati kao na svojevrsan poziv na putovanje“. Tom pozivu na putovanje, kako je naslovljena i jedna njegova pjesma, treba se odazvati, pristajući na rizik i neizvjesnost putovanja. Ili odustati. Trećeg nema. A upravo je tu pjesmu izabrao za svojedobno u sarajevskom „Oslobođenju“ pokrenutu rubriku *Moja pjesma za jednu imaginarnu antologiju*, po-

prativši je riječima: „*Poziv na putovanje* zagovara imaginarno putovanje u sve što bi za umetnost pesništva moglo biti novo, nepoznato i krajnje rizično. Samim tim, ona u svetu izriče obračun sa već dostignutim i rasvetljenim. ‘U imaginarnim antologijama’ nema mesta samozadovoljstvu. Treba dakle ići, ako se može, u susret sjaju daljina. Ponekad, opominje nas pesnik Branko Miljković, treba zaboraviti i sam put ako putovanju smeta, jer samo oslobođena imaginacija producira nove slike, ritmove, metafore...“

Budna vrteška (1956), nakon koje će, uključujući i izbore, uslijediti desetak pjesničkih knjiga, pa i najuspjelije Tahmišćićeve pjesme, rezultat je upravo oslobođene imaginacije, varničenja svježih metafora, blijeska iznenađujućih slika i neuobičajenog ritmičkog žubora hotimičnih sintaksičkih neravnina i lomova, rezova, fragmentiziranja i mrvljenja. U njoj primijenjeni pjesnički postupak plod je poslijeratnog nadrealizma u nas. Mada je objavljena trideset godina poslije prvog Bretonovog *Manifesta nadrealizma* (1924), *Budna vrteška* je prva nadrealistička knjiga pjesama u BiH. I dok je njegov hod u smjeru nadrealističkog putokaza dočekivan u nas kao neprihvatljiva novina, nerazumijevanjima i osporavanjima, nadrealizam je bio tako u evropskoj, kao i u srpskoj poeziji, u kojoj se javio u isto vrijeme kao u francusko, pjesnički već poprilično izivljen.

Tahmišćić ne krije svoj dug nadrealizmu, jer su izvorišta znatnog dijela njegove poetike Bretonovi manifesti nadrealizma, a njegova poezija bliska je poeziji beogradskih nadrealista. Uočljiva je velika srodnost njegove poezije s poezijom Rastka Petrovića i Stanislava Vinavera, rodonačelnika nadrealizma u srpskoj poeziji i njenog najznačajnijeg pjesnika između dvadesetih i tridesetih godina prošlog stoljeća, kao i sa poezijom Dušana Matića, Oskara Daviča, Marka Ristića i drugih srpskih pjesnika međuratnog nadrealizma.

Teze sva tri Bretonovog *Manifesta nadrealizma* (drugog 1930, trećeg 1942) revolucionarne za modernu poeziju dvadesetog stoljeća, polazišta su Tahmišćićevog mišljenja o poeziji. Suglasan je s njima, a pjesme u *Budnoj vrtešci*, kao i cjelokupna njegova kasnija poezija, rezultat su specifične nadrealističke automatičnosti i estetičnosti, iz čega i proizlazi dio nesporazuma kritike sa njegovom poezijom, kako u prijemu i tumačenju, tako i u njenom vrednovanju. Jer je nadrealistički nonkonformizam bio teško ulovljiv shematiziranim mrežama tradicionalnog književno-kritičkog prosuđivanja. Tahmišćić prihvata Bretonovu tvrdnju da je oslobođenje čovjeka „prvi uvjet duha“, kao i njegovo zagovaranje socijalne akcije i proletherske revolucije. Zato su mu, mada se ne odriče freudizma, odnosno pjesničkog rasvjetljavanja mračnih labirinata čovjekove psihe, bliski nadrealisti opredjeljeni za marksizam, odnosno sljedbenici Marxovog zahtjeva za promjenom svijeta i Bretonovog za promjenom svijeta poezije. Otuda potiču i njegove simpatije za Prometeja, koji je, krađom vatre od bogova i darovane ljudima, postao mit-ski simbol pobunjeničke odvažnosti, čovjekoljublja i samožrtvovanja. „Individualni otpor“, koji je po Bretonu bio jedini ključ zatvora“ i njegovo uvjerenje da „nema velikih ekspedicija u umjetnosti koje se ne preduzimaju sa *opasnošću po život*“ postali su, i ostali, smjernice njegovog životnog, intelektualnog i pjesničkog angažmana, a prometejstvo jedno od bitnih određenja njegove pjesničke pustolovine.

Iz poetike nadrealizma, za koju je vezan izborom duhovne privlačnosti i srodnosti, Tahmišćić posvaja ono s čim suglašava, ali to i preinačuje, prilagođava i podređuje sopstvenom sistemu mišljenja i načina izricanja, obogaćuje svojim znanjem, iskustvom i temperamentom, utiskujući u sve to pečat svog vremena i prostora. Njegov pjesnički zahtjev za novim nije nov, ali je novo njegovo ispunjenje tog zahtjeva.

Sintagma *budna vrteška*, kao i brojne njoj slične, neočekivanim dovođenjem u vezu riječi koje su izglobljene iz leksičkog i značenjskog srodnitva da bi, nepredvidivom rokadom, smanjile razdaljinu koja ih je razdvajala i ostvarile neočekivanu bliskost, a kao metafora održavajući distancu koja im obezbjeđuje draž zagonetnosti, demonstrirajući životodajnu moć jezika i bezgranične mogućnosti kombiniranja, budeći vatromet asocijacija, mogućih i slučenih značenja, bila je šokantna, jer je, građena asimiliranjem iskustava moderene svjetske lirike, izmicala jednostavnom dešifriranju. Bit će da su se i prihvatanja i odbijanja te poezije zasnivala, u to vrijeme, na izvanjskoj afirmaciji ili negaciji novog i drugačijeg, a ne na uspostavljanju primjerenog kritičkog odnosa imanentnog toj novoj pjesničkoj gradnji i u njenom novom poetskom isijanju. A u tim pjesmama osjetna je metamorfoza ranijeg Tahmišćićevog metaforiziranja i prekoračen prag ka modernom poetskom jezikoslovlju, strukturiranju, ritmiziranju i melodiziranju pjesme. Slobodni Tahmišćićev stih opire se geometrizmu klasičnih pjesničkih formi, a svojom fragmentarnošću, usloženjenošću, temporalnim diskontinuitetom, paralelizmom razmravljenih sadržajnih slojeva i izostavljanjem interpunkcije otežava čitljivost i prijemljivost, pojačavajući draž skrivenog i nedostupnog. U tim pjesmama je i dalje prisutna pjesnikova opčinjenost primorskim mediteranskim pejzažom, ali, za razliku od akvarelno upjesmljenog u *Putniku života*, pointilizirana, prilagođena novom, radikalnijem pjesničkom načinu, kojim je transformirano i njegovo dotadašnje pjevanje o ljubavi, s tragovima romantičarske osjećajnosti, i zamijenjeno naglašenom putenom ljubavlju. Sve je prisutnija tjelesnost, a bol je sve uočljivija mjera odnosa, spoznaje i samospoznaje. Smjenjuju se, igrivo, uspenje i sunovraćenje. U njima nailazimo i na naznake kasnije sve prisutnije prometejske pobunjenosti, te su one istinski početak

stupnjevanja pjesničkog oneobičavanja na putu zrenja koje je rezultiralo njegovim najuspjelijim i najljepšim pjesmama, odnosno najpotresnijim *zabranjenim igrama*. U kojima su se poetske iskre rasplamsale u istinske buktinje poezije i pridružile ga pjesničkoj sabraći vatrokradica i darovalaca prosvjetljenja plamenom riječi.

Više ili manje prisutan, naznačavan i/ili podrazumijevan, bilo izvoran ili osuvremenjen, mit o Prometeju je pouzdano zaleđe i čvst oslonac Tahmišćićeve poezije i njegove intelektualne angažiranosti, jer im Prometej, kao središnji, sabirališni simbol, daje, povijesnom horizontalnošću i duhovnom vertikalnošću, kulturološku reljefnost, višedimenzionalnost, zbiljnost i ozbiljnost, uspravljenost i upravljenošću ka onome što čovjek očekuje i šta ga čeka.

Mit o Prometeju, indoevropskom narodnom junaku, preme grčkom mitu, jednom od Titana, tvorcu ljudskog roda, koji je s Olimpa ukrao vatru i odnio je ljudima, te, zbog podsmijavanja i prekoračenja zabrane, po naređenju Zevsa, okovan na Kavkazu, gdje mu orlušine po cijeli dan, iz godine u godinu, kljuju džigericu i bolu nema kraja, jer preko noći, dok je izložen mraku i studeni, njegova džigarica se obnavlja i sve počinje ispočetka, u zapadnoevropskoj svijesti uglavnom živi onako kako ga je pjesnički prikazao Eshil u drami *Okovani Prometej*. U njoj Prometej biva, po očevoj naredbi, osuđen i kažnjen na otkajavanje grijeha bozima što „svestvaralačkog ognja sjaj / on ukrade i smrtnom stvoru darova“ (prema prevodu dr Miloša N. Đurića).

Jedna od najkarakterističnijih pjesama prometejske provenijencije vrhunca Tahmišćićeve pjesničke zrelosti, *Vatrokradice*, napisana je u slavu Prometeja, mada ga u njoj ne imenuje. Ona je posrećena sinteza njegovog životnog, intelektualnog i pjesničkog iskustva, egzistencijalne usredsređenosti, jezičke pročišćenosti i artikulacione sigurnosti. Završe-

na je, ali ne i zatvorena pjesma, nego otvorena i višeznačna. Onakva kakvoj je težio, a kakva se mogla samo naslućivati u njegovim ranim pjesničkim hvatanjima u koštac s jezikom, u kojima je, mučeci muku s riječima, čas nadvladavao, čas bio savladan. A upravo prema toj pjesmi, i njoj bliskim iz sazvi-ježđa koje čini njegov stvaralački zenit, trebalo bi prosuđivati vrijednost njegovog opusa, odnosno njegov doprinos književnosti.

Vatrokradice u Tahmišćicevoj poeziji naziv je slobodarskog pjesničkog plemena, pripadnici kojeg prenose i dijele vatru riječi, stoljećima svijetleći i prosvjetljujući. U istoime-noj pjesmi je riječ o prometejskim pjesnicima. „Nadohvat ljubavi i nadi / oni dolaze i dosežu reči o lepoti i vatri“, daru-jući nam „pregršt svetlosne hrane“. Tahmišćicevo pjesničko raspirivanje neugaslog žara Prometejeve vatre, uvjerava nas da je zahtjev prekida sa tradicijom bio samo jedna od trenut-kih i ishitrenih izjava, a odnosio se na ono što je u tradiciji već mrtvo, a ne na ono što je u njoj još živo.

Tahmišćića za Rastka Petrovića, zagovarača elementar-nosti, mladosti, svježine, opijenosti životom, otkrivalačke ekstatičnosti i zahuktale ritmičnosti, prevashodno čvrsto po-vezuje upravo simbolika sunca. A magičnost, ritualnost, vi-zionarstvo, osjećanje kozmičnosti, pa i kozmičku erotičnost pjesničke riječi Tahmišćić nasljeđuje od Tina Ujevića. Njegov tekst *Razgovor o pjesništvu Tina Ujevića* (1982) raskriva srod-ništvo s onim što je suvremeno, odnosno sjevremeno u Uje-vičevoj poeziji i u njegovom mišljenju o poeziji, a što ga vraća i mitu o Ikaru, kojeg pominje i u svom pjesničkom prvencu. A, dakako, moguće je dovesti u vezu mit o Prometeju i mit o Ikaru u Tahmišćicevoj poeziji kao lice i naličje jedinstvene metafore o prkošenju kazni i kažnjenom prkosu. Sam svepri-sustvo sunčevog obasjanja, sopstveni pjesnički heliocentri-zam, jedinstven u našoj poeziji, određuje „lepotom po kojoj je

čitav udes / položen u znamenje sabiranja: u sunce“ (*Zone*). A njegova poezija i jeste sva „u poplavi svetlosnih talasa“, tako da je možemo imenovati poezijom, njegovim riječima rečeno, „punokrvne svetlosti“.

Tahmišćić, zajedno sa svojim pjesničkim vršnjacima i suputnicima, sa *pjesmovitima*, kao da korača pod zastavom Miljkovićevih stihova iz pjesme *Pohvala svetu*: „Ne posvađajte me sa vatrom / Pustite me da koračam / Prema sebi kao prema svome cilju“. Jer njegovo „govoriti i goreti“, kao i „pevati i biti“, odnosno bavljenje *udesnošću* riječi i pjesnika, ponajčešće je u dosluhu sa sudbinom Prometeja.

Pjesma *Poslanica o udesnosti reči* približava nas odgonetki *vrteške*, jedne od najčešćić, obuhvatnih i vješnačnih metafora u Tahmišćićevoj poeziji. Kako životne vrtinje, okretaljke sna i jave, pokretane i zaustavljane mimo naše volje, tako i kružnice putovanja i vraćanja, neminovnosti *okrutnosti kruga*, ruleta od rođenja do umiranja, ... A i u njegovom, kao i u životu svakog čovjeka, osuđenog na život i *na smrt pomilovanog*, kako kaže u pjesmi *Poslanica o udesnosti pesmovitih*, sve je neizvjesno, izuzev smrti, ali on osjećanje apsurdnosti i tragičnosti života ne izriče patetično i plačno, nego razigrano, mada na njegovu radost svjetlosnih igara s riječima, vremenom, sve češće padaju tamne sjenke čovjekove kratkovjekosti i umrljivosti. Na tu izvjesnost smrti, pak, kako pjesniku i priliči, uzvraća prkosom pjesme, ma koliko njen život bio neizvjestan. U pjesmama pominje umrle i ubijene pjesnike, kao i one koji su izvršili samoubojstvo (Puškina, Ljermontova, Jesenjina...). Pjesmom se oglasio i na vijest o smrti Alberta Camusa i samoubojstvu Branka Miljkovića. I ne samo njih. U tim i drugim *bijelim otkosima* neustavljivog *rasprostiranja smrti* i dodatno je naglašeno njegovo osjećanje *čovjekove osuđenosti na gubitak*, koje dijeli s egzistencijalistima. Što, kao i mnogošta drugo, ukazuje da mu je bio posebno

blizak Sartrov egzistencijalizam. Kako njegovo izjednačavanje egzistencijalizma s humanizmom, tako i njegovo približavanje marksizmu. (A i pri tom ne možemo mimo Prometeja, za kojega je Marx govorio „da je prvi svetac i mučenik u filozofskom kalendaru“.) Za Tahmišćića je, kao i za Sartra, čin samouništenja čin poricanja, posljednja gesta iscrpljenih mogućnosti životne, stvaralačke i društvene angažiranosti. I opredjeljuje se za život. Njegov izbor je strasna borba za promjenu čovjeka i svijeta, borba za čovjekovu slobodu i u pjesničkom govoru, za slobodnom čovjeku primjereno, oslobađanje jezičke energije i stvaralačke mašte.

U zapisu uz pjesmu *Vatrokradice, Trenuci pjesničke budnosti* (1983), prisjećajući se putovanja Gruzijom, 1961, i boravka u Tbilisiju, gdje je bio, prema predanju, okovan Prometej, piše: „Ovaj svijet pripada vatrokradicama. On budne putnike obraća u vatronoše. Ono što je orfejsko u pozivu savremenog pjesnika i što ne treba prikrivati, biva iskupljeno njegovim prometejskim poimanjem čovjeka, života i svijeta.“ Završni stih te pjesme, „I tmica što skončava. I svetlost što postaje“, iskaz je nepokolebljive pjesnikove vjere, nikad do kraja izgubljene nade, uzdanja u blagorodno prevratništvo stradalničkog pjesničkog i ljudskog prometejskog plemena, formulacija cilja ka kojem teže njegove „svetlosne igre“, ali, u kontekstu njegovog ukupnog pjesničkog opusa, on je i točka obrata, također prometejskog, u kojoj se sučeljavaju želja i zbilja, sudaraju i ruve sile unutrašnjeg svjetla i vanjskog mraka. Jer njegova poezija, prevashodno, i jeste neutaživa žeđ za svjelošću i odziv na iza-zov magnetski privlačnog nesavladivog puta do nje.

Na svom pjesničkom putovanju i „hvatanju u koštac sa suncem“ Tahmišćić stiže do točke koja je „između svetla i tela“, do granice na kojoj se razmjenjuje životno gubitništvo i stvaralačko dobitništvo, stvarna osvijetljenost i unutrašnja prosvijetljenost. Obilje svjetlosti u njegovoj poeziji, žar i

sjaj, rasvjeta i blještavilo „u ovom svetu mraka i zaborava“, smjenjuje njihov unutrašnji odslik, pouzdano sjećanje na na izvanjsku iluminiranost. Pomalja se *ponoćno sunce*, koje širi stud, ali ne trne nadu *prometejskog čovjeka*. On svoju „obuzdanost telom i svetlom“ i svijest o *prahovitosti bića* i *vatrostalnosti udesa* izriče pjesmom *koja sve smrtne rađa u tami* i koja je *sve svjetlosti plamen*. Okružen kraljevstvom noći, „ne izlazi iz svoje nade“, iz posljednjeg i jedinog pribježišta u kojem „mleko svetlosnog oraha okoštava“. „Progutaj svoj plamen / Gori iznutra ako ti je do gorenja / Izgori do kraja ako ne možeš bez svetla“, kaže u pjesmi *Gutači plamena* i to se podjednako odnosi na njega i na njegove pjesničke srodnike, vatrokradice, kojima su bol i nada jedinice mjere života i stvaranja, za koje u jednoj drugoj pjesmi dodaje: „jedni će bolom do svog obličja drugi nadom do sveta“. Njegova poezija, pisana *u ime prkosa i sna*, spoj je tog bola, kojim se stiže do sopstvenog lika i oblika, i nade, kojom se upućuje do svijeta po mjeri autentičnog čovjekovog obličja.

U rečeno nas uvjeravaju Tahmišćićeve pjesme napisane do sredine šezdesetih godina minulog stoljeća, nakon kojih se, kao pjesnik, nije oglašavao dva desetljeća. Do knjige *Anabasa* (1986), naslov koje znači i bojni pohod i razvoj bolesti, u kojoj su, pored nekih ranijih, objavljene i njegove nove pjesme. Pored sličnosti među njima, jer su plod stvaralačkog zrenja, a i prekoračenja praga životnog zenita, uočljive su i razlike. Ranije naglašenije karakterizira njegovo zagovaranje pobune, promjene pjesničkog govora, pa i mijenjanja svijeta vatrom pjesničke riječi, nove pretežno „znamenje obolelih“, jer je u njih utkano sve snažnije osjećanje čovjekove prolaznosti, *zemnosti* i *prahovitosti*. Uz njegove znane pjesme obasjanja i prosvjetljenja našle su se dotad i neznane, čak njima i kontrapunktirane, prevashodno sjenovite i zatamnjene, tako da je to bila knjiga njegove pjesničke dosljednosti, a, istodob-

no, i bitne promjene. To *isto, ali malo drugačije* postignuto je promjenom akcenta. Jer je u novim pjesmama i dalje „željan sveta“, ali sve češće i svjestan da je sam njegov kraj. Time se njegovo dotadašnje prometejstvo preobražava u svojevrsno orfejstvo. Sve kaže, da je šutnju pjesnika, dotad *usta punih vatre*, prouzrokovala dilema, izrečena preinačenom hamletovskom upitanošću: „Govoriti ili ćutati / Ćutati ili govoriti / Pitanje je sad.“, a potkrepljena vlastitom upitnošću smisla i jednog i drugog. Ili, kako drugdje kaže: „Ni govoriti ni ćutati“. Iskušavši se i u govoru i u šutnji, iznova pjesnički progovara, ali tako da manje govori o *vatri riječi*, a više onjihovom *pepelu*, jer sve više snaži njegovo uvjerenje o umrljivosti i čovjeka i riječi. Njegova točka motrišta ostala je ista, ali su se promijenili smjer posmatranja i leća kroz koju se prelama viđeno. Pjesnik, koji je uglavnom gledao naprijed, sada gleda natrag. Vidi, kao mnogo šta u svojoj poeziji – unutaršnjim okom, „kuda sve to ide“, odnosno „talas vremena“, koji preplavljuje *kraljevstvo osipanja*, jer čovjek ide „Zakazanim putem / Od pamćenja do zaborava / Od plamena do pepela“. A nekadašnji putnici u njegovim pjesmama sve češće su samo prolaznici, pred kojima su još samo „vrata smrti“.

Njegova česta pjesnička suočavanja s smrću rezultirala su mnogim potresnim pjesmama i stihovima. U pjesmi *Anti-sudbina*, posvećenoj Janu Palachu, preinači mitološku sliku o Sizifu stihovima: „I jedinu nadu do beznađa guraš / Od jutra do sutra / Drugog kamena nemaš/ U vremenu“. A stih, djelom i naslov pjesme napisane po smrti Velimira Stojanovića: „Nije čovek ko ne umre kao čovek“, čini mi se ponajboljom potvrdom etičnosti njegove poezije.

Tahmišćić nadalje, mogli bismo reći, ispisuje testamentarnu poeziju u užem značenju riječi, jer je to, u širem značenju, svaka istinska poezija, svjestan da „naš odlazak meša se sa dolascima drugih“. Pošto biti na putu znači biti između dola-

ska i odlaska, tranzit vidi kao temeljni položaj putnika-smrt-
nika, kojima, iz dana u dan, sve više „gasnu boje“ i „gasne
plamen dana“.

Između životnih krajnosti i nepomirljivih suprotnosti sad
još samo treperi „plamen koji peva“. Pjesnik, koji je dugo bio
između vode i vatre, žudi za *preletom u jasnije i uvidom u ta-
mnije*, ali „san o snazi i moći“, u toj „igri nejasnih sila“, vuče
„otvorenost bića“ prema opasnoj hridini stvarnosti. Po nje-
mu, čovjeku izmiče i ono što mu se činilo sasvim blizu. Uz to,
rasprši se njegova „nostalgija po prvotnoj enotnosti“, kojom
je i pjesnik sam bio dugo obuzet. Zato ne čudi da svoje igre
smatrakratkovječnim. Čovjek je, na koncu, za njega: „neuni-
štivo ništa / U vremenu“.

I u novim pjesmama u *Anabasi* nastavljaju se Tahmišćiče-
ve pjesničke *igre na život i smrt* i njegovo *klađenja na sve ili
ništa*, ali u njima je znatno manje prijašnje pozlate, svjetlo-
snog blještavila i mediteranske osunčanosti, jer ponajčešće
govore o smrti. O *ponoćnom suncu* koje obasjava *zlato mrtvih*.
Suočen s „zidom sive stvarnosti“ i neizbježnom neprozirnom
tamom smrti vidi kamo svaki čovjekov put vodi. Da čas ističe.
Da život izmiče. Da su otekale *svijetle godine*. ...

Mada knjiga *Anabasa* završava pjesmom *Oporuka*, a ona
stihovima: „Vi ćete ispružiti ruke / Za rečima koje ste u svet
izgovorili“, sve dotad napisano nije cjelokupna Tahmišćičeva
pjesnička zaostavština, jer njoj treba pridodati pjesme koje
je napisao boraveći, u vrijeme opsade Sarajeva, u Pragu, gdje
ga je zatekao posljednji (?) rat na tlu nekadašnje Jugoslavije,
koji je u BiH bio najkrvaviji, a objavljene su u knjigama *Treća
obala* (1994) i njenom, nekolikim starim i novim pjesmama,
dopunjenom izdanju *Zapadno od istoka* (1995).

Među novim pjesmama u tim knjigama mnogo je ljubav-
nih, od kojih neke spadaju među najbolje te vrste u njegovom
opusu, na koju, nažalost, književna kritika dosad nije obrati-

la njihovoj vrijednosti srazmjernu pozornost i njegovih pjesničkih odziva na ratna događanja u to vrijeme u BiH, koja, vjerujem, neće moći zaobići književna historija, koja se bude (bude li se?) time bavila, bez obzira je li ih pisao pjesnik u opkoljenom Sarajevu, u nekom drugom mjestu ratom zahvaćene BiH ili ga je, pak, rat, kao Tahmišćića, zatekao drugdje, odnosno, kao većina, koji su drugdje bili prisiljeni živjeti kao prognanici ili izbjeglice. Uz to, među tim njegovim pjesmama su nekolike koje je moguće uvrstiti među njegove najbolje pjesme o smrti. A i jedne i druge nas uvjeravaju da su ljubav i smrt nesporno središnje teme ne samo njegove, nego cjelokupne poezije. Kao i svake druge umjetnosti.

Knjiga *Zapadno od istoka* završava se pjesmom *Epitaf*, koja je, bar što se tiče objavljenih pjesama, konačna točka na koncu njegove pjesničke *oporuke*.

U Tahmišćićevoj pjesničkoj zaostavštini nije moguće previdjeti upjesmljene njegove opsesivne teme, među kojima su česta osuvremenjavanja starogrčkih mitova o Prometeju, Sizifu, Ikaru i Orfeju, koja doprinose njenoj višedimenzionalnosti i književnohistorijskoj dubini. U VI pjesmi ciklusa *Preobraženja* Tahmišćić, svjestan, kako je drugdje i napisao, da „život izmiče“, a „smrt počinje da se zbiva“, izriče molbu i želju istodobno: „Pesmo, obasjaj puteve udesne“. I ona to, u njegovim najsrećnijim stvaralačkim trenucima, životno moguće najtragičnijim, i čini. A to obasjanje puta čovjekove udesnosti, „razsvjetljena prolaznost“, dominirajuća je iluminacija u njegovoj cjelokupnoj poeziji i neizbrisiv trag prevashodno prometejstva njegove pjesničke pustolovine.

Naravno, u njegovom opusu nije moguće previdjeti brojne varijacije istorodnih motiva, česta ponavljanja istih riječi i sličnih sintagmi, posebno genitivnih, pa i jednakih stihova... Ali u njemu je toliko prepoznatljivo njegovih, samosvojnih zrelih pjesničkih *plodova potrebe za šutnjom* i, ujedno, *strasti izricanja*,

da je njegov doprinos ne samo raznolikosti, nego i vrijednosti poezije u BiH velik i značajan. Prije svega najboljim pjesmama, ali i spojem i prepletanjem, pa i prožimanjem poezije i promišljanja o njoj, karakterističnim za modernu poeziju.

HUSEIN TAHMIŠČIĆ

Pjesnik, esejist, književni kritičar, antologičar i publicist Husein Tahmišćić rođen je 1931. godine u Sarajevu, gdje je, na Filozofskom fakultetu, diplomirao studij historije jugoslavenskih književnosti te filozofije i sociologije.

U književnosti se javio 1954. godine, pjesmama, pričama, esejima, kritikama i polemičkim člancima, objavljivanim u omladinskoj i studentskojštampi, te u književnim listovima i časopisima.

Bio je dugogodišnji urednik i odgovorni urednik časopisa „Izraz“, član redakcije „Treći program Radio Sarajeva“ i odgovorni urednik revije na engleskom jeziku „Knjiga u Bosni i Hercegovini“, koju je objavljivalo Udruženje književnika BiH u vrijeme kada je on bio njegov predsjednik.

Od 1971. do 1974. godine bio je glavni i odgovorni urednik TV Sarajevo, a potom programski savjetnik generalnog direktora TV Sarajevo.

Pisao je i za radio, film i televiziju.

Pjesme, eseji, radio-drame, kratke priče, eseji i članci prevedeni su mu na slovenački, makedonski, mađarski, albanski, rumunski, slovački, talijanski, njemački, češki, francuski, ruski, španski, engleski, turski i arapski jezik. Na neke od tih jezika prevedene su i neke njegove knjige.

Dobitnik je, za književni rad, nagrade Tribune mladih, Mladog pokoljenja, Neven, Zmajevih dečjih igara, Šestoaprilske nagrade grada Sarajeva i Dvadesetsedmojulske nagrade SR BiH.

Rat na tlu nekadašnje Jugoslavije početkom devedesetih godina prošlog stoljeća zatekao ga je u Pragu, u kojem mu je sin studirao, i u njemu je proživio vrijeme opsade Sarajeva, te napisao svoje posljednje pjesme.

Umro je u Sarajevu 1999. godine.

ANONIMNI MAG PERO SLIJEPČEVIĆ (1888–1964)

Laura Barna

Nekim piscima je suđeno da pišu i govore o drugima, a da pritom ostanu anonimni hroničari sudbina i vremena, anonimni magovi neinteresantni za pominjanja ali i pisanje nekih tamo – drugih. Takav je bio Pero Slijepčević (1888–1964), germanista, književni kritičar i teoretičar, pesnik, esejista i publicista, naučnik. Za života skrajnut u njegovu pozadinu, a posle života – zaboravljen!

Prvi put Pero Slijepčević se pojavio u *Srpskoj riječi* sa člankom pod nagovestilačkim naslovom „O moralnom vas-pitanju“. I taj moralni uzus postaće graničje prostora u kom će se za života kretati i stvarati. Veoma umeren u odabiru i odmeren u realizaciji ideja i nauma, iskazivanih jednostavnim, nezavodljivim a nadahnutim srpskim jezikom, nije se isticao niti zapadao za oko književnim kritičarima i literatama. I sam se osmelio da kritikuje i donosi vrednosne sudove, zanimajući se za umetničke teme i svakodnevnu pa i opštu problematiku s kojom se umetnici sreću, književnu kulturu, socijalna i društvena pitanja, ali i nacionalnu umetnost, s posebnim interesovanjem za srednjovekovnu baštinu. Uz germanski osećaj za konciznost, sposobnost savladavanja i svođenja misli na suštinu i bitno, a koje nenametljivim sugestivnim načinom izražaja postaje bitno i čitaocu, Slijepčević je razrađivao teme bez utegovnih sentimenata, olako i pitko ih predstavljajući.

Krepost posisana sa rodnog hercegovačkog kamenja i sunca, čvrsta i stamena, bila mu je najviši i jedini zakon održanja i opstanka u okolnostima koje mu za života i nisu bile baš naklonjene, uz hrabrost kakvu iziskuje vojnički moral podstican i kreiran ratovima. A činilo se da izlazeći iz jednog, uskače u novi rat, iz bunta u bunt.

Odmah posle završene gimnazije u Mostaru, Pero Slijepčević odlazi na studije germanistike i filozofije u Beč. I ne završivši ih, prijavljuje se u balkanskim ratovima kao dobrovoljac u crnogorskoj vojsci pod Skadrom, ali ubrzo prelazi u srpsku vojsku na Bregalnici. Bolešljiv, tananog i izgleda i raspoloženja, na poprištu nije bio samo vojnik već i pesnik, beležničar i ratni izveštač. U vreme Prvog svetskog rata, iako nezainteresovan za politiku, putuje upravo političkim poslovima po Evropi i Sjedinjenim Državama: u Rim, Ženevu, Pariz, Njujork... sa zvanjem sekretara ministra inostranih dela. I opet ne prestaje da beleži i zapisuje utiske koje nanosi svakodnevice i impresije vremena.

Dočekavši oslobođenje i ujedinjenje o kom je učestalo pisao, priželjkujući ga iskreno, ipak nailazi na nerazumevanje društva i okoline. Ne uspevajući da nađe zaposlenje u Beogradu, zadesivši se u vakuumu varljivog smiraja i tišine, ni sâm nije znao gde bi, šta i kako bi. Možda je to i bio razlog za laženja u različite književne žanrove ali i teme, što je moglo delovati i kao svaštarstvo: pisanje o svemu i ničemu!

U periodu od 1919. do 1925. imenovan je za sekretara sarajevskog Srpskog prosvjetno-kulturnog društva „Prosvjeta“. A bio je aktivan i u pokretu „Mlada Bosna“ u kom su se političkim i revolucionarnim angažmanom istakli mnogi naši pisci i pesnici.

Pod okasnelim uticajem evropskog komešaja artizma, komešalo se i vrilo i u srpskoj književnosti. Nove teme za novog čoveka u nadolazećem vremenu, potiskuju okoštale stare, s

oporim ukusom tradicije i lokalizama. Pojavom nove generacije smelih pripovedača i pesnika: Milutina Uskokovića, Miloša Vidakovića, Sime Pandurovića, Vladislava Petkovića Disa, Milutina Bojića, Isidore Sekulić, Milice Janković, Veljka Milićevića, ali i novih tendencija u kritici koje paradigmatično predstavlja Dimitrije Mitrinović, javlja se i bunt kojeg je samo umetnost kadra da pokrene u jednom društvu. Ali, Prvi svetski rat skresaće krila mnogima od njih. Neki će grubo aterirati na Zemlju, utopiti se u velikoj Vodi (kao Dis proročanski „Utopljene duše“), ili pak ostati doveka na Nebu ili Vatri suđenog tragizma nacije.

Istrajavši, Pero Slijepčević se sve predanije okreće esejističkom žanru, nadahnuto pišući, isključivo u granicama fakata, studije i monografije o srpskim velikanima: Njegošu (*O Luči Mikrokozmi*), Dučiću, Milanu Rakiću, Isidori Sekulić, Veljku Petroviću, ali i onim svetskim – Tomasu Manu, Šileru, Geteu, Hermanu Vendlu. Većina od tih radova biće objavljena 1956. u Beogradu u „Sabranim oglecima“.

Doktorsku disertaciju s temom „Budizam u nemačkoj književnosti“ Pero Slijepčević brani u švajcarskom gradiću Friburgu. I od tada počinje njegova univerzitetska karijera, prvo na skopskoj medresi (1925), posle i Filozofskom fakultetu u Skoplju, na kom 1938. postaje redovni profesor germanistike. A pred Drugi svetski rat, veoma narušenog zdravlja, što će se odraziti i na sve ređi književni rad, prelazi u Beograd, gde i završava predavačku karijeru 1958. godine na Filozofskom fakultetu, kao šef katedre za nemački jezik i književnost.

Pero Slijepčević je možda zaboravljen, ali njegova pisana reč ostaje i kad je ne vidimo – gledajući u nju. Strpljiva je i čeka, znajući da će se naše oči kad-tad širom otvoriti. Jer moraju!

*

Seme jezika teško se zameće i sporo klija. Ali kad jednom procveta, zamiriše sve ono što jedan narod treba da ima!

*

Knjige tipa „Ko je ko“ obično prave oni koji bi u njima bili – niko!

*

„Svaki izbor pesama pravi se za samoga sebe“, napisao je Pol Elijar. To, međutim, ne smeta da neki misle kako svaki izbor koji naprave, mada ga očas odveje vetar trenutka – prave za istoriju!

*

Dugo sam mislio da pripadnost jednog književnog dela određuje jezik na kome je napisano. Nedavni razgovor s grupom istaknutih srpskih pesnika, književnih kritičara i antologičara „ubedio“ me je da njegovu pripadnost, ipak, određuje mesto rođenja autora dela! Po toj logici, svako delo napisano od autora rođenog na Grenlandu, moralo bi se odmah staviti na led!

*

Bez onoga na margini ili između redova, svaki sadržaj bi bio, gotovo, nečitljiv.

*

Ni na jedno nesuvislo pitanje ne može se dati suvisli odgovor!

*

Retko ko nešto prihvata u izvornom obliku! Uvek hoće da mu nešto doda, iskosi ga, promeni mu mesto, da bude po njegovom ukusu! Zato živimo u sasvim promenjenom svetu – svetu „mirođija”!

*

Iz kuće nasred druma najteže je naći izlaz. Jer svaki izlaz je istovremeno i ulaz! I sve zavisi od toga kako ih ko vidi i doživljava i, naravno – kuda želi!

*

U trezorima prošlosti, pa i onim književnim, postoji mnogo toga što savremeno mnoštvo iz neznanja ne prihvata, ili, računajući na tuđe neznanje, želi da prikaže kao svoje – novo i autentično!

*

Svako idolopoklonstvo može biti pogrešno shvaćeno ako ma čime nagovesti neku skrivenu nameru ili traži da mu se uzvрати bar istom merom.

*

U prirodnom procesu preživljavanja zveri uvek napadaju, i sustignu, najslabije u krdu. Ljudska vrsta, pak, uvek, čak i između sebe, kidiše na najbolje!

*

Život nije ram u kome se nalazi njegova zamrznuta slika. On je neprekidni tok koji se nasleđuje, živi i prenosi u budućnost. Zato niko nema prava da ga zaustavi, svejedno šta o njemu mislio i kako se u njemu osećao!

*

Oni, koji su, vođeni nekim instinktom ili naučničkim osećanjem, tumačili tuđe snove, skupljali su samo krhotine tih snova i od njih pokušavali da sastave tek njihove obrise. Zato se čitava nauka o snovima, ma kako violentno izgledala, može prihvatiti samo uslovno. Jer, ko može tačno da protumači ono čega se onaj koji je sanjao tek budan doseća i ne može ni na koji verodostojan način da prenese ceo tok sna? To je isto kao kad bi neki slikar na svoje platno hteo da prenese tuđu maštu i tvrdio da je ona – prava!

*

Mnogi doživljavaju poraz i pre nego što se odmore od proslavljanja pobede.

*

Nisu ubice samo oni koji su ubili, priznali i izdržali dosuđene kazne! Ubice su i oni koji su svojim ambicijama, neznanjem i nečinjenjem, ugušili nade celih naroda i osudili ih na tiho, ali neumitno odumiranje.

*

Što se god dublje zalazi u vreme, vidi se da niko u njemu nije mogao biti privilegovaniji nego što je sam zaslužio.

*

Ma kako se nekima činilo, ne postoji život koji nije trebalo živeti, čak i kad je najtragičniji! Jer i takav je – jedini i jedinstven!

*

Od samog rođenja, kroz lavirint života odmotavamo Arijadninu nit, nesvesni da su nam je već na samom početku, presecaju}i nam pupčanu vrpcu, presekli, zbog čega je stalno vučemo za sobom, nikada ne mogavši da saznamo gde nam je, u stvari, pravi početak.

*

Samo onaj koji se nađe u nekom fragmentu neke priče može se uliti u njen glavni tok!

*

Ponekad se koren tako ukrsti da ni svoj plod ne može da prepozna!

*

Bogatoj trpezi se najviše raduje onaj kome nije mesto za njom.

*

Korene sujete uvek pothranjuje neko drugi!

DIREKTIVE U SISTEMU VIŠE PARTIJA

Partijske direktive se brzo prenose do baze. Odluke se donose brzo, makar u pitanju bili i najčvršći principi, vrednosti na kojima je do tog trenutka počivala sama partija. Vojnike partije zamenili su klonovi iz filma *Matriks* koji znaju samo za Šmitovo *neprijateljstvo*, bez sadržaja. Takođe, postoji i direktiva da se na blisku prošlost baci „veo neznanja“; ona je prisutna, ali kao drugorazredna, lišena ekskluziviteta, o njoj još jedino moraju da govore javni i specijalni tužioci i njihovi portparoli. U medijima su ispovesti žrtava iz 90-ih zamenjene govorom socijalnih žrtava, nasiljem u mikro zajednicama. Kulturna i naučna elita gotovo da i ne učestvuju u stvaranju javnog mnjenja. Mediji su usmereni na određeni krug političkih analitičara i intelektualaca, što otkriva nameru da se moć kontrolisanja i stvaranja javnog mnjenja zadrži i u kriznim situacijama, kada ta moć postaje ili može postati odlučujuća. Postoje nevidljivi i neizrečeni ugovori između „vođa javnog mnjenja“ i medija o vernosti i lojalnosti vladi, čak i u kriznim situacijama. Postalo je nemoguće probiti medijsku koru sistema i bez kompromisa izreći javnu kritiku. Ako jedno od načela nezavisnog novinarstva ne funkcioniše, onda to proizvodi degradaciju drugih načela, odstupanje od načela koja mogu važiti samo u celini.

POROK BIOSKOPA

Spuštam se niz ulicu Vojvode Stepe kao nekad osamdesetih godina kada sam bio student. To je tada bila mirna ulica, svetla. S desne strane, ako idete ka Autokomandi, mahom su se nalazile prizemne kuće, poneka trošna, negde sa bakalnicama i radnjama s malim izlozima u njima, dok su sa leve strane bile stambene zgrade, neke iz šezdesetih godina, i novije, sem nekoliko predratnih, gore ka Banjici. Dok bih se peo tramvajem držeći se za šipku mislio sam o Kjerkegoru prema kojem je bio slab profesor istorije filozofije, jer nije mogao nauditi Plehanovu ili Gramšiju (o kojem je pevao Pazolini) niti otopliti ledenu misao Đerđa Lukača.

Sada dok silazim, vidim da su na toj istoj strani umesto trošnih kuća sazidane nove još neuseljene petospratnice i šestospratnice, neprikladne, od novih dunđera građene, ne tako čvrste, čini mi se, kao one građene u doba socijalizma, sa već otvorenim menjačnicama, kladionicama i bankama u prizemlju: grčka banka, ruska banka, Mocart, austrijska banka, Balkan bet, italijanska banka, Lavovi, francuska banka...

Nastavljam dalje prema Autokomandi, zaobilazim atombile koji su parkirani na trotoaru. Vazduh je pun prašine iako je jedan od prvih sunčanih dana u martu, posle duge zime. Gledam bioskop *Voždovac* zapišan, zasran, sa razlupanim staklima, zarastao u korov. Spomenik koji se ruši a koga još ne sme niko da dokrajči. Već osamdesetih je bio slabije posećen, ali je kao i drugi bioskopi u Beogradu bio mesto gde se moglo pobeći od socijalističke stvarnosti, kao u pušionicu opijuma, gde se čoveku ukazuju druge svetlosti sveta od onih svakodnevnih a sa njima slične i povezane. Prođe i prolazi taj porok bioskopa, pučki porok, nada da ćemo iz bioskopa izaći u film koji smo upravo gledali. (Selin je napisao kako je to najgora moguća kombinacija: proletarijat i bioskop.)

Sinuće ta ulica novim sjajem, pomislih na trenutak. Ta brza gradnja odrediće taj sjaj, dane i noći, i sumrake, još kada dođu nove šine i tramvaji, nečujni.

SVET, TELO, DUH I ŽIVOT

Pol Valeri tvrdi u svojim *Predavanjima o poetici* da postoje tri velika objekta: svet, naše telo, duh. Kaže Valeri da kada se čovek budi, ove tri velike mase događaja se razlučuju.

Ludvig Vitgenštajn u *Tractatusu* tvrdi da su svet i život jedno. Voleo bih sada da znam gde se preklapaju ova dva koncepta a gde ne, svet, život, naše telo i duh, i da li bi se Vitgenštajn složio kada bismo rekli da je s jedne strane život, odnosno duh i telo, a s druge strane svet. Da li je Valeri čitao *Tractatus*, Vitgenštajn *Predavanja*?

VEĆE MANDELJŠTAMA I SIMIĆA

Kada smo ušli u Đurinu kuću ugledao sam prizor dobro mi znan iz devedesetih, dok sam bio te-ve reporter: nekoliko onih istih staraca, sada još starijih, otrcanijih, tužnijih, sede na klupama i slušaju priču o Osipu Mandeljštamu i njegovim *Voronješkim sveskama*, ukupno sa mojom ženom, ćerkom i sa mnom oko desetak ljudi. Žena mi u jednom trenutku kaže kako je čula kako neko Đan–Karla Đaninija pita (čovek stvarno liči na Đaninija) kako si prošao? Ko zna čime se bave, nastavlja, a ja joj šapatom odgovaram da Đanini fotografishe, da je nekad fotografisao Oktobarske susrete pisaca, pa posle ko kupi–kupi, ali i on je propao, zaključujem.

O Mandeljštamu su govorila možda tri najbolja prevodioca ruske poezije u zemlji. Na zidovima su visile slike sa istaknutim cenama: hiperrealizam mrtve prirode, patrijarh Pavle sa štapom u Knez Mihailovoj, Tesla i Hilandar u raznim varijantama. U glavi mi se obrtao Mandeljštamov stih,

nešto kao Uaaaa... što se rimovalo sa GPU-a. Zavoleo sam poeziju Mandeljštama u svojoj četrdesetdevetoj godini. Do ovog proleća slagao sam se sa Odenom koji je govorio da ne vidi kako je Mandeljštam neki veliki pesnik, Odenom koga je Brodski smatrao ne samo najvećim pesnikom dvadesetog veka nego i jednim od najblistavjih umova.

Ta slika beskrajnog nasipa iza fabričkih dimnjaka, i druge slike tamnog sovjetskog socijalizma tridesetih iz *Svezaka*, postale su sada i moje slike i moje znanje. Kakav trijumf poezije! Mandeljštam nas slama, lepotom i tragičnošću, proročka je i mnogovideća njegova poezija.

Profesor Travica na kraju još jednom uze reč pa kaže kako neće dugo da ne zakasnimo na Čarlsa Simića u dvorani Kulturnog centra. Ipak smo zakasnili: prepuna sala, sparno, lepo, u publici sve sami pesnici, mladi ljudi, kamere, aplauzi, Marta seda na pod u jednom trenutku, zatim odlazimo na drugu stranu sale, otvaraju nam vrata i tu nalazimo slobodna mesta, slušamo Simića, koji govori američki srpski, ali lepo, elegantno. Voleo sam i čitao i njegove pesme i eseje, sećam se jedne lepe pesničke slike: leto je i on se najeo jagnječeg pečnja (narator) i legao u čamac i zadremao a čamac se otkačio i počeo da plovi niz reku.

A Marta pred spavanje kaže kako joj se više sviđa Mandeljštam nego Čarls Simić.

PESNIKOV ANĐEO

Oduvek sam u poeziji voleo da osetim stravu postojanja, ugroženost pesnikovog bića, nemaštinom, represijom, istorijom, otadžbinom ali i nepodnošljivom lepotom ljudi i sveta. Anđeo je prisutan ali je hladan. To bi ukratko bila Rilkeova oporuka iz *Elegija* i *Soneta*.

Razlikuju se pesnički svetovi u kojima se anđeo, koji za razliku od nas ne oseća „stravu postojanja“, javlja. U jednoj pesmi Novice Tadića on problesne iza neke žene i deteta koji stoje na

vratima kupea u vozu, dok u pesmi Miloša Komadine pesnikov anđeo krasi pročelje neke zgrade pored koje često prolazi.

PREĆUTKIVANJE JEDNOG PRIJATELJSTVA

Ivo Andrić je, sudeći barem prema poznatoj korespondenciji Karla Šmita, bio blizak prijatelj ovog nemačkog profesora, pravnog filozofa i predsednika udruženja nacionalsocijalističkih pravnika, nastavljača antiprosvetiteljske misli De Mestra i Kortesa. Poznato je, između ostalih, njegovo delo o (egzistencijalnom) razlikovanju *prijatelja* i *neprijatelja* u politici, očišćeno od svake metafizike i humanizma. Takođe je poznato i van pravnih krugova učenje o *vanrednom stanju*, o predsedniku Rajha (kasnije, Fireru) kao čuvaru ustava, koje pravno opravdava uzurpaciju vlasti a i strašnu čistku u stranici u *Noći dugih noževa*, 30. juna 1934. Njegovo delo, kako vole da kažu istoričari ideja, prirodno se i spontano srelo sa nacionalsocijalizmom. Pao je u nemilost kada je u esesovskom časopisu *Das schwarze Korps* osporena njegova trijada *država-pokret-narod*. Ženio se dva puta i to oba puta Srpkinjama. Možemo pretpostaviti da njihova (Andrić–Šmit) prepiska i prijateljstvo potiču iz prednacističkog perioda, iz, tako da kažemo, nevine faze nacionalsocijalizma, ali možda i posle toga. Kao i Hajdeger, odbio je da se denacifikuje.

O tom poznanstvu i tim pismima, međutim, ne možete ništa pročitati u novinama ili knjizi objavljenoj na srpskom jeziku, niti u institutima za savremenu i noviju istoriju, niti čuti na radiju i televiziji čak ni u romornoj komunikaciji akademika i književnika.

GUBITAK CENTRA

Osporavanje sigurnosti, postavljanje pitanja, otkrivanje proizvodnje fikcije tamo gde bismo jednom mogli prihvatiti postojanje neke apsolutne *istine* – to je projekat postmodernizma.

Umberto Eko je sugerisao da je postmodernizam rođen u onom trenutku kada smo shvatili da svet nema utvrđen centar i da, kao što je mislio Fuko, moć nije nešto jedinstveno što postoji mimo nas.

ŠEME

Ugledavši na autobuskoj stanici u bloku 45 penzionisanog profesora javnog mnjenja i masovnih komunikacija, pomislih na trenutak, dok nas je sitan suvi sneg zasipao, i hladnoća terala da pocupkujemo, kako su danas i te dve sintagme, koje su nekada čarobno zvučale, takođe penzionisane.

Čudio sam se kako to da profesor nosi mantil po tolikoj hladnoći. Viđao sam ga tu i tamo s nekom mlađom ženom, verovatno bliskom rođakom, kako se s njom prepire i joguni.

Prvi deo ispita (koji se u vremenu kada nije bilo diplomskog, obično poslednji polagao, profesorovo ime rimalo se sa diploma) sastojao se iz odgovora na neko od pitanja o teoriji javnog mnjenja (...teorija javnog mnjenja je teorija političkog sistema...). Drugi deo sastojao se od odgovora na pitanja o sredstvima masovne komunikacije: štampi, radiju, televiziji i filmu. Profesor je bio razvio teoriju o televizijskom, filmskom i radijskom spektaklu. Nosio je sivi *pepito* sako. Ko nije, mogao je tada, tokom pripremanja ispita, da se zainteresuje za teorijske postavke Suzane Langer i Habermasa (uvek sam ga zamišljao u sivom *pepito* sakou). Bio je strog na ispitima. Jednom studentu je, tokom njegovog izlaganja, iznenada rekao:

„Zašto ste izneli sheme! (mi smo do tada govorili *šeme*), jesam li rekao da se ne iznose sheme, dajte mi indeks“.

Sheme ponavljao sam u sebi, krijući se iza leđa jedne studentkinje. Posle nekog vremena, opet se glasno obratio nekom studentu ispred sebe, koji je zastao na trenutak u svom izlaganju:

„Gde su vam sheme, zašto ne koristite sheme, jesam li rekao da iznosite sheme sa sobom, dajte mi indeks“.

Studenti su se zgedali, ja sam u sebi ponavljao *sheme*.

SVI SMO MI MILOŠEVIĆ. PROLEĆE, 1999.

Ljudi u crnim jaknama kamenuju zgrade stranaka, njihovi lideri u novinama i na televiziji nazivaju se izdajnicima. Koначno na scenu stupa tajno političko oruđe čuvano samo za slučaj vanrednog stanja: narodnofrontovska retorika. Radnici, direktori, kriminalci, prostitutke, seljaci, podvođači, lopovi, šverceri, lekari: *svi smo mi sada Milošević*, uzviknuo je jedan predvodnik srpskih paramilitarnih snaga posle napada NATO-a. Hteo je da kaže kako nas je bombardovanje, bez naše volje učinilo saborcima sa diktatorom, *efektivno nas svrstalo* na drugi pol u odnosu na neprijatelja, kako bi rekao Karl Šmit. Ali ta rečenica ubrzo je izgubila prvobitni smisao koji joj je dat i dobila suprotan: sada ona znači da svi odobravamo ono što je Milošević činio u unutrašnjoj i spoljnoj politici, sva ta neprijateljstva, jer on je znao ono što mi ranije nismo znali. Diktator je dočekao da se desi ono što mu najviše odgovara – da odgovornost za svoje odluke prenese na građane.

Svako društvo jednom mora izaći iz vanrednog stanja i pogledati istini u oči, osim ako se to vanredno stanje ne završi kolektivnim samoubistvom, kao u filmu *Kagemuša – senka ratnika* japanskog reditelja Akire Kurosave, kada čitavo sposobno muško stanovništvo gine u jednoj bici zbog ambicije novog šoguna da u feudalno podeljenom Japanu zauzme Kjoto, izneverivši tako reči starog šoguna, „planina se ne pomeri“. Kjoto zauzima upravo onaj koji je čekao da njegov protivnik načini grešku i krene na prestonicu.

STATISTIKA

Svaki pozitivni statistički podatak koji se zvanično preko sredstava masovnog komuniciranja saopšti javnosti kroz nekoliko dana gubi aktuelnost i beskonačno se udaljava u vremenu i prostoru od nas.

PROSTOR SLOBODE IZMEĐU FIKCIJE I STVARNOSTI

Postmodernizam je danas možda postao rafleks našeg stvarnog života koji je istovremeno ozbiljan, tragičan, smešan, originalan, tipičan, život koji veliča istoriju, za čije je ideale spreman sve da žrtvuje, i život koji se podsmeva istoriji, koji je spoznao da je istorija samo jedna od priča, koja može postati obavezujuća kada se moći i vlasti domognu zlikovci.

Postmodernizam s tog stanovišta jeste dostignuće modernog čoveka jer ga smešta između fikcije i stvarnosti života i sveta, na mesto gde još nije ugrožen, gde može, bar izvesno vreme, biti slobodan.

TELEVIZIJSKA I VOJNA POBEDA

Od vojne pobede važnija je televizijska. Televizija može vojni poraz da pretvori u pobeđu, protivnikovu pobeđu u poraz.

NEDOKAZIVA KRIVICA

Tokom devedesetih u Srbiji se sve predstavljalo kao da je u kontinuitetu sa prethodnim, kada su, verovalo se, nagrada i priznanje zaista imali neku težinu i kada je navodno postojao moralni autoritet pisca.

I upravo je taj autoritet postao ono s čime se trgovalo između pisca i vlasti.

Ali ta trgovina, ta krivica pisca je nedokaziva, jer pisac je uvek autonoman, pa i kad se njegova uverenja potpuno poklapaju sa uverenjima vođe.

MANIR I POEZIJA

Zašto me više ne uzbuđuje poezija pesnika koju sam nekada voleo, o njoj pisao. Sad drugi počinju da je vole a moja ljubav se hladi... Sve je u toj poeziji kao i nekada, prizori iz života običnog čoveka, gradski splin, erotski motivi, umereni cinizam, pobuna, intertekstualnost. Možda se ta poza, ta silueta previše ukrutila, ukočila, po nečijoj želji možda...

Pesnik će uvek težiti da u pesmi stvori ambijent da izrekne ono nepoetsko što u njemu prebiva, i što on na radost čitalaca čini poetskim. Ali ako to postane manir rezultat je slabija poezija, kojoj samo malo nedostaje pa da bude dobra poezija. Pesma se ne može stvoriti nikakvim metodom, pa ni nadrealističkim „spojenim sudovima“.

KNJIŽEVNOST POPULIZMA

Tamo gde se pisac i kritičar cenjkaju sa izdavačima i urednicima časopisa oko mizernih honorara, nastaje pseudoknjiževnost, u kojoj je nečiji, do juče hobi, postao „častan“ poziv.

Svedoci smo neviđenih medijskih kampanja novoproizvedenih pisaca. Nikada se ranije nije ukazala takva prilika za sticanje dodatne legitimacije: lekar-pisac, pevač-pisac, političar-pisac, ministar-pisac, glumica-pisac, teve voditeljka-pisac, prostitutka-pisac, visoka prostitutka-pisac, kriminalac-pisac itd. Jedna od novih spisateljica osvanula je na naslovnoj strani smeđih novina kao nova vlasnica nekoliko bivših državnih firmi.

Ono što je nekada pripadalo amaterskoj književnoj sceni, tokom devedesetih pomoću relativno malog novca postalo je

dominantna visoke književnosti. Stvorena je ekonomsko-kulturno-politička potreba da se nova klasa (ni na nebu ni na zemlji) legitimizuje i pomoću književnosti.

Paradoksalno, politički populizam (u međuvremenu se vraća) koji je naprasno ukinut, odnosno srušen, zamenjen je kulturnim, a on se teže politički i kulturno može demontirati. Za populističke pisce publika se stvara ekspresno, za njihova dela nisu potrebne univerzitetske lektire, ili iščitavanja klasika (mada im se po anketama, kako kažu, često vraćaju). Armija *prelamača* i nižerazrednih lektora radi za novu klasu, kao nekada šnajderke džinsa u Novom Pazaru.

ŽIVA PROŠLOST I ZOMBIJI

To što smo uspešno analizirali faze tranzicije u istočnoevropskim zemljama na kursu za svršene studente *Alternativne akademske obrazovne mreže* nije nas oslobodilo jada i bede u kojima se sada nalazimo, kada su te zemlje izašle iz tranzicije i neke od njih se priključile Evropskoj uniji.

Pomisao da živimo u živoj prošlosti, odvratna je. Čitava kultura i književnost u kojoj delujem utvarna je, zombirani svet ružnih snova za koji sam mislio da je ostao za nama.

UBRZANJE

Kao da u jednom trenutku života počinje ubrzanje zbog iščekivanja zemaljskih nagrada i plata, standarda – kada život teče glatko. Taj osećaj brzine, življenje u brzini, pruža samopouzdanje i osećaj pripadnosti modernom svetu, ali nas i udaljava od onih koji su sporiji, kojima nije toliko važno na kom će mestu završiti trku. To je najjači argument komunistarista i antiglobalista.

Globalizam je efikasan ali nehuman a antiglobalizam human ali neefikasan.

LIDIJA GINZBURG

Misao ruskih formalista da se književnost razvija kanonizacijom subliterarnih oblika (*male literature*) svoju najbolju potvrdu ima u modernom romanu i modernoj poeziji druge polovine XX veka. Ruski formalizam ohladio je poslednje ostatke romantičarskog zanosa iz devetnaestog veka i postavio pitanje *kako* nastaje književno delo, i kakav je odnos forme i sadržaja dela. To je bilo vreme kada se podrazumevalo da veliki broj polaznika Instituta za istoriju umetnosti u Lenjingradu može da napiše tehnički besprekoran roman ili pesmu.

„Našu nauku“, pisala je Lidija Ginzburg, „nisu stvorili simbolisti, nego ljudi simbolističko-futurističke epohe, autori loših pesama; diletanti koji su spojili začetke poetskog iskustva, sa psihološkom mogućnošću potiskivanja tog iskustva, njegovim podređivanjem interesima čistog istraživanja i uopštavanja“.

Ključno otkriće ruskih formalista bilo je da je umetnost interpretacija iskustva – ne stvarnosti, jer nam je stvarnost poznata samo kroz iskustvo. Estetska interpretacija. Estetsko se javlja istovremeno sa aktivnim doživljavanjem simboličkog jedinstva *označitelja* i *označenog*. Otud je estetsko latentno sadržano u svakoj delatnosti, u svim sferama ponašanja...

„Ako nećeš da nosiš sa sobom mrtvačnicu svih jučerašnjih i prekjučerašnjih dana, uči se da prepoznaješ signale vremena“, govorila je Lidija Ginzburg, „Mladi ljudi“, kaže ona, „koji ne razumeju savremenost ne mogu imati književni ukus. Nerazumevanje savremenosti mogu sebi da dozvole stariji ljudi, pripadnici druge kulturne epohe. Mladi u toj situaciji jesu ljudi bez epohe, prema tome – i ukusa, jer je ukus potpuno istoričan“.

URBANA POPULISTIČKA KNJIŽEVNOST

On bi stalno započinjao priče ili zapise, koje je često u novinama objavljivao, s nekom socijalnom situacijom. Kao:

nismo imali za pivo, ili: ukrao sam kifle iz pekare, ili: prokiš-njava mi krov. Nije studirao. Od svih pisaca mlađe generacije najviše je zaradio od pisanja. Stipendije, honorari, bio je ekskluzivni pisac jedne radio i televizijske stanice. Pisao je stalno o istom, ali je varirao. Znao je da opisuje, što je retkost i dar. Nikud nije žurio, realizam, opisi života polusveta u Beogradu tokom devedesetih. Bilo je to zabavno i ljudima koji su prezirali akademizam u književnosti, i onima koji nisu hteli samo to da književnost skinu iz kule od slonovače poput nadrealista, već da je bace na tavan zajedno s književnicima, kao ta televizijska stanica koja nikada nije objavljivala vesti iz književnog života, osim ako nisu vezane za njihovu izdavačku filijalu. I ta andergraund književnost, u jednom trenutku visokovrednovana, takođe postaje deo populističke književnosti.

ATOMSKI KLUB

Danas u svetskoj politici istovremeno govore *realisti*, *neo-realisti*, *neoliberali*, *konstruktivisti*.

Ideje koje su nekada zastupali kreatori svetske politike, kada je svet viđen kao anarhija kontrolisana balansom moći među velikim silama, sada zastupaju nove regionalne sile.

Članstvo u Atomskom klubu nije samo ekskluzivno zbog bezbednosti neke države, već i zbog mogućnosti pretnje, hegemonijom, dominacijom u regionu, delu sveta.

Teže je oboriti vladu koja spolja nekom preti ili kojoj se preti. Kao da uvek mora da se sačeka da se takva vlast sunovrati, da bi postalo očigledno da je ka propasti uvek i išla.

(Onaj ko sebe ne može da zamisli kao opoziciju, taj odbacuje i stvarnu opoziciju kao besmislicu.)

KNJIŽEVNE NAGRADE NEKAD I SAD: PATRIOTIZAM I POEZIJA

Kada je jedan pesnik koliko god zaslužen ili ne, dobio nagradu, onda smo pouzdano mogli da očekujemo da neće dobiti narednu, koja je planirana za drugog pesnika i za druge ciljeve.

Onima koji ne dobiju nagrade prećutno se obećavalo da će ih sigurno dobiti u narednom krugu. S druge strane, kao u tomboli, postojale su takozvane *utešne* nagrade i pesnici koji su večiti kandidati, večito u najužem izboru. Nekima je to i odgovaralo, pa su to navodili i u biografijama, beleškama o piscu, itd.

Nagradama su se zapušavala usta pesniku, kupovao se njegov glas za potrebni konsenzus da je sve u redu i da je sve pravično i objektivno. Ali se onda od pesnika očekivalo da, kad zatreba, pozajmi svoj glas nekom lobiju, obično državnom ili paradržavnom u legitimaciji političkih odluka. Od pesnika se tražilo, da svoj patriotizam (koji je po J. Dučiću inherentan pesniku), još i javno obznani.

KRENULI SU PO SENTU

BARNA, Laura, pripovedač, romansijer i esejista. Rođena je 6. februara 1964. godine u Jazovu (Banat). Školovala se u Splitu i Beogradu. Od 1995. godine objavljuje proze, studije i stručne radove iz istorije umetnosti u književnoj periodici (preko 200 publikovanih radova). Proza je prevedena na mađarski i engleski. Živi i radi u Beogradu kao slobodni umetnik; stvara gde „slučaj“ odredi. Član je Udruženja književnika Srbije. Objavila je osam romana, dve zbirke priča i jednu esejističku knjigu.

BULIĆ, Zehnja, rođen je 1970. u Paljevu kod Tutina. Diplomirao je srpskohrvatski jezik i jugoslovenske književnosti na Filološkom fakultetu Univerziteta u Prištini. Objavio je zbirke poezije: *Dah vremena* (1994), *Splavari ponornice* (2000), *Topola ni do pola* (2005); romane *Intimna groteska* (2002) i *Udica* (2008). Sekretar redakcije književnog časopisa „Sent“. Živi u Novom Pazaru.

HADŽIĆ, Ibrahim (1944. Rožaje), diplomirao istoriju umetnosti na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Objavio deset pesničkih, jednu proznu i pet knjiga o gljivama. Dobio sedam prestižnih književnih nagrada. Živi u Beogradu.

ISAKOVSKI, Igor, pisac, pjesnik, prevodilac, rođen je 1970. u Skoplju. Završio je studij Svjetske i komparativne književnosti Univerziteta „Kiril i Metodij“ u Skopju, gdje je sada na doktorskim studijama. Magistrirao u Centru za Europske studije (Ro-

dovi i Kultura) u Budimpešti. Osnivač je prvog makedonskog e-časopisa: „Blesok – književnost i druge umjetnosti“ (<http://www.blesok.com.mk>). Radi kao glavni urednik u izdavačkoj kući „Blesok“. Objavio je 15 knjiga proze i poezije, a preveo je 51 knjigu esejistike, proze i poezije.

IVANČEVIĆ, Olja Savičević (Split, 1974), pjesnikinja i spisateljica. Objavila pet zbirki poezije, zbirku priča i roman. Za rukopis *Nasmijati psa* nagrađena je „Prozakom“, dobitnica je prve nagrade „Ranko Marinković“ *Večernjeg lista* za kratku priču te nagrade „Kiklop“ za najbolju zbirku poezije *Kućna pravila*. Poetski roman *Adio kauboju* nagrađen je nagradom T-portala za najbolji roman, kao i nagradom *Slobodne Dalmacije* za umjetnost „Jure Kaštelan“. Poezija i proza ove autorice prevedene su i objavljene, u časopisima ili kao knjige, na petnaest svjetskih jezika. Zastupljena je u brojnim antologijama u Hrvatskoj i inozemstvu. Živi i radi u Splitu kao slobodna spisateljica. Piše kolumne u novinama i na portalima, surađuje s kazalištima kao autorica songova i dramaturg.

JELENKOVIĆ, Saša (1964. Zaječar), diplomirao opštu književnost i teoriju književnosti na Filološkom fakultetu u Beogradu. Bio je urednik u „Književnoj reči“ i „Reči“ i sekretar redakcije u „Istočniku“ i „Poeziji“. Objavio je nekoliko pesničkih knjiga, preveden na nekoliko jezika i dobio nekoliko najznačajnijih književnih nagrada. Član je Srpskog književnog društva i Srpskog PEN-a.

KALAMUJIĆ, Lejla, rođena je u Sarajevu 1980. godine. Diplomirala filozofiju i sociologiju na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Do sada objavljivala u časopisima „Sarajevske sveske“, „Libra-Libera“, „UV-urbanivračevi“, „Lipar“ i „Život“, te zbornicima „Pod pritiskom“, „Poqueerene priče“, „Alma“ i „Lapis Histrie“. Dobitnica je nekoliko književnih nagrada.

KAMERIĆ, Melina, rođena je u Sarajevu. Piše noću. Objavila je zbirku priča *Cipele za dodjelu Oskara*.

LAKOVIĆ, Aleksandar B. (1955, Peć), pesnik, kritičar i esejista. Objavio je sledeće knjige pesama: *Noći* (1992), *Zaseda* (1994), *Povratak u Hilandar* (1996, 1998), *Drvo slepog gavrana* (1997), *Dok nam krov prokišnjava* (1999), *Ko da nam vrati lica usput izgubljena* (2004), *Nećeš u pesmu* (2011) i knjige eseja: *Od totema do srodnika: Mitološki svet Slovena u srpskoj književnosti* (2000), *Tokovi van tokova: Autentični pesnički postupci u savremenoj srpskoj poeziji* (2004), *Jezikotvorci: Gongorizam u srpskoj poeziji* (2006), *Dnevnik reči: Prikazi i eseji pesničke srpske produkcije 2006/07* (2008) i *Dnevnik glasova: Prikazi i eseji pesničke srpske produkcije 2008/09* (2011), kao i knjigu putopisne proze *Hilandarski putokazi* (2002). Priredio za štampu *Koderov mitološki rečnik* (2006) Boža Vukadinovića i antologiju pesama o Hilandaru *Hilandarje* (2004). Knjiga stihova *Povratak u Hilandar* prevedena je na engleski jezik i objavljena pod naslovom *Return to Chilandar* (1998). Živi i radi u Kragujevcu.

LATIFOVIĆ, Bahović Ajša, rođena je 29. novembra 1990. godine u Novom Pazaru. Studira engleski jezik i književnost. Pobedila je na konkursu biblioteke „Dositej Obradović“ za neobjavljeni rukopis i objavila zbirku poezije *Pustinja prošlih dana i ova zrna sad*.

LAZIĆ, Boris, rođen je 1967. u Parizu. Član je Društva književnika Vojvodine, Udruženja književnika Srbije i Instituta za Slovenske studije (Institut des Etudes Slaves) u Parizu. Pored niza akademskih studija sa područja slavistike i uporedne književnosti pisanih na francuskom (te prevoda klasika i savremenih pesnika ili autora stripa), na srpskom jeziku je objavio putopise *Beleške o Arkadiji* i *Turski divan*; roman *Gubilište*; kao i knjigu komparativnih studija o stripu *Vrt zatočenika*. Objavio pesničke zbirke: *Posrnuće*, *Okeanija*, *Strašna muzika o beskrajju*, sa Goranom Stojanovićem, *Psalmi inovernog*, *Pesme lutanja i sete* kao i *Leptiri od opsidijana i žada*, antologiju poezije staroga Meksika. Živi u Parizu.

MAHMUTI, Aslan, rođen je 1971. u Beogradu. Piše i prevodi poeziju na nemački jezik. Uređuje portal www.poezija.net. Živi i radi u nemačkom gradu Nirnbergu.

MARKOVIĆ, Slavoljub, rođen je u Jakovlju. Živi u Beogradu. Istorijski ciklus: *Plovno stanje istorije, Kiša iz jezika, Paralelna Biblioteka, Drvo u dvorištu, Probudi me da se igram*. Jezički ciklus: *Značenja i proteze, Gradivo, Dosada usvojenih rečnika*. Nadautorski ciklus: *Zidine Rapijane*, Slavoljub i Rupljanac. Ciklus priča: *Biznis, rat, pornografija, Film i ostali rimejkovi*.

MILANKOV, Ivana (1952. Beograd), diplomirala je anglistiku na Filoloskom fakultetu. Objavila je zbirke poezije *Međuprostori, Put do glave, Vavilonski praznici, Spuštanje stakla, Oko iza vazduha i Ispovest munja* kao i knjigu poetske proze *Između reči i slike*. Osim spisateljskog rada, aktivna je na polju prevodilaštva. Prevodila je poeziju Emili Dickinson, Silvi-je Plat, Vilijema Blejka, Vilijema B. Jejtisa i Alena Ginzberga. Osamdesetih godina prošlog veka bavila se uličnim performansima u Beogradu, Londonu, Kaliforniji i Koloradu.

MILOŠEVIĆ, Nenad (1962. Zemun), objavio je šest knjiga poezije. Dobitnik je nagrade iz Fonda Branko Ćopić koju dodeljuje SANU. Završio je Fakultet političkih nauka u Beogradu. Radi kao urednik u Redakciji za nauku i obrazovanje RTS. Pojedinačne pesme prevedene su mu na nekoliko svetskih jezika. Takođe, zastupljen je u nekoliko antologija srpske poezije na stranim jezicima kao i u nekoliko domaćih antologija. Enes Halilović je priredio jedan tematski broj „Senta“ o stvaralaštvu Nenada Miloševića.

MITROVIĆ, Milunika, rođena je u Sečoj Reci. Pohađala je gimnaziju u Užicu, a diplomirala na Filološkom fakultetu u Beogradu. Objavila je zbirke poezije: *Biografija duše* (1996), *Starohrišćankina ljubav* (1997), *Dodir tajne* (1999), *Nesavladano* (2004), *Otpis* (2007), *Listopadne i druge* (2010), kao i dramu *Poljsko cveće u belom bokalu* (2004). Objavljuje u knji-

ževnoj periodici poeziju, književnu kritiku i prozu. Dobila je više književnih nagrada i priznanja za svoj rad u kulturi. Živi u Zemunu i Kosjeriću.

NEZIROVIĆ, Elvedin (1976. Mostar), diplomirao na Pedagoškoj akademiji, odsjek za Bosanski jezik i književnost na Univerzitetu „Džemal Bijedić“ u Mostaru. 2002. godine objavio prvu zbirku poezije pod nazivom *Bezdan*. Knjigu *Zvijer iz hotelske sobe* u novembru mjesecu 2009. objavio je izdavač *Liber* iz Beograda. Pjesme i književne tekstove objavljivao u najeminentnijim književnim časopisima na prostoru bivše SFRJ. Dobitnik je nekoliko nagrada i zastupljen u nekoliko antologija.

NIKOLIĆ, Mirjana Marinšek je književnica i vizuelna umetnica. Diplomirala je na Beogradskom univerzitetu, a studirala je umetnost i književnost, na Ohio University, SAD. Doktorirala je na matematici i informatici na Beogradskom univerzitetu. Objavila je pet prozних knjiga. Član je ULUS-a. Živi i radi u Beogradu.

OBRADOVIĆ, Biljana D., srpsko-američka pesnikinja, živela je u Grčkoj i Indiji, pored SAD-a gde je emigrirala 1988. godine. Studirala je engleski jezik i književnost na Filološkom fakultetu BU, magistrirala kreativno pisanje na Virdžinija Komonvelt Univerzitetu i doktorirala engleski sa kreativnom disertacijom na Univerzitetu Nebraska, Linkoln. Njene knjige nagrađene su brojnim značajnim priznanjima. Piše prikaze knjiga za *Svetsku Književnost Danas*. Dobitnik je Masarik Medalje za umetnička dostignuća u Pragu. Živi u Nju Orleansu sa mužem pesnikom, prevodiocem i redovnim profesorom na Univerzitetu Nju Orleans, Džonom Gerijem i sinom Petrom.

OSTI, Josip, pjesnik, prozaist, esejist, književni kritičar, antologičar i prevodilac, rođen je 1945. godine u Sarajevu, gdje je diplomirao na Filozofskom fakultetu. Od 1990. živi u Sloveniji, a od 1995. piše i na slovenačkom jeziku. Objavio

je 30 knjiga poezije, 5 knjiga proze, 26 knjiga eseja, književno-kritičkih i publicističkih tekstova, te knjigu razgovora s pjesnikom Izetom Sarajlićem i knjigu prepiske s književnicom Biljanom Jovanović. Autor je 14 antologija bosansko-hercegovačke i slovenske poezije i proze, a preveo je preko 100 knjiga i 17 drama slovenačkih autora. Dosad je izašlo oko 60 prevoda njegovih knjiga na druge jezike. Dobitnik je nekoliko značajnih međunarodnih nagrada.

PAČARIZ, Ilhan, rođen je 1983. u Prijepolju. Objavio je knjigu poezije *Sobni nomad* (Zaječar, 2011). Živi u Prijepolju.

PANGARIĆ, Zlatko (1962. Bački Monoštor). Objavljene knjige: *Uvod u psihoistoriju*, *Nova romantika*, *Moja fizika*, i elektronska knjiga *Semiološki i etički članci* na sajtu www.filozofijainfo.com. Objavljuje pesme, priče i eseje u časopisima *Polja*, *Književne novine*, *Gradina*, *Sent*, *Književni magazin*, *Rukovet*, *Sveske*, *Koraci*, *Ulaznica*, *Književni list*, *Zlatna greda*.

PEJKOVIĆ, Alan, rođen je 1971. godine u Banjaluci. U Švedskoj dobija tri univerzitetske diplome: MA u engleskom jeziku i književnosti, BA u historiji religija te diplomu za gimnazijskog profesora švedskog i engleskog jezika. Trenutno završava doktorat na katedri za američku književnost u Uppsali. Bavi se pisanjem, prevođenjem i recenziranjem. Objavio zbirku poezije „Kakav hobit, takav insan“ za koju je dobio drugu nagradu „Maka Dizdara“ na manifestaciji „Slovo Gorčina“. Saraduje sa brojnim časopisima iz Švedske, EU, Australije i sa prostora bivše SFRJ.

POGAČAR, Marko, rođen je 1984. godine u Splitu. Objavljuje poeziju, prozu, esejistiku i književnu kritiku. Urednik je u književnom časopisu „Quorum“ i dvotjedniku za kulturna i društvena zbivanja *Zarez*. Bio je, između ostalih, stipendist fondacija „Civitella Ranieri“, „Passa Porta“, „Milo Dor“, „Brandenburger Tor“, itd. Nagrađen je s više književnih na-

grada, sudjelovao je na književnim festivalima i manifestacijama širom svijeta. Prevođen je na dvadesetak jezika. Objavio je deset zbirki poezije, proze i esejistike.

POPOVIĆ, Milan B., 1976. Pesnik. Kritičar dnevnih novina „Blic“ (Srbija), „Dan“ (Crna gora) i „Fokus“ (BiH), kolumnista dnevnih novina „Pravda“ (Srbija). Saradnik magazina „Rocks“, „Novi magazin“, „Nocturno“, „Time out“ i drugih štampanih i web redakcija. Objavio četiri zbirke pesama i jedan CD. Živi u Beogradu.

RADONJIĆ, Viktor (1973. Beograd). Objavio je zbirke pesama: *Nadir* (2002), *Tmina i srebro* (2004), *Ekologija fraze* (2005) i roman *Prozor u zid* (2010). Živi u Beogradu.

REPEŠA, Adnan (1978. Mostar). Priče je objavljivao u časopisima širom regiona. Objavio je knjigu *S obje strane srca*.

SAD, Sami de jedna je od artističkih persona multimedijalnog umetnika Samira Sadikovića. Objavio je knjigu priča *Požuda* (2008) i roman *Hladna predjela za toplu braću* (2011). Autor je Stubova kulture od 2011. godine.

SIMONOVIĆ, Dejan, rođen je 1960. u Vranju. Živi i radi u Beogradu. Objavio romane: *Krojač iz Ulma*, *Neodoljiva draž poziva*, *Zaklon* i *Prikaza*. Autor je priča i eseja, objavljivanih u književnoj periodici kao i drama: *Osvit*, *Žrtva* i *Plaćenici*. Urednik u „Književnom magazinu“, uređivao prozu u „Književnoj reči“.

SOĆANIN, Siniša (1972. Sremska Mitrovica). Piše kratku prozu, dramske forme, aforizme. Objavio je zbirku priča *Tri reda zuba* (2002). Otada objavljuje u periodici (kratke priče, pripovetke, drame). Živi u Zemunu.

ŠAJTINAC, Uglješa (1971. Zrenjanin), diplomirao je na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu, na odseku Dra-

maturgija. Predaje dramaturgiju na Akademiji umetnosti u Novom Sadu. Predstave po njegovim dramama igrane su u Velikoj Britaniji i u SAD. Objavio je romane: *Čuda prirode*, *Nada stanuje na kraju grada*, *BOK ON*, *Sasvim skromni darovi*, *Vetruškina ledina*; priče: *Čemer*; drame: *Rekviziter*, *Pravo na Rusa*, *govore li australijski?*, *Hadersfeld*, *Banat*, *Vetruškina ledina*, *Lepet mojih plućnih krila*. Dobio je nekoliko značajnih nagrada za romane i drame.

ŠIMOKOVIĆ, Marija (1947. Subotica) diplomirala filozofiju i estetiku na Filozofsko-istorijskom fakultetu u Beogradu. Objavila devet pesničkih knjiga i dva romana. Dobila šest književnih nagrada. Član je Srpskog književnog društva.

ŠLJIVOVIĆ, Mladen, rođen je u Zaječaru 1976. gde i danas radi kao profesor fizike. Do sada je objavio knjige *15 razglednica za 12 adresa* i *Priručnik za snove i kvantnu mehaniku*. Trenutno piše svoju treću knjigu pod radnim naslovom *Zen gril*.

TOPIĆ, Jasmina (1976). Piše poeziju, prozu, književne prikaze, kolumne i eseje. Uređuje Zbornik poezije i kratke proze mladih s prostora bivše Jugoslavije „Rukopisi“. Dobitnica je nagrade „Matićev šal“ i „Duškovićeve zvona“. Pesme su joj prevedene na slovenački, engleski, nemački, danski, portugalski, poljski, španski i zastupljene u nekoliko izbora savremene srpske poezije. Knjige pesama: *Suncokreti*, *Skica za dan*, *Pansion*, *Metamorfoze*, *Romantizam*, *Tiha obnova leta*, *Dok neko šapuće naša imena*. Član je Srpskog književnog društva.

TUCIĆ, Siniša, rođen je 1971. u Zrenjaninu. Objavio je pet romana, knjigu priča, sedam drama i dve radio drame.

VASILEVSKI, Risto (1943), akademik, pesnik, esejista, prevodilac, antologičar i izdavač, piše na makedonskom i srpskom jeziku i objavio je preko trideset knjiga. Sa makedonskog na srpski i obratno, i sa drugih jezika preveo je više od sto dvadeset pesničkih, proznih, esejističkih i dramskih

dela i sačinio je više od šezdeset izbora makedonskih, srpskih, bugarskih, poljskih i slovenačkih pesnika i pripovedača. Prisutan je u više od sto antologija i izbora makedonskog, srpskog, jugoslovenskog i svetskog pesništva. Dobitnik je velikog broja nagrada, domaćih i međunarodnih. Član je Makedonske akademije nauka i umetnosti i Akademije slovenskih književnosti i umetnosti (Varna, Bugarska).

VRBIČKI, Safet Hadrović, rođen je 1952. godine, u selu Donja Vrbica, kod Berana. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Podgorici. Objavio je 17 proznih, poetskih, esejističkih i publicističkih knjiga.

VUKOVIĆ, Davor (1951. Herceg Novi) diplomirani ekonomista, pjesnik, slikar. Do danas je održao preko 50 samostalnih i 25 skupnih, internacionalnih, konceptijskih, trijenalnih i revijalnih izložaba u Hrvatskoj i u svijetu. Objavio dvije zbirke poezije. Dobitnik mnogobrojnih nagrada.

ZALIHIC, Almir (1960. Mostar). Živi u Sarajevu. Objavio je knjige: *Suhi žig*, *Raseljeno lice*, *Raseljeno lice i druge pjesme*, *Antologija savremene književnosti Bošnjaka iz Sandžaka*, *Pogled iznutra*, *Raseljeno lice i drukčije pjesme*, *Antologija savremene poezije Bošnjaka iz Sandžaka*, *Sasvim obična smrt*, *Porodični album*, *Rječnik sumnji*, *Gospodari Balansiranja – Antologija savremene proze Bošnjaka iz Sandžaka*, *Imaju li zvijezde domovinu*, *Polovina pređašnjeg svijeta*, *Lucida Calligraphy*, *Camera obscura*, *Iskorak iz muka*. Osnivač i urednik izdavačke kuće „Zalihica“.

ŽIVANOVIĆ, Nikola (1979), rođen je u Kragujevcu. Završio je opštu književnost sa teorijom. Između ostalog, objavio je knjigu pesama *Astapovo* (2009). Živi u Beogradu. Enes Halilović je priredio tematski broj „Senta“ o poeziji Nikole Živanovića.

SENT

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I KULTURU

Broj 26-27 Godina XII Novi Pazar 2012
Prvi broj časopisa objavljen je 27. decembra 2001.

Osnivač i glavni urednik Enes Halilović
Grafička oprema Milojko Milićević
Sekretar redakcije Zehinja Bulić

Izdavač Građanski forum
Novi Pazar, Rifata Burdžovića 11
Poštanski fah: 130

Štampa Grafičar
Užice, 031 515 500

ISSN 1452-970X

**Objavljivanje časopisa pomaže
Ministarstvo kulture i medija Republike Srbije**

